

JURGITA STANKAUSKAITĖ

SIGITO **BIRGELIO**
POEZIJOS KRAŠTOVAIZDIS

Punsko „Aušros“ leidykla, 2014

Jurgita Stankauskaitė Sigito Birgelio poezijos kraštovaizdis

Korektorė

Birutė Burdinaitė-Ołów

Dailininkė

Laima Birgelytė

© Punksko „Aušros“ leidykla

© Jurgita Stankauskaitė

ISBN 978-83-60625-79-8

Išleido Punksko „Aušros“ leidykla, 16-515 Puńsk,
ul. A. Mickiewicza 23. w w w . p u n s k a s . p l , el. p. info@punkskas.pl.

TURINYS

Įvadas	4
Sigito Birgelio kūryba	8
Kraštovaizdžio samprata literatūros moksle	15
Kraštovaizdis Sigito Birgelio poezijoje	26
3.1. Lenkijos lietuvių gyvenamosios vietos	28
3.1.1. Gimtosios S. Birgelio vietos	29
3.1.2. Jotvingiškasis kraštovaizdis	43
3.2. Vietos sakralizacija S. Birgelio kraštovaizdyje	50
3.2.1. Ikikrikščioniškieji ženklai	52
3.2.2. Krikščioniškieji ženklai	60
3.3. Lenkijos lietuvių kolektyvinės atminties žemėlapis	64
3.4. Individualus patirties žemėlapis	71
3.4.1. Punsko ir Seinų krašto vietų kodavimas	71
3.4.2. Lietuvos vietų tinklas	75
3.4.3. Miesto topografija	78
3.5. Riba S. Birgelio kraštovaizdyje	87
3.5.1. Riba Lenkijos lietuvių krašte	88
3.5.2. Jūra – ribos įvaizdis	90
Išvados	93
Šaltiniai ir literatūra	97
Priedas	102
Pabaiga	123

ĮVADAS

Lokaliuos bendruomenės vietos išsiskiria savita charakteristika – svarbus jausminis, esencialinis santykis su vieta. Toks ryšys su aplinka seniai pastebėtas Lenkijos lietuvių bendruomenės regione. Apie šiuos Lenkijos šiaurės rytų paribio gyventojus yra rašyta nemažai, tačiau minimos vietos kraštovaizdis niekada nebuvo tyrinėtas taikant literatūros topografijos metodologiją. Bendruomenės gyvenimo būdas, išduodantis kultūros tradicijas, kraštovaizdžio paminklai, istorinės ir sakralios vietos bei religiniai ženklai piešiami Lenkijos lietuvio Sigito Birgelio poezijoje. Nors poetas yra išleidęs dešimt poezijos rinkinių, tačiau jo kūryba yra palyginti mažai žinoma Lietuvos skaitytojui, nes Lenkijoje išleistos jo knygos nepatenka į Lietuvos knygynus ir bibliotekas.

Šioje knygoje nagrinėsiu Lietuvos ir Lenkijos, Punsko ir Seinų krašto bei kitų vietų topografiją, koduojamą visuose S. Birgelio poezijos rinkiniuose („Tarp krantų“ 1992, „Tarp durų ir dulkių“ 1993, „Eilėraščiai iš anapus Dievo“ 1997, „Septynios dienos, septyneri metai“ 1998, „75 eilėraščiai“ 1999, „Iš toli ir arti“ 2003, „Holograma“ 2004, „Prie trijų Šešupės krantų“ 2005, „Visadan esma“ 2006, „Septintas naktį“ 2012). Analizuodama

poeto lyriką bandysiu ne tik parodyti, kaip atskleidžiama S. Birgelio tiesiogiai įvardinta arba tik menama vieta, bet ir perteiksiu piešiamą vaizdingą Lenkijos lietuvių regiono kultūros paveikslą. Taip pat bandysiu parodyti, kaip lietuvių poetas S. Birgelis, priklausantis Lenkijos lietuvių bendruomenei, vaizduoja gyvenamąją vietą ir jos aplinką, koks yra kraštovaizdžio ryšys su kultūra, jos formavimusi. Šia knyga norėčiau įrodyti, kad itin svarbu gilintis į religinę minėto kraštovaizdžio dimensiją, kuri lėmė dabartinę lietuvių regiono kultūrą Lenkijos pakrastyje. Šiuo tyrimu atskleidžiu glaudų Lenkijos lietuvių bendruomenės santykį su savo vieta ir Lietuva – tėvyne, esančia už netolimos ribos.

Pasirinktoje poezijoje jaučiamas stiprus, simboliais koduojamas ryšys su etnine Lietuvos žeme, esančia Lenkijos paribyje. Analizuodama S. Birgelio kūrybą ir remdamasi įvairiomis teorijomis bei skirtingų kraštų tyrėjų apmąstymais, įsitikinu, kad visa tai tirti yra ne tik įdomu, bet ir naudinga. Vyraujantis pasaulyje globalizacijos procesas trina ribas kultūrų sferoje, tačiau tik lokalių vietų uždarumas ir stiprus tautiškumas vis dar saugoja savitą kultūrą. Svarbu atskleisti kolektyvinės atminties stiprumą, kuris įsibrėžia vietos kraštovaizdyje ir išlieka kartų sąmonėje. Tačiau nuo žinomų ir aiškių S. Birgelio įvardintų vietų, objektų ir asmenybių verta atsigręžti į poeto lyrikoje piešiamą individualų žemėlapi, kuriame bandau įsigilinti į Punsko ir Seinų krašto vietų geografinę padėtį, Lietuvos vietų tinklą, mokausi perskaityti miesto topografijos spalvas ir formas, nukeliančias į asmeninį poeto miestą. Šioje knygoje bandau suvokti ribos įvardijimo tikslą ir reikšmę poezijoje, subtiliai prieiti prie jūros kaip ribos fenomeno individualioje S. Birgelio patirtyje, įrašytoje jo lyrikoje.

Norėdama įgyvendinti magistro darbo tikslą, kuri per teikiu šioje knygoje, naudoju analitinį tyrimo metodą, taikau literatūros topografijos metodologiją. S. Birgelio poezijos rinkiniuose ieškau Lenkijoje gyvenančių lietuvių krašto vietos ženklų, Lietuvos vietų (gamtos objektų, kaimų ir miestų) elementų, istorinių vietų Lenkijoje ir jos paribyje bei kitų vietų, kad galėčiau pamatyti koduojamo kraštovaizdžio topografijos įvairovę. Skaitydama pasirinktus eilėraščius, remiuosi mitopoetine kritika, kuri padeda iširti vietos istorinę-kultūrinę įtaką Punsko ir Seinų krašto lietuvių bendruomenei. Mitopoetiniai tyrinėjimai, leidžiantys apčiuopti kultūros kontekstus, suteikia galimybę pažvelgti į Lenkijos lietuvių krašto kultūros specifiką, dviejų religijų, krikščioniškosios ir jotvingių pagoniškosios, gyvavimo laikotarpį; aptarti jotvingių, o vėliau ir krikščionių tikėjimo vietas, kurios tampa kultūros židiniai. Taip pat naudoju fenomenologinį tyrimo metodą, padedantį nusibrėžti individualų S. Birgelio patirties žemėlapi, kuriame simboliais netiesiogiai nurodomos tam tikros vietos, objektai, miestai ir mažos gyvenvietės, Punsko ir Seinų krašto geografinė padėtis. Fenomenologinis žvilgsnis į rašytojo kūryboje jaučiamą ribos motyvą atveria galimybę išgyventi tikros ir įsivaizduojamos ribos reikšmę ne tik pačiam poetui, bet ir per jį įgaunančiai balsą vietos bendruomenei. Kiekvienas poezijoje įprasmintas objektas, vieta, ženklas patiriamas žmogiškosiomis jauslėmis. Poeto santykis su Kitu yra labai ryškus. Nors patirties vaizdas piešiamas taupiais žodžiais, tačiau tik gilus įsiskaitymas ir susigyvenimas su fenomenu leidžia atkoduoti eilėraščio prasmę.

Lietuvių poeto S. Birgelio kūryba nedaug tirta. Nors rašytojas priklauso Lietuvos rašytojų sąjungai, jo lyrika vis dar nesusedomėjo literatūros tyrimais užsiimančios mokslininkai.

S. Birgelio poezija patraukia dėmesį savo minimalistiniais eilėraščiais, specifine Punsko ir Seinų krašto žmonių kalba, kurią įamžina savo poezijoje, Lenkijos lietuvių vietomis, topografiniu kultūros kraštovaizdžio vaizdavimu. Nors darbe ir knygoje taikau literatūros topografijos metodologiją ir susitelkiu ties konkrečia vieta, į kurią žiūriu kultūriniu aspektu, suprantu, kad S. Birgelio kūryboje galima ieškoti naujų, niekada netirtų laukų, kurie dvelkia išskirtine žmogaus stipria tikėjimo aura; galima keliauti pasiklydusio filosofo takais arba pasinerti į lyriką, tarsi į Biblijos motyvų enciklopediją.

SIGITO BIRGELIO KŪRYBA

Sigitas Birgelis yra gerai žinomas Lenkijos lietuvių poetas, visuomenės veikėjas ir fotografas, gyvenantis Punske. Poetas yra Lenkijos lietuvių leidyklos „Aušra“ vyriausiasis redaktorius ir direktorius. Išleido nemažai knygų lietuvių ir lenkų kalbomis, o jo kūriniai leidžiami tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje. Nors S. Birgelis kuria eilėraščius nuo labai seniai, tačiau jo kelionė į poeziją buvo itin sudėtinga.

Poetas gimė 1961 m. birželio 6 d. Punske. Visą vaikystę praleido gimtajame kaime Ožkiniuose. Jis, kaip ir dauguma Punsko ir Seinų krašto žmonių, augo ūkininkų šeimoje. S. Birgelį nuo ankstyvos vaikystės traukė knygos, kurių įkvėptas imdavo skaityti jas iš naujo. Turėjo namuose dvi pasakų knygas, kurios atmintyje išliko iki šių dienų ir galėtų ne vieną papasakoti. S. Birgelis buvo uolus Punsko bibliotekos lankytojas. Jo dėmesys knygoms buvo pastebėtas bibliotekoje dirbusios literatės Vlado Pajaujienės, „pasakų ir knygų karalienės“, kaip ją pavadino S. Birgelis: rūpėjo laiku pastebėti kiekvieną jauną skaitytoją, kurio susidomėjimas ir potraukis kai kuriems dalykams pradeda ryškėti pagal jų pasirinkamą literatūrą. S. Birgelio pirmoji pažintis su poezija įvyko V. Pajaujienės dėka.

Būdamas trečioje klasėje, pirmą kartą perskaitė eiliuotą kūrinį – poemą, kuri patraukė S. Birgelį ir turiniu, ir teksto forma. Poeto teigimu, jo žvilgsnį į gyvenimą pakeitė ir naujai sukūrė perskaitytas Romaino Rollando „Žanas Kristofas“. Šios knygos erdvė privertė S. Birgelį susidomėti filosofija, pamatyti pasaulį kitomis spalvomis.

S. Birgelis nuo jaunų dienų domėjosi literatūra, todėl norėjo mokytis Punsko Kovo 11-osios licėjuje, kad galėtų tęsti lituanistikos studijas. Tėvai norėjo, kad jis perimtų ūkį, todėl S. Birgelio tėvų sprendimas buvo priešingas sūnaus norams ir talentui. S. Birgelis buvo paklusnus, o tėvų žodis jam buvo svarbiausias, dėl to jis baigė žemės ūkio mokyklą, o vėliau Varšuvos žemės ūkio akademiją, kad nors taip galėtų pajusti aukštesniojo mokslo erdvę. Nežiūrint to, kur jis buvo, Birgelis gyveno poezija, kurioje ieškojo savęs. Tik meno žodis jam teikdavo džiaugsmą, o ne mokyklos draugų kalbos apie žemės ūkio darbus, mechaniką ir pan. Taip visos mintys, visi jausmai ir visa poeto vidinė audra rado savo vietą eilėse.

S. Birgelis iš pradžių „rašė į stalčių“, bet mokydamasis Punsko mokykloje, turėjo galimybę savo kuriamas eiles skelbti licėjaus sienlaikraštyje „Akiratis“, leidiniuose „Aušra“, „Susitikimai“ ir kt. Taip jo poezija pradėta domėtis lietuviškoje mokykloje, o vėliau ir Lietuvoje. S. Birgelio kelias į kūrybos leidybą buvo itin painus. Pirmiausiai jo eilėmis susidomėjo Lietuvos rašytojas M. Martinaitis, kuris tapo S. Birgelio globėju ir gyvenimo atrama. Tai jis buvo poeto „autoritetų autoritetas“, kurio nuolatinės pastangos ir rūpinimasis jaunuoju Punsko krašto kūrėju leido S. Birgeliui įsijungti į Lietuvos Poezijos pavasario šventes ir pradėti organizuoti pirmuosius Poezijos pavasarius Lenkijos lietuvių krašte.

S. Birgelio nuopelnai Lenkijos lietuvių kraštui yra didžiuliai. Jis įprasmino savo gimtąją žemę eilėse, stengėsi praturtinti Lenkijos lietuvių literatūrą, kuri liudytų patį kraštą. Poetas nuo 1990 m. dirbo „Aušros“ redakcijoje, o nuo 1993 m. Punske įkurtoje „Aušros“ leidykloje. Rašytojas teigia: „Lietuviškos leidyklos Lenkijoje prisiėjo laukti beveik devynis dešimtmečius. Galima sakyti, kad ji gimė iš spausdinto žodžio ilgesio, iš ilgai užsitęsusio šiame krašte knygų bado, iš knygnešių takų, iš slaptojo daraktorių mokymo, iš Antano Baranausko darbų ir kūrybos, bubelioko Albino Žukausko poetinio žodžio žavesio, prozininkų brolių Markevičių plunksnų, galiausiai iš Seinų „Šaltinio“ spaustuvės leidybinių tradicijų“. „Aušros“ leidyklos knygos turėjo išskirtinę vertę – ne vienas šio krašto žmogus augo su „Aušros“ išleistais lietuvių kalbos vadovėliais, švietė lietuvių vaikus ir jaunimą.

S. Birgelis pirmąją poezijos rinkinį „Tarp krantų“ išleido 1992 metais, jame yra ilgas metus kaupti kūriniai. Šiame rinkinyje yra tik dalis eilėraščių, kurių buvo parašęs daug daugiau. Iš tikrųjų poetas prieš pirmąją poezijos rinkinį jau buvo sukūręs ne vieną poezijos sąsiuvinį. Vėliau išleido dar devynis poezijos rinkinius: „Tarp durų ir dulkių“ (1993), „Eilėraščiai iš anapus Dievo“ (1997), „Septynios dienos, septyneri metai“ (1998), „75 eilėraščiai“ (1999), „Iš toli ir arti“ (kartu su Lidija Šimkute, 2003), „Holograma“ (2004), „Prie trijų Šešupės krantų“ (2005), „Visadan esma“ (2006), „Septintas naktį“ (2012).

S. Birgelis neapsiribojo darbu redakcijoje ir leidykloje. 1995 metais jis tapo Lietuvos rašytojų sąjungos nariu. Į rašytojų gretas paskatino prisijungti LRS pirmininkas Valentinas Sventickas. Čia poetas galėjo atitrūkti nuo dienotvarkės ir atsidurti tarp rašytojų, kalbėti apie meną, kūrybą, eiles, dalyvauti įvairiuose renginiuose ir populiarinti savo kūrybą.

Lietuvių poeto eilėraščiai išversti į kelias užsienio kalbas, t. y. lenkų, baltarusių, vokiečių ir anglų (Birgelis 2005). S. Birgelis užsiima ir kūrinių vertimais. Iš lietuvių į lenkų kalbą išvertė L. Šimkutės poezijos rinkinį „Iš toli ir arti“ (2003), Birutės Jonuškaitės eilėraščių knygą „Vaikas pražilusiom akim“ (2004), keliolika Sigitu Gedos eilėraščių, kurie buvo išspausdinti rinkinyje „Śpiewy Jaćwingów“ (2002), o iš lenkų į lietuvių kalbą išvertė lenkų poeto Mieczysława Czajkowskio rinkinį „Jeruzalės pėdsakai“ (1999). Keli jo eilėraščiai susilaukė ne tik rašytojų dėmesio, bet sudomino ir Lietuvos kompozitorių Vytautą Juozapaitį, kuris parašė kompozicijas. S. Birgelio eilės nuskamba kvartete „Prisikėlė Tėvynė“ ir profesionaliuose choruose (Birgelis 2005).

S. Birgelis yra sudaręs nemažai knygų lietuvių kalba: „Dariaus ir Girėno paminklas Pščelnike“ (1993), „Punsko ir Seinų krašto materialinė kultūra“ (kartu su Juozu Vaina, 1997), „Kviečiame lankyti Punkską ir Seinus“ (1999), „Lietuvių kūrybos antologija“ (kartu su Juozu Sigitu Paransevičiumi ir Irena Gasperavičiūte, 2000), „Poezijos pavasaris Punsko ir Seinų krašte“ (almanachas, 2002) bei „Poezijos almanachas“ (2005), kurį S. Birgelis skyrė 2005 metų Poezijos pavasario dalyviams. 2009 metais, poetas pradėjo redaguoti istorijos paveldo metraštį „Terra Jatwezenorum“ (Jotvingių kraštas), kurio išėjo jau penkios dalys – kiekvienais metais leidžiama po vieną metraštį.

S. Birgelis yra meniškos sielos žmogus. Jau daug metų domisi fotografija, todėl fotografuoja Lenkijos lietuvių gyvenimo įvykius, įamžina Punsko krašto gamtovaizdį, architektūrinius ir sakraliuosius objektus. Jo nuotraukos traukia dėmesį natūralumu ir tikrumu. Ne kartą S. Birgelio fotografijos išauga į personalines parodas Lietuvoje ir Lenkijoje (Birgelis 2005). Visą pluoštą savo sukurtų nuotraukų patalpino spalvinguose nuo-

traukų albumuose: „Punsko ir Seinų krašto materialinė kultūra“ (su J. Vaina, 1997), „Jotvos pakraštys“ (2005), „Punsko parapija 1597–2007“ (2007). Pastebėtas S. Birgelio poezijos ir nuotraukų ryšys – ne kartą fotografijose išvystama konkreiti Punsko, Seinų ar Suvalkų krašto vieta, kuri lyriniu žodžiu atvaizduojama poezijoje. Nors rašytojo kūryboje gausu neįvardintų, žodžiais nupieštų gamtos objektų, visa tai išryškėja fotografijos popieriuje, S. Birgelio sugautame objektyve, tačiau sudėtinga nustatyti, jog tai daroma sąmoningai. Galbūt poetas kraštovaizdžiu keliauja vedamas pasąmonės ir sustodamas ties jo sielai maloniais vaizdais, formomis ir spalvomis.

S. Birgelio poezija, gimusi Punsko krašte, yra išskirtinė. Jo lyrika nėra lengva ir paprastai perskaitoma. Apie tai yra rašęs M. Martinaitis (1997: 5), kuris įvedė S. Birgelį į poezijos pasaulį. Jo teigimu, pats šio poeto atsiradimas, „praregėjimas žodžiais ir žodyje“ yra mįslingas.

S. Birgelio kūryba buvo skaitoma ir deklamuojama Punsko ir Seinų krašte, tačiau Lietuvoje ji buvo gana ilgai nežinoma. M. Martinaitis (1993: 22) rašė, kad „turbūt buvau pirmasis Sigitio Birgelio eilėraščių skaitytojas Lietuvoje“. Poetas pasakojo, kad jis savo kūrybos nelabai norėdavo rodyti kitiems ir tiesiog rašydavo „į stalčių“. S. Birgelis puikiai atsimena tuos metus, kai pirmą kartą jo kūrybos eilėraščiai pateko į M. Martinaičio rankas, nuo kurio prasidėjo poeto kelionė į rimtą poezijos rašymą leidžiamiesiems jo kūrybos rinkiniams.

S. Birgelio poezija nuo pirmų eilėraščių skyrėsi savotišku stiliumi. M. Martinaitis (1993: 22) pasakojo apie pirmą susidūrimą su punskiečio eilėraščiais, kuriuose „trūko kablelių, taškų, nosinių raidžių“. Remiantis šio Lietuvos rašytojo patirtimi, S. Birgelio kūryba turi ypatingą žavesį, už kurio jaučiamas ryšys ne tik su apčiuopiama žemiška aplinka, bet ir su kažkuo

daugiau, kas patiriama individualiai, dvasiškai. Pirmuosius poeto žingsnius poezijoje M. Martinaitis vertino pagal pirmąjį S. Birgelio poezijos rinkinį „Tarp krantų“ (1992). Nežiūrint to, kad pati eilių forma yra įdomi, žodžių junginiai nauji ir dar nematyti lietuvių poezijoje. Nors M. Martinaitis (1993) rašė, kad S. Birgelis eilėse mokosi sugauti žodį po žodžio ir kaip nors įprasminti juose savo mintis bei jausmus. Toks rašymo būdas yra naujas ir verčia suklusti. Poeto kūryboje jaučiamas jo gimtos vietos kalbos savitumas, jos ritmas, paveiktas gyvenimo tarp dviejų kalbų. M. Martinaitis teigia, kad ši poeto ypatybė įprasmina Punsko ir Seinų kraštą. „Tai jam į naudą, nes namuose įpranta vaikščioti kitų seniai išmintais ir saugiais takeliais, bijodamas paklysti, aplenkia kiekvieną kupstą, akmenį, krūmą“, – rašo M. Martinaitis (1993: 23). S. Birgelio kūryboje galima aptikti dzūkiškų žodžių, kadangi punskietis poetas gyvena nedideliame, atskirtame nuo Lietuvos Dzūkijos krašte. Rašytojas nebijo atskleisti savo kalbos savitumo, priešingai, jis per kalbą parodo Lenkijos lietuvių krašto ypatybes, kitokias jo spalvas.

S. Birgelio kūryboje itin jaučiamas ryšys su savo kraštu, susigyvenimas su gimtąja vieta, ypač tėviške Ožkiniuose. Rašytojas poezijoje įprasmina vietas, kurios būtų sunkiai įskaitomos, nežinant S. Birgelio gyvenamosios aplinkos.

Lietuvių poetas kuria įvairios tematikos eiles. Kaip pats S. Birgelis pasakojo, jo ankstyvojoje kūryboje dominuoja gamtos motyvai. Tai yra pastebėjęs ir M. Martinaitis. Kaimo erdvės peizažas yra vienas dažniausių kūrybos motyvų. S. Birgelis puikiai jaučia kaimo gyvenimą. Jis sugeba prakalbinti pačius mažiausius gamtos elementus. S. Birgelio kaimas primena idiliją. M. Martinaitis (1993: 23) rašė, kad poeto kaimas yra kitoks nei Lietuvos, nes „jis ne taip išdarkytas, nenukirsti šeimų ryšiai“. S. Birgelio kaime nėra pykčio ar nesutarimo. Jo kaimas tam-

pa atskirtu rojaus kampeliu, natūraliu Dievo dariniu, kurio pritrūksta Lietuvoje. Šio kaimo nepaliečia melioracijos, kolektyvinis nuskurdimas ir žmonių kilnojimas iš vienos vietos į kitą, apie ką skaudžiai kalba M. Martinaitis (1993).

S. Birgelis sugeba vienu eilėraščiu perkelti skaitytoją iš kaimo į miesto erdvę ir atvirkščiai, bet jo paliečiami miestai yra negirdėti, užmiršti arba paslėpti istorijos vingiuose. Birgeliškas rašymo stilius iškelia naujus ir nepatirtus aplinkos vaizdinius, kurių neįmanoma su niekuo palyginti. S. Birgelis pasakojo, kad jis daug skaitė kitų rašytojų kūrybos, tačiau niekada nebandė jų mėgdžioti. Visada kūrė eiles, kurios kiekvieną kartą atkurtų naujus vaizdus ar jausmus, iš naujo pažadintų skaitytojo sąmonę. Jo teigimu, „trumpi eilėraščiai reikalauja ypatingo skaitytojo dėmesio, o norint juos suprasti, reikia norėti gilintis ir patirti poeto kūrybos kontekstą“. Birgeliškas rašymas skatina įeiti į S. Birgelio pasaulį ir prisiliesti prie poetinio žodžio, kuriame įprasminamas platus kraštovaizdis.

KRAŠTOVAIZDŽIO SAMPRATA LITERATŪROS MOKSLE

Kraštovaizdžio sąvoka vartojama ne vienoje mokslo srityje, tačiau laikui bėgant ji prigyja ir literatūrologijoje. Kraštovaizdis laikomas vienu dažniausiai nagrinėjamų motyvų tiek prozoje, tiek poezijoje. Tačiau šiandien vietos reikšmė atgaivinama ir tampa viena iš naujausių literatūros tyrimo metodologijos dalių. L. Mačaitytė-Kaselinė (2011: 66), remdamasi Hannes Palag tyrimais, teigia, jog kraštovaizdis yra „aktyvios sąveikos tarp gamtos ir žmogaus veiklos rezultatas“. Kraštovaizdis dažnai tapatinamas su peizažu, teigia L. Mačaitytė-Kaselinė (2011: 66), todėl jis vadinamas žvilgsniu į visus tam tikros vietos objektus iš šalies arba „iš paukščio skrydžio“.

V. Daujotytė (2008: 31) straipsnyje „Kraštovaizdis ir vietos dvasia literatūros klasikoje“ taip pat teigė, kad žvilgsnis į aplinką yra daugiau nei paprastas objektų įvardijimas „tai miškas, tai upė, tai kelias, tai sodyba“. Kadangi kraštovaizdis apima gamtinius ir kultūrinius krašto vaizdo elementus, V. Daujotytei jis yra vietos dvasios materialus pamatas. Vietos dvasia, tai yra *genius loci* sąvoka, kuri suvokiama fenomenologiškai. Krašto-

vaizdžio kūnus jungia nematomas saitas, kurio dėka abu tampa matantys ir matomi (Daujotytė 2008). Ypač fenomenologijai rūpi kraštovaizdis, nes su juo susijęs pirmas žmogaus susidūrimas jutimais, jauslėmis, kurios visuomet veikė žmogaus pasaulėjautą ir pasaulėvoką (Daujotytė 2008). „Kraštovaizdis formuoja pirminę žmogiškąją tapatybę, neišnykstančius įspaudus sąmonėje ir kūne“, – teigia V. Daujotytė (2008).

L. Mačaitytė-Kaselienė, (2011) kalbėdama apie krašto specifiškumą, kraštovaizdžio reikšmę sieja su krašto gyventojų tapatumu. Kraštovaizdžio sąvoka yra sudėtingesnė, nei gali atrodyti. Tiek gamta, tiek kraštas ugdo žmogų, jo charakterį, požiūrį į aplinką, kurioje gyvena. Pasirodo, kad kraštovaizdis yra vienas iš tautos vaizdavimo būdų, nes jis susijęs su tam tikros vietos bendruomenės sukurtais arba kuriamais naratyvais, išsiančiais iš konkrečios vietos kraštovaizdžio. Akcentuojamas bendruomenės tapatumas, kurį formuoja kraštovaizdžio ir vietos suvokimas. Tyrėja (2011: 67) pabrėžia, kad kraštovaizdis „iš tiesų yra kultūros artefaktas“, nes jame patalpinamos žmonių idėjos, fantazija, kūryba ar vertybės. Būtent jis formuoja tautos vaizdą, bet ir pats kraštovaizdis tampa kultūros simbolių talpykla, kuri tarsi „pasakoja“ apie konkrečios vietos bruožus, istoriją.

Būtina paminėti, kad kraštovaizdis yra neatsiejamas nuo vietos sąvokos. Šis ryšys aiškinamas lenkų tyrėju M. Makohonienko ir I. Hildebrandt-Redke straipsnyje (2011), kuriame nurodoma, jog vokišką kraštovaizdžio formuluotę *landscaf*, reiškiančią vietą, Vokietijos mokslininkai sukūrė pagal lotyniškus žodžius *regio* (regionas), *provincia* (provincija), *terra* (žemė). Iš vietos sąvokos buvo išvestas terminas *landschaft*, kuris konkrečiai nurodo kraštovaizdžio sąvoką, turinčią dvi reikšmes – tai gali būti vaizdas, matomas iš tam tikros vietos (*landscaf*),

arba charakteringų bruožų, formų žemės paviršiaus fragmentas (*landship*).

Kraštovaizdį galima matyti keliais būdais. V. Daujotytė pabrėžia (2008: 37), kad į kraštą galima žiūrėti iš dviejų perspektyvų: akių lygmenyje ir nuo aukštumos, „kai kūnas tarsi įgyja slydimo besiskleidžiančiu keliabangiu, keliaplaniu horizontu kryptį“. Be to, kraštovaizdis, anot V. Daujotytės (2008), turi savo makrostruktūrą (tai dideli objektai: miškų plotai, kalnai, keliai, ežerai) ir mikrostruktūrą (tai smulkūs kraštovaizdžio elementai: medis, namas, takelis – visa tai, kiek aprėpia žvilgsnis iki horizonto linijos), tačiau tarpusavyje glaudžiai besisiejančios ir sudarančios vieną bendrą krašto vaizdą.

Kraštovaizdžio samprata sietina su topografiniu vaizdu. V. Butkus straipsnyje „Literatūros topografija: (poli)metodologinės trajektorijos“ labai paprastai apibūdina topografinį vaizdą. Anot jo (2008: 11), tai yra „urbanistiniai, architektūriniai landšaftai, agrarinės panoramos, kraštovaizdžio peizažai, <...>“. Suprantama, jog tai yra žvilgsnis, išeinantis už horizonto, kuris matomas iš aukštai arba žemai. V. Daujotytė taip pat kraštovaizdyje įžvelgia natūralių ir žmogaus sukurtų objektų derinį. Tai yra: „Kalnai, kalvos, vandenys, miškai, pavieniai medžiai, dideli akmenys, keliai, jų vingiai, sodybos, jų išdėstymas, statybos būdai, bažnyčios, jų bokštai horizonte, mažoji sakralinė architektūra ir skulptūra, medžiagos, spalvos“, – rašo V. Daujotytė (2008: 35). Analizuodama kraštovaizdžio elementus, išskiria (2008: 45) dvi stambias ir tarpusavyje susijungusias gamtos ir kultūros sąveikas, kurios, formuodamos darnią vienovę, „veikia sąmonę etiškai ir estetiškai“.

Pastaruju metu susidomėta kraštovaizdžiu, ypač kultūros kraštovaizdžiu įvairiose mokslo srityse, todėl pradedama kalbėti apie tarpdiscipliniškumą kultūros kraštovaizdžio tyrimuose

(Myga-Piątek). Nemažai specialistų (Szymiski), tyrinėjančių erdvę, pastebėjo, kad kraštovaizdis yra įvairiarūšis erdvės formų rinkinys, kuriame natūraliai susiformavusi erdvė yra susijungusi su žmogaus sukurta erdve. Ši dažniausiai suvokiama kaip kultūrinė erdvė, tačiau žmogaus sukurtą vietą Michał Kara ir M. Makohonienko (2011) įvardija kultūros kraštovaizdžiu. Jie pabrėžia kultūros kraštovaizdžio nesustojamą kitimą. Tyrėjų teigimu, tai vyksta dėl to, jog keičiasi ir vystosi žmogaus paveikta technologija, demografija ir pasaulėžiūra. Galima manyti, kad kultūros kraštovaizdis kinta dėl visuomenės vystymosi, įsigalėjusio globalizacijos proceso, kuris veikia kultūrą. Globalizacijos poveikį kraštovaizdžiui taip pat pastebėjo V. Butkus, kuris teigė (2011), kad ne tik globalizacija, bet ir eurointegracija bei mobilumo procesai veikia visas topografines erdves, t. y. urbanistines, agrarines, gamtines. Kiekvienas kraštovaizdžio objektas yra skirtas vartojimui, o homogeniškus ir monumentalius dydžius keičia heterogeniški, hibridiški ir labilūs (Butkus 2011). Globalizacija verčia šiuolaikinės visuomenės dalį, kuri nepitaria niveliacijos procesams, atsigręžti į individualumą, kultūrų išskirtinumą.

Kas tiksliai vadinama kultūros kraštovaizdžiu, bando aiškinti architektūros mokslininkas A. M. Szymiski. Jo nuomone, kiekvienas naujoviškas arba senoviškas objektas, nepriklausomai nuo istorinės, mokslinės ar meninės vertės, turintis reikšmę kultūros paveldui ir vystymuisi, priklauso kultūros kraštovaizdžiui. Akivaizdu, kad jam priklauso visi gamtiniai ir negamtiniai vietos objektai.

Kultūros kraštovaizdis apima žmogaus aplinką. Kraštovaizdžio nevertėtų skirstyti atskirai į kultūros ir gamtos erdvę, nes kultūros kraštovaizdis parodo visą geografinį plotą – tiek natūralią aplinkos, tiek kultūrinę erdvę, susiformavusią per visą

žmonijos istoriją (Kara, Makohonienko 2011). Natūralus-gamtos ir kultūros kraštovaizdis, kuris nuo pirmųjų vietos gyventojų nesustojamai vystosi ir keičiasi, formuoja išskirtinę tam tikros vietos struktūrą. Kraštovaizdis atskleidžia ilgalaikį vystymosi procesą, o jo charakteristika (forma ir struktūra) perteikia ilgą ir nesustojantį pokyčių buvimą (Hildebrandt-Radke, Makohonienko 2011).

Kultūra yra horizonto dalis, kurios siekia žmogus. Nors dažnai skiriama gamta nuo kultūros, bet abi sudaro vienovę, nes „visos pradžios slypi gamtoje, visatinėje, kosminėje jos perspektyvoje“, – rašė V. Daujotytė (2010: 262). Sąmonė neaprėpia to, kad kultūros pati pradžia yra gamtoje, tačiau tokia informacija slypi patirtyje, kuri skatina kūrybingumą ir kultūros plėtimą (Daujotytė 2010). „Gamta ir kultūra nėra priešpriešos“, nes gamta kuria kultūrą (Daujotytė 2010: 263). Aplinkos kūrimas nustato socialinius vaidmenis ir santykius, rašo YI-FU Tuan (1987). Tai yra dar vienas kultūros poveikis žmogui. Tyrėjas (YI-FU Tuan 1987: 133) mano, kad kultūra padeda įsisąmoninti tapatybę ir elgesio taisykles, nes „architektūra mokina“. Ji leidžia suvokti realybę kaip priešpriešą neapčiuopiamiems, sąsąmoniniams dalykams. Architektūros objektai, pavyzdžiui, namai, kuriami tam, kad būtų sukurta apsaugos ir neliečiamybės vieta. Namų sukūrimo poreikis susijęs su ritualu, o gal net su auka ir aukojimu, teigia YI-FU Tuan (1987). Pastogės formavimas nuo seniai siejamas su darnios vietos kūrimu chaoso erdvėje, todėl kultūros kraštovaizdis tarsi prisivaina laukinį gamtos kraštovaizdį ir tampa neatskiriama jos dalimi.

Vis dažniau susidomima literatūros topografija kaip nauja tyrimo metodologija. Tai yra naujas žvilgsnis į literatūros kūrinį, konkrečių vietų ir visų jos elementų išskyrimą, vaizdavimą. V. Butkus (2008: 13) teigia, kad literatūros topografija „modi-

fikuoja ar net išstumia formalesnius, abstraktesnius literatūros erdvės poetikos tyrinėjimus“. Norint suvokti, kas yra abstraktu, o kas ne, verta įsigilinti į M. L. Ryan tyrimus, susijusius su vietos ir erdvės atskyrimu.

M. L. Ryan, remdamasi filosofo YI-FU Tuan teorinėmis įžvalgomis, atkreipia dėmesį į erdvės ir vietos skirtumą. Nors M. L. Ryan teiginiai aktualūs ir labai dažnai naudojami kituose tyrimuose (Rybicka 2008), būtina pabrėžti, kad literatūros topografija, ypač *topographical turn* sąvoka, kuri vėliau aptariama, prisidėjo prie humanistinės geografijos transformavimosi į kultūrinę geografiją. M. L. Ryan teigimu, skirtumas priklauso tik nuo judėjimo ir išsiskynimo, laisvės ir saugumo. Erdvė yra abstraktus dydis, besiskiriantis nuo kitų atstumu, o vieta vadinama konkreti žmonių aplinka, kuriuos jungia emocijų saitai. Jeigu erdvė yra „tuščias konteineris atskiriems objektams“, tuomet vieta nieko neapriboja, tarp objektų rišasi ir sudaro tinklą (Ryan: 108). M. L. Ryan nuomone, erdvė yra nežinoma/anoniminė, o vieta apima bendruomenę ir gyvenimo patirtį; erdvė yra tarplaiikiška ir amžina, o vieta kuria istoriją, atmintį. Visi žmonės gyvena kažkokiame erdvėje, tačiau kiekvienas iš jų susikuria savo atskirą vietos žemėlapi. Šis žemėlapis yra ypatingas, todėl jis atsiranda tik tam tikroje vietoje. Išskylantys jausmai, susiję su tam tikra vieta, gali būti pozityvūs arba negatyvūs. Vieta, paimta iš humanistinės geografijos diskurso, įgauna dvigubą statusą, nes yra konkrečiai patiriama, ir kartu turinti simbolinę reikšmę (Rybicka 2008).

M. L. Ryan vietos sąvoką aptaria plačiau, pritraukia *genius loci* sąvoką – metaforą. Ji apima viską, kas vyksta sąmonėje. Galima teigti, kad tai yra dvasinis, jausminis ryšys su kitu. Vietinėse kultūrose vietos dvasia asocijuojasi su protėviais, nes tai jie praityje atskyrė savo vietą nuo bendros erdvės, išskyrė

vieta, kurioje tam tikras asmuo gimė, kuriai priklauso ir į kurią norės visuomet sugrįžti, jeigu teks išvykti, apleisti savo vietą. Ši *genius loci* reikšmė išsamiai paaiškina, kodėl yra itin glaudus ir reikšminis protėvio ir vietos ryšys. M. L. Ryan neslepia vietos prasmės problemiško dėl įsigalėjusios globalizacijos, naikinančios išskirtą protėvių vietą, kurioje buvo formuojama savita kultūra.

V. Butkus (2008) topografinėse erdvėse (urbanistinėse, agrarinėse, gamtinėse) įžvelgia globališkumą, kuris, pasiekdamas individą, pasiekia ir visą aplinką, kraštovaizdį. Remdamasis sociologų, antropologų, filosofų ir kultūros tyrėjų analizėmis, teigia, kad anksčiau ar vėliau visos esencialinės bendruomenės, turinčios savo kultūrą, keičiasi. Atsiranda daugiakultūriškumas, formuojasi naujas tapatumas, nauja kultūra. Jis siūlo pažvelgti į lietuvių literatūros tekstų santykį su vieta, nes visi procesai veikia bendruomenę, formuoja tapatybę, kuria topografinę vaizduotę lietuvių literatūroje, kultūroje ir mentaliteto istorijoje.

Santykis su vieta dažnai lemia literatūros kūrinių atsiradimą. Kiekviename kūrinyje atpažįstama konkreti „vieta ar vietovė, kraštovaizdis ar miestovaizdis labiausiai susiję su rašančiojo patirtimi“ (Butkus 2011: 50). Tiesiog pati vieta „veikia žmogų kaip kūnas kūną“ (Idem 2008: 35). Tik tam tikroje vietoje, t. y. kraštovaizdyje, formuojamas žmogaus santykis su aplinka, namais. Anot V. Daujotytės, kūryboje yra nemažai savo vietos ten ieškojimo transcendencijos būdu. Tyrinėtoja (Daujotyte 2010: 163) pabrėžia, kad būtent lietuvių poezijoje gausu „transcendencijos atvejų, paremtų vietos išgyvenimu <...>“.

Vietos išgyvenimas, santykis su ja yra paremtas santykiu su vietos kultūra. Vietos kultūra, kultūrine erdve ypatingai domisi kultūros studijos, topografiniai tyrimai itin svarbūs. Į šias studijas įeina ir literatūriniai tyrinėjimai, kuriuose vartojamos

tokios sąvokos: *spatial turn*, *topological turn* ir *topographical turn* (Butkus 2011: 14). Butkaus (2011) teigimu, erdvės tyrimai, kuriuos pradėjo garsus kultūros semiotikas J. Lotman, plečiasi ir nežvelgiama tik į literatūriniuose kūriniuose esančius erdvės santykius „viršuje-apačioje“. Kultūrologiniai tyrimai, susiję su topografija, suformavo sąvokas, kurias pradedama vartoti vis dažniau ir intensyviau (Butkus 2011). Būtina pridurti, jog šios sąvokos neverčiamos į kitas kalbas dėl to, kad neprarastų savo reikšmės ieškant jų atitikmens. Aktualiausia ir artimiausia literatūros tyrinėjimams yra *topographical turn* (topografijos posūkis) sąvoka (Rybicka 2008: 22). Literatūrologė ir kultūrologė S. Weigel (2009) straipsnyje „On the Topographical turn: Concepts of Space in Cultural Studies and Kulturwissenschaften. A Cartographic Feud“ aiškina minėtos sąvokos atsiradimą, reikšmę ir ryšį su kitais mokslais. *Topographical turn* nėra paprastas vietos atvaizdavimas arba vietų žymėjimas ir nurodymas žemėlapyje. Ši sąvoka apima neapčiuopiamus dalykus, susijusius su kultūrine tapatybe, todėl *topographical turn* yra artima kultūros studijoms, kurios įkvėpimą gauna iš etnografijos (Weigel 2009).

Topographical turn yra svarbus vietos arba regiono vaizdavime. Kiekviena tauta ar vietos bendruomenė mato savaip kraštovaizdį ir pačius save. Lyginant skirtingų kraštų pasirinktos vietos vaizdavimą, būtų galima išvelgti skirtumus, kuriuos labiausiai veiktų individualus santykis su vietos kultūra ir istorija. S. Weigel (2009) nuomone, vietos vaizdavimo skirtumai itin ryškūs diasporos ar egzilio kontekste, nes jų vietos kraštovaizdis stipriai susijęs su patirtimi ir jausmais, todėl svetur gyvenančių paliktos vietos paveikslas skiriasi nuo kitų. V. Butkus, remdamasis Louiso van Delfto teorinėmis išvalgomis, aiškina,

kaip atsiranda vietos vaizdavimo skirtumai. Atsižvelgus į bet kurią senąją kultūrą, žmogaus aplinka visada buvo pristatoma topografiškai, kad būtų galima įsivaizduoti pasaulį, kraštovaizdžio struktūrą, vietą ar kelią (Butkus 2011). Taip su besivystančia vietos bendruomene ir besikeičiančia kultūra kinta santykis su vieta ir pradeda skirtis aplinkos poveikslas.

Apie žmogaus sukurtą aplinką kalbėjo YI-FU Tuan, kuris (1987) sakė, kad kultūros kraštovaizdis gali veikti žmogaus jausmus ir percepciją. Tyrėjas pabrėžia namų, kaip kultūros elemento, paskirtį ir įtaką žmogui. Namuose yra įprasminami jausmai ir patirtis, kurie bet kuriuo metu ir bet kurioje vietoje gali būti atgaivinti. Galima teigti, kad namai yra itin svarbi kultūros kraštovaizdžio dalis, susijusi su sąmonės veikimu, patirtimi. YI-FU Tuan (1987) veikale „Przestrzeń i miejsce“ (angl. „Space and place“) teigia, kad namai siejami su gimtaisiais namais. Tyrėjas atsižvelgia į namus ne tik kaip į konkretų pastatą, kuris asocijuojasi su tėvų rūpestingumu ir vaikyste, bet ir į gimtąjį miestą, gimtąją valstybę. Žmogui artima vieta turi išskirtinę reikšmę, čia formuojama kultūra, kuri veikia jausmus, vertybes ir yra susijusi su instinktais (YI-FU Tuan 1987).

Namas yra vienas svarbiausių kultūros objektų, kuriame įprasminama žmogaus būtis. G. Bachelardas (1993: 323) veikale „Svajonių džiaugsmas“ namo sąvoką, kaip architektūros elemento, išplečia iki namų suvokimo, kurie gali neturėti nei sienų, nei ribų, nes „namai – mūsų kampelis pasaulyje. Jie – kaip dažnai sakoma – mūsų pirmoji visata. Jie – mūsų tikrasis kosmosas.“

Konkreči vieta turi savo išskirtinį charakterį, kuris jai suteikia tam tikras ribas. Ribotumas neturi neigiamos konotacijos. Jis yra turtingesnis ir kūrybiškesnis bei jautresnis ir gilesnis

kultūriniu aspektu, nei ištrūkimas už ribos į plačią erdvę, kuri artina prie svetimybų atkartojimo, kultūrų ir įvairovės nykimo. Ribotumas, riba susiję su regiono sąvoka kaip tam tikra lokalia vieta, išsiskiriančia iš kitų įvairiais faktoriais, ypač kultūra ir istorija. Neatsiejamai regionas pasižymi taip pat savotišku kraštovaizdžiu, pabrėžiančiu išorinį lokaliaios vietos išskirtinumą. Kultūra, istorija ir kraštovaizdis brėžia simbolinę ribą tarp kitų regionų (Mačaitytė-Kaselienė 2011). L. Mačaitytė-Kaselienė (2011) rašo, kad kultūros geografi regioną įvardija kaip specifinį kraštovaizdį, kuriam priklauso tam tikra žmonių bendruomenė, kurianti regioninę savimonę, pasižyminčią bendra pajauta lokaliai vietai, jos praeičiai, kultūrai, religijai. Todėl bendras vietos suvokimas formuoja žmonių grupės kolektyvinę atmintį. Kiekvienas regionas, regiono bendruomenė reprezentuoja save, todėl visiškai natūralus yra vietos reprezentavimas literatūroje.

Ribai artima paribio sąvoka. Paribiu vadinama (Pabarčienė 2010) tokia vieta, kurioje susikerta kelios tautybės, įvairių kultūrų žmonės, todėl neįmanoma išvengti skirtumų ir priešybių. Paribio kraštovaizdyje išvelgiamas bendruomenių dėmesys kultūrai, pabrėžiamas tautinis ir religinis tapatumas bei glaudus ryšys su bendruomene. Visa tai formuoja poreikį neišnykti Kito erdvėje.

Kartais lokali, atsiribojusi vieta vadinama užkampiu, turinčiu paslaptinę, unikalumą. V. Daujotytės (2010) teigimu, užkampis įgavo neigiamą reikšmę, nurodančią atsilikimą, buvimą toliau nuo centro. Šios vietos dažnai yra neįvertinamos dėl sustojusio laiko liekanų, kurios mena istoriją, vertybes, galiausiai kultūrą. Užkampio topografija ryškiai skiriasi nuo centro, globalizacijos pavergtos erdvės. Regioninės vietos topografija spalvingesnė kultūros išskirtinumu, kuris dažniausiai užrašo-

mas literatūroje. V. Daujotytė (2010: 165) rašo, kad „kūryba yra ir sužinojimo, ką žinai, būdas, kelias. Ką myli ar mylėjai, prie ko buvai prisirišęs ar ir nesuvokiamai pririštas, ką atsimeni ir kodėl“. Kokia yra vietos reikšmė žmogaus sąmonei, gali padėti suprasti YI-FU Tuan, kuris (1987: 150) klausė, „koku būdu naujoviška architektūros erdvė veikia sąmonę?“. Šiandien architektūra suteikia darnos jausmą visuomenėje. Tyrėjo (1987) teigimu, pastatų išorė ir vidus visą laiką perteikia kažkokią informaciją, susijusią su žmogaus poreikiais. Vis dėlto architektūros erdvė yra negalima be konkrečių vietų, kurios itin svarbios pačiam žmogui, intymiai patiriančiam santykį su vieta (YI-FU Tuan 1987). Vietos jautimas dažnai sunkiai išreiškiamas žodžiais, nes stiprus ryšys su tam tikra vieta yra toks galingas, jog sudėtinga visa tai paaiškinti.

KRAŠTOVAIZDIS SIGITO BIRGELIO POEZIJOJE

Sigitas Birgelis yra realaus ir individualaus, jausmais paremta kraštovaizdžio kūrėjas. Šio regiono gyventojai galėtų S. Birgelio poezijoje atrasti pažįstamas vietas, gamtos ir kultūros objektus. Rašytojo santykis su aplinka yra itin fenomenologinis, todėl kiekvienas eilėraštis leidžia įsivaizduoti įvardintą Punsco ir Seinų krašto dalį. Būtina pabrėžti, kad S. Birgelio kraštovaizdis neapsiriboja tik šiuo dažniausiai minimu regionu. Jis žvelgia daug plačiau, atsigręžia į istoriją ir apima tam tikrų Lenkijos vietų reikšmę Lietuvai bei poeto asmeninei patirčiai.

Punsco ir Seinų kraštas aprašomas ne vieno Lenkijos lietuvių regiono autoriaus tekste, todėl nenuostabu, kad šio krašto paveikslą galima rasti ir S. Birgelio poezijoje. Kodėl prie šios vietos nuolatos grįžtama, galima suvokti tik pažvelgus į istorinius Lenkijos-Lietuvos įvykius. Punsco ir Seinų apylinkės bei Suvalkų teritorija LDK laikais iki pat XVIII a. pabaigos priklausė Lietuvai, vėliau būta okupacijų, kurių pasekmė – prieš šimtmetį šis kraštas buvo visiškai atskirtas nuo Lietuvos. Nors šis skaudus istorinis momentas nėra labai senas, tačiau apie buvusią Lietuvos žemę vis dažniau užmirštama. Ne viename puns-

kiečių straipsnių rinkinyje primenamas ir iš naujo aktualizuojamas Lenkijos-Lietuvos sienos nustatymas. Šiame darbe taip pat vertinga būtų paminėti vieną įvykį, kuris atgarsį turi kūryboje. Straipsnių rinkinyje „Iš Suvalkų krašto praeities ir dabarties“ rašoma, kad po Pirmojo pasaulinio karo dėl Suvalkų vyko kovos tarp Lietuvos ir Lenkijos. Rinkinio leidėjai (1995: 3) mini, kad „1919 metais maršalo Focho nustatytoji demarkacijos linija tapo valstybės siena“. Seinų ir Suvalkų apskrityse daugiausiai gyveno lietuvių. Po Antrojo pasaulinio karo siena nepakito, todėl Seinų, Punsko ir Šipliškių valsčiuose gyvenantys lietuviai turėjo susitaikyti su tokiu negailestingu sprendimu.

Lietuvių kraštas Lenkijoje išsiskiria savo kultūra, buitimi, gyvenimo būdu, aplinka. Natūralios gamtos unikalumas ir lietuvių liaudiškos kultūros objektai, ornamentika verčia stebėtis dviejų plotmių – natūralios ir žmogaus sukurtos erdvės darna.

Kraštovaizdžio paveikslas labai priklauso nuo pačios kultūros svarbos visuomenėje. Lokalios bendruomenės aplinkoje kultūra yra vienas svarbiausių elementų, leidžiantis perteikti savo tapatybę ir santykį su savo tautos istorija. Už lietuviybės bruožų ryškumą atsakingi yra patys vietos gyventojai, kaip ir poetas S. Birgelis, kurių lietuviškos tapatybės puoselėjimas suteikia šiam Punsko ir Seinų kraštui gyvą lietuvių kultūros pajautą. Ji neleidžia nugrimzti istorijai, kuri čia turi ypatingą svarbą kolektyvinėje lietuvių bendruomenės atmintyje.

S. Birgelio poezijos rinkiniuose itin gausu eilėraščių, kuriuose nors keliais žodžiais minimas Punsko ir Seinų kraštas. Pristatomi gamtovaizdžiai ir kultūrinės vietos nukelia į lietuvių kaimą, esantį Lenkijos teritorijoje. Nors poeto kūryboje kiekvienas skaitytojas galėtų surasti sau atspirtį rašytojo žodžiuose, tačiau ypatingas dėmesys S. Birgelio poezijoje skiriamas gim-

tajam kraštui. Kodėl Lenkijos lietuvių gyvenamas regionas poetui yra toks svarbus, galima suvokti įsiklausius į jo eilių kalbą. Darbe remiamasi visais S. Birgelio kūriniais, kuriais bandoma kuo arčiau prisiliesti prie Punsko ir Seinų vietų.

3.1. Lenkijos lietuvių gyvenamosios vietos

Lietuvių, gyvenančių Lenkijoje, kraštas žavi tiek natūralia, tiek žmogaus sukurta aplinka. Tarp šių sferų nėra prieštaravimų S. Birgelio kūryboje. Galbūt paprastam skaitytojui S. Birgelio kūrybos lauką būtų nelengva įminti, tačiau Punsko ir Seinų krašto gyventojams poeto įprasmintą vietą poezijoje žymiai aiškesnė ir suprantamesnė. „Itin ryškūs čia kaimo gyvenimo, žemdirbystės, gamtos pasaulio atspindžiai, sudarantys bene talpiausią įvaizdžių, motyvų sluoksnį“, – rašė A. Kalėda (1992: 4) pirmajame S. Birgelio poezijos rinkinyje „Tarp krantų“. S. Birgelio poezijos žodis prisijaukina žmogų, norintį patirti lietuviško krašto gyvenimą, kultūrą ir istoriją.

S. Birgelio eilėraščiuose vieta gali būti tiesiogiai įvardijama. Vietovardžių kilmė poeto krašte ne tik įdomi, bet ir yra nuoroda į baltišką praeitį. Ne vienas vietovardis „pavadintas pagal upės arba ežero vardą (Giluišiai, Pašalčiai, Punksas, Seinai, Galdapė...)“ arba „įvardintas pagal laukų ar krašto geografinę-fizinę savybę (Raistiniai, Stirlaukiai...)“ (Uzdila 2012: 120). Yra tokių vietų, kurių pavadinimas nurodo, „kas jas įkūrė (Agurkiai, Burokai, Suvalkai)“ (Uzdila 2012: 120). Taip pat yra „mišrios darybos pavadinimų (Šlynakiemis, Vaitakiemis)“ (Uzdila 2012: 120). Punsko krašto mokytojas ir poetas Algis Uzdila pasakoja (2012), kad yra Punsko ir Seinų krašte vietovardžių, kuriems pavadinimai buvo suteikti pagal žmogaus santykį su gamta.

3.1.1. Gimtosios S. Birgelio vietos

Pirmajame S. Birgelio poezijos rinkinyje „Tarp krantų“ eilėraštis pavadinimu „Vakaras Ožkiniuose“ nukelia skaitytoją į poeto gimtąjį Ožkinių kaimą. Ožkiniai tampa vieta, į kurią einama iš intymios, asmeninių jausmų paremtos erdvės į plačią ir visai lietuvių bendruomenei Lenkijoje aiškią vietą – Punską.

„su kibiru grįžta vakaras
pakvimpa pienėm ir pienu
bet tai per gražu kad būtų netikra
rudens dvelksmas virš pievos
kur erdvė susispaudžia
į rūką ir paklysta namo
kur kalnuotos bažnyčios ir medžiai
apstatyti šaligatviais
norėjau numirti kad grįžtum
(iš ligoninės negrįžtama)“

1992.06.14

(Birgelis 1992: 127)

Ožkiniai, tai S. Birgelio vaikystės vieta, kuri jį subrandino, kaip sakė pats poetas. Šiame kaime, o tiksliau gimtuosiuose namuose, rašytojas patyrė reikšmingus gyvenimo sprendimus, lėmusius jo pasirinktą dabartinį kelią. Ožkiniuose skaitė savo mylimiausias vaikiškas pasakas ir kitas knygas, susidūrė su fotografijos menu („Tėviškėje / fotografuoju / vakaro tylą / lyg daiktą“. Birgelis 2006: 31), kuris taip pat kaip poezija yra svarbi jo kūrybos erdvė.

Pasirinktame eilėraštyje „Vakaras Ožkiniuose“ išskyla gamtos paveikslas, tačiau jis piešiamas ne tiesiogiai, o metonimijos pagalba: „su kibiru grįžta vakaras“. Vakarų metas kelia ramybės, atsilio jausmą, tačiau šis vaizdas papildomas pienu ir pieno kvapu. Atrodytų, kad tai paprastas gamtos vaizdavimas, tačiau kibiro ir pieno minėjimas siejamas su kaimo buitimi, o tiksliau – dirbančiu žmogumi. Eilėraščio žodžiuose galėtų būti užslėptas toks paveikslas: vakare iš pievų grįžta kaimo žmogus su kibiru pieno. Šiais laikais itin retai galima pamatyti tokį vaizdą, tačiau prieš keliolika ar keliasdešimt metų tai buvo kasdieniškas darbas, kai žmonės eidavo vakarais į laukus karvių melžti. Atsižvelgiant į pasirinkto S. Birgelio eilėraščių rinkinio datą, akivaizdu, kad jis vaizduoja XX a. pabaigos Lenkijos lietuvių kasdienybę. Tikrumą pabrėžia eilių žodžiai, jog „tai per gražu kad būtų netikra“.

Ožkinių kraštovaizdis eilėraštyje įgauna fenomeno reikšmę. „Rudens dvelksmas virš pievos“ verčia pajauti savo kūnu rudenišką gaivą, užusti jos kvapą, pamatyti rūką, kuris lėtai uždengia tylios gamtos vaizdą. Tyluma gali būti įsivaizduojama dėl paties eilėraščio žodžių darnos, ramaus kaimo vaizdavimo.

S. Birgelio tėviškėje išskyla bažnyčios vaizdinys – sakrali, krikščioniška vieta. Iš tikrųjų Ožkiniuose nėra bažnyčios, o iš kur ji atsiranda, galima suprasti atsižvelgus į kaimo geografinę padėtį. Ožkiniai ribojasi su Punksku, kur ant ežero kranto stovi didelė neogotikinė Švč. M. Marijos Dangun Ėmimo bažnyčia, su kuria lyrinis subjektas poeto eilėse išreiškia glaudų ryšį tikėjime („Švč. Mergelės Marijos Dangun Ėmimo lašeli, / Laikai mane, Visagali, / Lyg aguonos grūdėlį...“. Birgelis 2012: 54). Ožkiniai nuo Punksko nutolę vos dviem kilometrais, todėl iš kai kurių kaimo kalnelių išnyra Punksko bažnyčios bokštai. Tai Punksko parapijos bažnyčia, kurioje vyksta lietuviškos pamaldos. Kiekvienam šio krašto lie-

tuviui, taip pat S. Birgeliui, itin svarbus yra religinis objektas, tikėjimo išpažinties vieta, kuri yra viena reikšmingiausių šio krašto žmonių kultūros dalių.

Eilėraštyje pastebėta, jog gamtos erdvę pakeičia kultūros elementai. Nuo tolimoje matomos bažnyčios einama vis arčiau Punsko, kuriame „medžiai apstatyti šaligatviais“. Tuo metu, kai Punske buvo tiesiami šaligatviai, šiame kaime visuomet žaliavo daug medžių, kurių didelę dalį paliko ir nenukirto. Stiprus žmonių ryšys su gamta neleido naikinti jos grožio, todėl tiesiant šaligatvius teko medžius apstatyti cementinėmis plokštėmis. Galima teigti, kad Punsko krašto bendruomenė sugebėjo rasti išeitį, kaip palengvinti pėsčiųjų kelio kokybę, nesumenkinant natūralaus grožio.

S. Birgelio eilėraščiuose galima pajusti lūžio momentą, kuris neretai gali sukristi skaitytoją. Minėtame eilėraštyje „Vakaras Ožkiniuose“ ramų žodžių bangavimą perskrodžia stiprus lyrinio subjekto troškimas „numirti kad grįžtum“. Pastebėta, kad eilėraštyje pamažu einama nuo rudeniškos gamtos (kuri simbolizuoja nykimo, mirimo laikotarpį) ir bažnyčios iki mirties, perteikiančios stiprius lyrinio subjekto jausmus, kažkokį lūžį gyvenime. Tai yra tam tikras savęs aukojimas dėl kito, ypatingai svarbaus žmogaus, dėl kurio sugrįžimo galėtų būti atiduota gyvybė. Paskutiniai eilėraščio žodžiai „(iš ligoninės negrįžtama)“ padeda suvokti, jog ilgimasi ir liūdima dėl susirgusio žmogaus. Kadangi eilėraštis įprasmina Ožkinių kaimą, galima tik numanyti, kad rašoma apie labai svarbų lyriniam subjektui žmogų S. Birgelio gimtajame kaime.

Punskiečio poeto eilėse ne kartą plati, visai lietuvių bendruomenei priklausanti aplinka pakeičiama individualia erdve. Kitame S. Birgelio eilėraštyje „Eilėraščius reikia pilstyti į sapnus“ taip pat centrine vieta tampa Ožkinių kaimas. Nestebina,

kodėl minimas šis kaimas, į kurį vykstama kaip į vietą, turinčią ypatingą reikšmę. Čia Ožkiniai yra lyrinio subjekto kelionės tikslas. Į kaimą važiuojama dėl gimtadienio, kuris lydimas eiliuotais žodžiais.

„eilėraščius reikia pilstyti į sapnus
užlakuotus stiklainiuose
valgyti važiuojant į Ožkinius
į mano 26-ąjį gimtadienį“

(Birgelis 1999: 38)

Atsižvelgiant į poeto gyvenimo faktus, pastebėta, kad šio eilėraščio ištraukoje minimi du svarbūs dalykai: gimtasis kaimas ir poezija. Būtent kūryba gavo pradžią S. Birgelio tėviškėje. Ji, kaip ir pats poetas, gimė Ožkinių kaime. Visa tai lyriniam subjektui yra labai svarbu ir asmeniška, kadangi „valgyti“ eilėraščius – reiškia pajusti ir suprasti jų skonį bei prasmę. Eilėraščių žodžiai nėra tušti. Jiems reikia „Romos mišiolio ir Popiežiaus giesmės“ kaip „atkimštuko“ (Birgelis 1999: 38). Žodžiams reikia stipraus tikėjimo ir jo palaimos.

Nuo Ožkinių kraštovaizdžio S. Birgelio poezijoje galima nukeliauti į pietinę Lenkijos lietuvių krašto dalį, tiksliau – į Raistinių kaimą. Eilėraštis „Martinaitiška kelionė į Raistinius“ nukelia skaitytoją į XX a. vidurio lietuviško kaimo žmonių buitį, atveria jų gyvenimo būdą. Lyrinis subjektas pasakoja apie „senuką“, kuriam „senatvė pasibeldė <...> / septintą dešimtmetį besėdint ant slenksčio“ (Birgelis 1992: 231). S. Birgelis pasakojo, kad šis eilėraščio Raistinių gyventojas nėra išgalvotas asmuo. Jis vaizduoja buvusį Raistinių gyventoją, slepiantį išskirtinę gyvenimo istoriją.

Pasirinktame eilėraštyje verta atsižvelgti į Raistinių kaimo senuko išvaizdą, prisidedančią prie kuriamo krašto kultūros, o kartu ir kraštovaizdžio specifiškumo. Kaimiečio „raukšlėta pražilus kamža“ (Birgelis 1992: 231) į atmintį sugrąžina Punsco ir Seinų krašto žmonių išvaizdą, kurią prisimena tik vyresnioji žmonių karta. Nors kamža asocijuojasi su liturginiu drabužiu, kunigų dėvimu per mišias, tačiau senais laikais kamžas taip pat nešiodavo paprasti kaimo vyrai. Nestebina tai, kad šis eilėraščio žmogus iki senatvės nešioja šį drabužį, primenantį šviesius marškinius su labai plačiomis rankovėmis. Kodėl poeto eilėse kamža pražilsta, galima remtis vietos gyventojų pasakojimais, jog žmonės nešiodavę kamžas iki pilkumo, ne itin dažnai jas skalbdavę. Todėl nestebina lyrinio subjekto pasakojimas, kad jis nuolatos „utėlių ir blusų ėdamas“.

„Martinaitiškoje kelionėje į Raistinius“ randami dar keli seno kaimo elementai: „vežimas“, „troba“, „botagas“, „Sarcis“. Būtina pabrėžti, kad „Sarcis“, tai vienas dažniausiai suteikiamų arkliams vardų Punsco ir Seinų krašte. Pastebėta, kad jį S. Birgelis užrašo dzūkų tarme, kokia šnekėjo ir vis dar šneka vietos gyventojai. Tokiu būdu poezijoje ne tik įprasminama vieta su visais objektais, bet ir akcentuojamas kalbos specifiškumas. Šiame eilėraštyje yra dar keli šiam kraštui būdingi dalykai. Lyrinis subjektas vartoja nuolatos Punsco ir Seinų krašte girdimą posakį, jog „išlėks <...> / net šuo nesulos“.

Pasirinktame S. Birgelio eilėraštyje galima aptikti seno kaimo gyvenimo paveikslą.

„smagiai nusikvatojo
atmintis – sulopytos kelnės
pro vieną skylę

močiutė rengiasi gulti
o pro kitą
dukra gimdo anūkus“

(Birgelis 1992: 231–233)

Kartų minėjimas siejamas su gimtųjų namų perdavimu jaunesniems. Paveldėjimo tradicija nurodo prisirišimą prie vietos ir stiprų santykių su tėvų namais. Čia senuko akimis regima jo praeitis – vaikystė, kurioje svarbią vietą užima močiutė, ir dabartis – senatvė, kurioje žvelgiama į savo vaikus, jaunesniąją kartą.

Kraštovaizdžiui spalvų suteikia vietos kultūros tradicijos ir papročiai. „Martinaitiškoje kelionėje į Raistinius“ minimi „vestuvių kopūstai“. Kodėl atsiranda toks kopūstų pavadinimas, galima bandyti suprasti pasitelkus vietos gyventojų atsiminimus. Šio krašto žmonės pasakoja, kad seniau kaime kiekvienos sodybos darže augdavo labai didelis plotas kopūstų. Tai būdavo viena pagrindinių ir svarbiausių daržovių, vartojamų lietuvių patiekaluose. Kiekvienos šventės metu ant stalo garuodavo tiršta kopūstų sriuba, kurią pagardindavo karštos bulvės su lupena. Tai pagrindinis kiekvieno sekmadienio patiekalas. Be kopūstų taip pat nebuvo galima įsivaizduoti vestuvių šventės. Būtina pabrėžti, kad ši tradicija yra išlikusi iki šių dienų, todėl Punsko ir Seinų kraštovaizdyje vis dar galima pamatyti žaliuojančias kopūstų galvas. Vestuvės S. Birgelio eilėraštyje vadinamos dzūkiškai – „vesailia“, kuri vyksta senuko kaimyno kieme. Čia pro šalį siauru keliu „birbena piršliai“, be kurių neįsivaizduojamos minėtos iškilmės.

„Martinaitiškos kelionės į Raistinius“ paveikslą papildo „Seivų pakrantė“. Seivai, tai yra dar vienas Punsko apylinkių

kaimas, garsus rašytojos B. Jonuškaitės¹ romane „Didžioji sala“, kuriame atskleidžiama Seivų dvaro istorija, Seivio ežeras yra labiausiai lankomas Lenkijos lietuvių krašte. Čia „naktys lenkiasi / apžėlusiam mėnuliui / saulės garai / kyla / pro garuojantį / Seivį“ (Birgelis 2006: 10). „Seivų pakrantėje“ nuo labai seniai žmonės poilsiauja, žvejoja, maudosi ir švenčia įvairias šventes, pavyzdžiui, Rasos šventę, todėl susitikimai prie Seivų ežero yra tapę šio krašto tradicija.

S. Birgelio eilėraštis „Martinaitiška kelionė į Raistinius“ tirštas užuominų apie gyvenimą šiame krašte. Kad ir tokia detalė:

„pusantro gyvenimo
Suvalkų turguje
Pirkdamos saulę
Sirguliuodamos javų ligom
Ir bulvių epidemijom“

(Birgelis 1992: 231–233)

„Suvalkų turgaus“ atsiminimai yra dar vienas įprastas Lenkijos lietuvių gyvenimo motyvas, kurį mena visi kraštiečiai. Šis turgus yra išlikęs iki šiol, tačiau minimo krašto žmonių gyvenimo būdas ir kultūra pasikeitė, todėl dabar siejamas labiau su apsipirkinėjimo, o ne prekiavimo vieta. S. Birgelis lyrinio subjekto mintyse gražiai parodo miesto ir kaimo sandūrą, kuri diktuojama šio krašto žmonių gyvenimo.

Pasirinktame eilėraštyje taip pat vaizduojamos grįžtančios iš atlydų moterys, kurios „pastodavo prie kelio į Raistinius“, tai reiškia, jog jos stabteldavo, norėdavo pabendrauti, pasidalinti

¹ Birutė Jonuškaitė-Augustinienė – Lietuvos prozininkė, publicistė ir poetė, gimusi 1959 m. spalio 5 d. Seivų kaime, Punsko valsčiuje, Lenkijoje.

savo džiaugsmiais ar rūpesčiais. Kadangi senais laikais kaimiečiai ne visada turėdavo kuo nuvykti į atlaidus, eidavo pėsčiomis, todėl dažnai tekdavo susitikti pažįstamus ir su jais kalbėtis. Taip būdavo palaikomas gyvas ryšys su kitais. Verta pridurti, kad poetas čia įprasmina ne tik draugiškumą ir komunikabilumą, bet ir labai svarbų kaimo žmonių bruožą – pamaldumą ir atsidavimą tikėjimui, susijusį su atlaidų lankymu. Religija buvo ypatingai svarbi šių žmonių gyvenimo dalis. Nors atlaidai trukdavo ilgai, o namuose būdavo daug darbų, vis dėlto jie surasdavo laiko nuvykti į bažnyčią, o grįžtant sustoti pakelėje ir pašnekėti su pažįstamais. Dėl šios priežasties lyrinis subjektas mena, kad čia „taip smagu būdavo / važiuoti“, kai prie kelio sustoję žmonės kalbindavo praeinančius ar pravažiuojančius kaimiečius. Įsigilinus į visus eilėraščio vaizdus, nuspalvintus tam tikru gyvenimo būdu, galima teigti, kad įrašytas į S. Birgelio poeziją žmonių draugiškumas, nuoširdumas ir religingumas formuoja lokaliai vietos specifiškumą, kuris sulipdo savotišką krašto kultūrą, įsi-spaudžiamą Lenkijos lietuvių kraštovaizdyje.

Kaimo vaizdai, senojo kaimo elementai ir tarmiški žodžiai aptinkami eilėraštyje „Jungas“. Čia iškyla įvardintas Punsko kaimo paveikslas. Eilės teikia išskirtinį žavesį skaitant dzūkiškais žodžiais užpildytą kūrinį, kurie įrodo, kad čia yra išlaikyta tarmiška šnektą, o kartu ir etninė kultūra šiame regione.

„Įkinkytos Punskan mano dienos, –
Jokių ca kitokių neturiu. Einu
Punskan pradalgiais atgulusių rugių,
Vingiuotu žalio lauko kelaliu.

Pakelės laukinė aviža, nuleidus galvą,
Laimins žingsnius, pašokdins žiogus.

Einu laukais, anksti atėjęs. Pabudęs
Iš pievos, pieno ir iš sutemos.“

(Birgelis 2012: 59)

Lyrinis subjektas išreiškia savo prisirišimą prie Punsco krašto, kas būdinga ne vienam šio regiono gyventojui. Gamtos gairę perteikiantis vingiuojantis kelias tarp žalių laukų, rugių, laukinių avižų verčia skaitytojo vaizduotėje nusipiešti vėju dvelkiančią laisvą erdvę, kurios natūralumo šiais laikais yra itin maža. Punsco ir Seinų kraštas yra žinomas kaip vienas natūraliausių, bet nepalankiausių pramonei vystytis Lenkijos teritorijoje.

Punskiečio poeto kūryboje galima aptikti dar kelias minimas Punsco apylinkių vietas: Vaitakiemį („Norėjau klausti kelio į Vaitakiemį“. Birgelis 2004: 106), Šilainę („Bėgdavo Šilainės ežerų verpstės“. Birgelis 2004: 75), Klevus („Raistiniai, Klevai / apšerkšnija / lyja“. Birgelis 2012: 36), ir patį Seinų miestą („Nuveža į Seinų lignoninę / Ir laukia, laukia nežinia ko...“. Birgelis 2012: 45). Atkreiptinas dėmesys į Šilainę. Remiantis vyresnių žmonių pasakojimais, Šilainė buvo nedidelis, girių apsuptas kaimelis prie Seivų ežero. Punsco ir Seinų kraštui ši vieta suteikia kitokį, smėlėto ir spygliuočiais medžiais prisagstyto lietuviško krašto vaizdą. Laikui bėgant Šilainė buvo prijungta prie Ožkinių kaimo (poeto S. Birgelio gimtojo kaimo). Nors vietovės vardas viešojoje erdvėje išnyko, tačiau šią teritoriją žmonės vis dar vadiną Šilaine. Šiandien Šilainės pavadinimą perėmė poilsio ir pramogų centras, įkurtas buvusio kaimelio ribose, ant ežero Seivio kranto.

Klevų kaimas, kurį S. Birgelis įpina į savo eiles, yra gana nuošalioje vietoje, toliau nuo pagrindinio kelio, jungiančio Punkską ir Seinus. Nors poetas nemini Klevuose išlikusio pilia-

kalnio, tačiau Punsko ir Seinų krašto žmonės (1995) jį atsimena iš kultūrinių renginių – lietuviškų meno sambūrių sąskrydžių ir jaunimo susitikimų vasaros vakarais.

Netoli Lenkijos lietuvių centro yra Trakiškių kaimas, kuris ribojasi su S. Birgelio gimtaisiais Ožkiniais. Eilėraštyje „Iš kūno išrengtas“ atsiveria dar keli nauji Punsko ir Seinų krašto elementai, menantys konkrečią Trakiškių vietovę.

„iš kūno išrengtas
traukinio
plynam lauke
ant pylimo
kupros
iš Trakiškių išeinančio
rašau laišką
bičiuliui
draugui“

(Birgelis 2006: 127)

Traukiniai ir Trakiškės yra tarsi du, vienas nuo kito neat-siejami dalykai. Trakiškių kaime yra traukinių stotis, pro kurią kiekvieną dieną pravažiuoja traukiniai, atvykstantys iš Lietuvos arba Lenkijos. Remiantis poeto eilėmis, traukinių kelias iš tikrųjų yra iškeltas ant pylimo. Čia, nuošalioje vietoje, esančioje toliau nuo ūkinių pastatų, lyrinis subjektas rašo laišką bičiuliui. Manoma, kad tokia teksto forma yra itin intymi ir leidžia suvokti „išrengto kūno“ ryšį su laišku. Laiške atveriamą lyrinio subjekto siela, atliekama asmeninė išpažintis artimam žmogui.

Trakiškės Punsko ir Seinų krašto gyventojams taip pat asocijuojasi su ramybės ir amžino poilsio vieta – kapinėmis. Jas

S. Birgelis netiesiogiai įvardija eilėraštyje „Smėlis“ ir „In Articulo Mortis“. Rašoma, kad „Trakiškių smėlis / lengvesnis / nei / Jeruzalės smėlis“ (Birgelis 2012: 15) arba „Ir tokį pasodino jį medyje po medžiu, / Trakiškių smėlyje, ant kalnelio.“ (Birgelis 2012: 41). Poezijos rinkinyje aiškinama, ką poetas turėjo omeny, minėdamas „Trakiškių smėlį“. Vietos lietuviams puikiai suvokiama šios metonimijos reikšmė, nereikalaujanti patikslinimo, jog šios kapinės seniau priklausė Trakiškių kaimui, o vėliau jos buvo prijungtos prie Punsko miestelio teritorijos.

Vieta S. Birgelio poezijoje gali būti tiesiogiai neįvardijama ir tik numanoma. Poeto kūryboje yra itin nemažai eilėraščių, kuriuose regimas natūralios aplinkos kraštovaizdis. Remiantis S. Birgelio pasakojimais apie stiprų jo ryšį su gimtojo krašto aplinka, natūralia kaimo gamta, kurioje gyvena, numanoma, jog piešiamas kraštovaizdis eilėraščiuose yra susijęs būtent su šiuo kraštu. Poeto lyrikoje dažnai atkuriamas gimtųjų namų paveikslas. Ožkinių kaimo aplinka išryškėja šioje S. Birgelio eilėraščio „Taip greitai bėga laikas...“ ištraukoje:

„į miškus, į traukinius taip kitadosėjau, žiūrėjau,
trumpam uždelsiau, atsiradau kitoj kartoj.“

(Birgelis 1992: 183)

Kraštovaizdį papildo miško horizontas ir bėgantys traukiniai. Žvelgiant į Ožkinių kaimo geografinę padėtį, per jį yra ištiestas vienintelis traukinių kelias, jungiantis Lietuvą su Lenkija. Geležinkelis kerta rašytojo gimtojo kaimo mišką, kuriame, kaip pasakojo S. Birgelis, ypač jaunystėje mėgdavo lankytis, gėrėtis ramybe ir gamtos grožiu.

Kitame poeto eilėraštyje „Nekantriai pakvimpa tėvo kumelė“ neįvardijamas joks vietovardis, tačiau tam tikri krašto-

vaizdžio elementai leidžia manyti, jog rašoma apie S. Birgelio gimtinę.

„nekantriai pakvimpa tėvo kumelė
laukai pritvinkę arimų
svyruoja pabučiavimų šakos
nušienautų pievų naujo laiko tąsa“

(Birgelis 1998: 70)

Tėvo paveikslas yra itin dažnas motyvas S. Birgelio poezijoje. Vyresnioji gyventojų karta mena, jog kumelę kinkydavo ir dirbdavo visų pirma tėvas. Senojo kaimo kraštovaizdis sunkiai įsivaizduojamas be prakaituojančių, bet ištvėringų kumelių ir iš paskos su plūgu einančio tėvo vaizdo („tėvo rankų šilumą nuo plūgo nušluostyk“. Birgelis 1998: 70). Eilėraščių nutiesęs arimas, „nušienauta pieva“, „negyvo lauko šukuosena“ ir „svyruojančios šakos“, kurias galbūt slegia prisirpę obuoliai („Nukrito obuolys. / Tėvo namuose, / Kuriuose augo / Pasvirus obelis.“ Birgelis 2012: 38), piešia rudenišką kaimo kraštovaizdį.

Kaimo kraštovaizdis poezijoje ne kartą perkelia į lyrinio subjekto praeitį. Ją lydi malonūs prisiminimai, jaukios vietos, kur „laukuose liko rugienos / ir maldos į Visagalį... / rugiuose bobų vasara... / saulės blakstienos“ (Birgelis 1997: 9). Įžvelgiamas ryškus geltonais atspalviais nusėtas kaimo laukas, su kuriuo išgyvenamas javo kelias, išpintas bobų vasaros tinklais, nuglostytas saulės šiluma. Pastebėta, kad S. Birgelis labai dažnai eilėse atkuria rudenišką Punsko ir Seinų kraštovaizdį. Poeto eilėse atkuriamas bulviakasio paveikslas, kuriame įžvelgiamas cikliškumas. Jį lydi ryškus žmogaus sutapimas su gamta: „po bulviakasio rožės nustoja / žydėti, / išskrenda garniai ir nutyla žiogai.“ (Birgelis 1997: 10), o kartu su vėstančiu oru ir gamtos

mirtimi „atšąla širdys ir apkarsta glamonės“, nustoja „mylėtis sužadėtiniai“ (Birgelis 1997: 10).

S. Birgelio kraštovaizdis yra paženklintas žemdirbių rūpesčio, kur rugiai, laukai, „pranašų kalnas pateptas arimu“ (Birgelis 2004: 92). Punsko ir Seinų regionas visuomet buvo žemdirbių kraštas, žemę laikantis svarbiausia maitintoja, kurioje „ir vis dėlto sudygo rugiai, / išaugo gegužės vėsoje, / išsimaudė saulėje, / davė derlių – / vienam penkeriopą / kitam dvidešimteriopą.“ (Birgelis 1992: 93). Čia žmonės „amžių amžius <...> žemdirbystę laikė pagrindiniu verslu, <...> suteikdavo žmogui visuomeninę bei kultūrinę laisvę, savotišką autonomiją“ (Baranauskas 1995: 120).

Poetas taip pat neužmiršta „senojo Lietuvos kaimo“ tradicijų, kuris glaudžiasi „prie tėviškės beržų, / prie žagrės išskeltos iš liepos kamblio“ (Birgelis 1992: 91). Punsko ir Seinų kraštas nusėtas kaimais, kurių gyventojai nėra užmiršę savo šaknų. Iš tikrųjų ne kartą šiame regione lietuviai prisimena savo protėvius, dirbančius Lietuvos, dabartinės Lenkijos, laukus. Eilėraštyje rašoma, kad senajame lietuvių kaime „užmiega trobesiai, / kultvėlos, mezgėjos, staklės.“ (Birgelis 1992: 91). Išvelgiamas laiko judėjimas, lemiantis žmonių ir kultūros bei lietuviško kaimo kraštovaizdžio kitimą. Čia išlieka tokia pati „rugiapjūtė varpose, / klojimuose, / rankose, / pakelėse, / kur nusileidžia dangus.“ (Birgelis 1992: 95).

Kartais S. Birgelis visiškai paslepia kūryboje aprašomą vietą. Eilėraštyje „Aprenk pievomis, laukais“ nėra jokio kraštovaizdžio objekto, kuris leistų įminti aprašomą vietą.

„aprenk pievomis, laukais
apjuosk ežerais, upėmis

apsėk rugiais, atėik duona
eilėrašti, kuris neateini“

(Birgelis 1999: 15)

Poetas geba įkvėpti eilėraštį gamtos gyvybe arba jo ieškoti savo gimtajame sodžiuje. Eilėse sutalpina „tėvo laukus“ ir „kalvotą, kuprotą tėvynę“, o pažįstamą ir stipriai jaučiamą kraštą išreiškia žodžiais, iškeliančiais skaitytoją virš vietos, kur „išmindžioti kloniai / išbarstyti laukai / pievos – karklynai / keli paklydusieji žiogai“ (Birgelis 1999: 15).

Vis dėlto poeto kūryboje neapsiribojama tik gamtos kraštovaizdžio objektais. Eilėraštyje „Rugiuose“ sugyvinamas kelias, „kuris ožiuojasi / kelrodžiai rodo liežuvį“ (Birgelis 2004: 92). Įdomu atidžiau panagrinėti besiožiuojantį kelią, kuriam būtų galima priskirti kelias reikšmes. Žvelgiant į Lenkijos lietuvių gyvenamąjį regioną, nuostabą kelia vingiuotų ir išsišakojusių kelių tinklas, verčiantis keliautojus pristoti, pagalvoti ir suabejoti teisingos kelio krypties pasirinkimu. Taip pat besiožiuojantis kelias leidžia atsigręžti į S. Birgelio gimtojo kaimo pavadinimą „Ožkiniai“, į abiejų žodžių semantiką. Galima manyti, kad poetas šiame eilėraštyje turi omeny Ožkinių kaimo kelius, kuriems suteikia individualią reikšmę. Atkreiptinas dėmesys į „kelrodžių liežuvius“, kurie šiame eilėraštyje turi specifinę formą. Kelrodžio vienas šonas yra panašus į strėlę, kuri gali priminti liežuvį. Kadangi Punsko ir Seinų krašte yra nemažai kaimų, nutolusių nuo pagrindinio valstybės kelio, todėl tokių kelio ženklų čia netrūksta. Galima teigti, kad kelrodžiai taip pat prisideda prie Lenkijos lietuvių kraštovaizdžio ir charakteringo žemėlapio kūrimo.

3.1.2. Jotvingiškasis kraštovaizdis

Punsko, Seinų ir Suvalkų regionas, tai senųjų šios vietos gyventojų – jotvingių kraštas arba „Jotvos pakraštys“ (Birgelis 2012: 72). Jotvingių, kitaip dar vadinamų sūduvių („Sveika, jotvių žeme! / Mano vardas Sūduva!“). (Birgelis 2006: 49), gyvenamoji teritorija vadinama Jotva („vaidenasi Jotva“. Birgelis 2006: 139). Jos istorija susijusi su išnykusia prieš kelis šimtus metų jotvingių gentimi. Lenkijos lietuviai linkę save vadinti jotvingių palikuonimis, turinčiais senas tradicijas, kurių ištakų reikia ieškoti pagonybėje. Šios vietos žmonės gerbia savo istoriją, jos ženklai išliko iki šių dienų ir yra įrašyti S. Birgelio kūryboje. Tai yra senųjų gyvenviečių objektai: piliakalniai, buitinė ir kovinė įranga bei tai, kas neapčiuopiama: baltiški vietovardžiai ar vandenvardžiai.

Jotvingiškasis kraštovaizdis išeina iš Lietuvos ir tęsiasi per visą Punsco, Seinų, Suvalkų ir tolimesnį kraštą, išsidriekusį po nemažą šiaurės rytų Lenkijos plotą. Iš tikrųjų tikslios jotvingių krašto ribos nustatyti turbūt neįmanoma: jau XV a. Jonas Dlugošas bandė įvardinti sūduvių gyvenamąsias sritis, bet „dėl skirtingo šaltinių interpretavimo daugiau pripainiota, negu išaiškinta“ (Puzinas 2009: 14). Tačiau yra žinoma, kad jotvingių žemės nusidriekusios šiaurės rytų Lenkijos teritorijoje (Turtulio, Degučių ir Smalėnų kaimų bei Galadusio ir Seivio ežerų apylinkės) ir siekia Lietuvos pakraštį – Kirsnos upę („prie Kirsnos / raumenų“. Birgelis 2012: 141), Vingrėnų („Ieškojau meilės, didesnės už Jotvą. / <...> / Vardan sūduviškai neištartų Vingrėnų“. Birgelis 2012: 129), Būdviečio („Vyrai / Būdviety / ažuolų girių sargyboje“. Birgelis 2006: 66) ir Rudaminos kaimų teritoriją („tedega ramovėj laužai / ir ant pilies pamatų / nuo Klevų iki Eglinės / nuo Šiurpilio iki Rudaminos“. Birgelis 2012: 146).

Jotvingišką praeitį mena Lenkijos lietuviai. Poetas S. Birgelis rašo, jog „geriam jotvingių žodžius / Tėvynės iščiose“ (Birgelis 2012: 48). Jo kūryboje, o tiksliau – naujausiuose dviejuose poezijos rinkiniuose „Visadan esma“ ir „Septintas naktį“, gausu jotvingiškojo kraštovaizdžio paveikslų („Kas <...> / Nupiešė laiką, piliakalnį, klonį?“). Birgelis 2012: 128) bei jotvio įvaizdžių („kresnas, barzdotas / jotvis / kirviu / maišo medų / su vynu“). Birgelis 2006: 60). Kodėl poetas sugražina jotvingių vardą, galima remtis jo apmąstymais, jog kiekviena gentis praturtina Lietuvos istoriją, todėl negalima jų užmiršti – jas reikia garsinti.

Susidomėjimą kelia ne kartą šalia jotvingių vardo mini mi prūsai. Galima paminėti istorinį faktą, jog jotvingių kraštas traukęsis ir plėtėsis. Jis vienu laiku apglėbdavo kaimynines prūsų žemes, o kitu – prarasdavo. Šios dvi gentys visada gyveno viena šalia kitos. S. Birgelio poezijoje išvelgiamas dėmesys ir Sūduvos, ir Prūsijos kraštui.

„Sveika, Sūduva! Sveika, Prūsija!

Tu esi mūsų žemė!

Tu žemėje šventa!“

(Birgelis 2006: 48)

Kodėl įvardijama ne tik Jotva, bet ir Prūsija, galima remtis Punsko ir Seinų krašte sukurtos Jotvingių ir prūsų gyvenvietės šeimininko Petro Lukoševičiaus žodžiais: jo teigimu (Bobinienė 2009: 338), šio krašto žmonių praeitis gyva ne tik „dainose, padavimuose ir pasakose“, bet svarbu ją pagerbti ir atkuriant Jotvingių ir prūsų gyvenvietę, nes, anot jo, Punsko ir Seinų krašte plaukia abiejų genčių kraujas, o jų tradicijos glaudžiai tarpusavyje rišasi.

Jotvingių kraštovaizdis vadinamas ne tik Sūduva, bet ir Dainava. Dabar Dainavos kraštas siejamas su Lietuvos pietrytine dalimi – Dzūkijos teritorija, kuri pasižymi išskirtiniu gamtos grožiu. S. Birgelis eilėraštyje „Žemė Sūduvos“ veda pro Dainavą, kur yra „<...> laukai, ežerai ir upių vingiai“, neužmiršta sustoti prie piliakalnių, kurie „<...> čia stūkso taikūs ir sustingę“ (Birgelis 2012: 130). Sūduvos kraštas vaizduojamas šviesiomis, šiltomis spalvomis, kurios aplinkai suteikia švelnumą ir lengvumo jausmą.

„Ir šviečia saulė Sūduvos, ir lapai krenta,
Ką pirmąkart regėjom, ką pamatysim antrą.
Kas užmarštin nuėjo, ką širdis pamilo
Labiau už lauką, upę, ežerėlį, šilą.
Ir krenta dvelksmas šilumos it lietaus lašelis
Ant laukų, miškų į Jotvos šalį.“

(Birgelis 2012: 130)

Šiltojo ir šaltojo metų laikų skiriamieji elementai („šviečia saulė“, „lapai krenta“) tampa ženklais, kuriais lyrinis subjektas išreiškia meilę ir prisirišimą prie „pirmąkart“ regėto krašto. Manoma, kad čia kalbama apie gimtąją ir pirmąją vietą, kurią pamato žmogus. Eilėse jaučiamas grįžimas į praeitį, į anksčiau įvardintų piliakalnių istoriją jotvingių krašte.

S. Birgelis lyg iš paukščio skrydžio nubrėžia kraštovaizdžio aiškiausius objektus ir primena, kad čia gyvas jotvingis ir jotvingių istorija.

„Už žiemos proskynų
pavasariškų arkų
jotvingiškai įmanomų

vasarų
už Šiurpilio krūtų
Juodosios Ančios
Jotvos vingiuotų
upeliūkščių
Klevų piliakalnis
Eglinės klonis
mes ten
visadan esma“

(Birgelis 2006: 95)

Pasirinktame eilėraštyje „Už žiemos proskynų“ tiksliai brėžiamas jotvingiškas kraštovaizdis – nuo labiausiai nutolusio nuo Punsko Šiurpilio piliakalnio iki artimiausių lietuviško krašto Klevų ir Eglinės piliakalnių. Įdomu patyrinti, iš kur atsiranda „Šiurpilio krūtų“ įvaizdis. Žvelgiant į Šiurpilio piliakalnį iš viršaus, pastebėta, kad jo teritorijoje yra žemės iškilimai, nurodantys buvusios stipriausios jotvingių gynybinės pilies vietą („Šiurpily / šurpioj pily“. Birgelis 2012: 143). Punsko krašto istorikas J. S. Paransevičius (2012: 35) teigia, kad šio piliakalnio padėtis minima 1909 m. Varšuvoje išleistoje knygelėje „Suvalkų rėdybos piliakalniai su žemėlapiu“, kurioje rašoma, jog „einant iš Suvalkų į Elenavą, turime prieš akis iš abiejų šalių kelio gana augštus kalnus. Tarp viršūnių šitų kalnų dvi augščiausios ištolo atkreipia mūsų atydžią. Jiedvi dunkso apie 2 verstu į šiaurvakarų šalį nuo Elenavo“. Šiurpiliu yra vadinama gyvenvietė, nutolusi nuo piliakalnio apie du kilometrus, tačiau S. Birgelio eilėraščio kraštovaizdis nurodo, kad akcentuojamos būtent jotvingių žemės. Nuo Šiurpilio einama vingiuotos upės Juodosios Ančios link, jungiančios vienus didžiausių vandens telkinių šiame krašte: Ančios ir Vygrių ežerus. Žvelgiant į vietovardžių ir vandenvardžių padė-

tį žemėlapyje, galima pastebėti, kad S. Birgelis kuria tam tikrą gamtos objektų sieną, apgaubiančią Klevų ir Eglinės piliakalnių, esančius lietuviškų gyvenviečių teritorijoje, todėl poetas rašo, kad „ten visadan esma“ (t. y. visada esame).

Hidronimai yra itin ryškūs S. Birgelio lyrikoje, menančioje Jotvos pakraštį. Eilėse poetas atgaivina Dauspūdą („į valandas pro Dauspūdą“. Birgelis 2006: 16). Šis pavadinimas asocijuojasi tik su lenkų kaimu Dowspuda, esančiu netoli Suvalkų miesto, tačiau įsigilinus į Dauspūdos vardą, A. Uzdila (2009) primena, kad tai yra visų pirma upės ir ežero vardas, senovėje vadintas Raspuda, Dauspuda. Jis teigia, kad „ežero ir upės vardas yra kilęs iš jotvingių kalbos Dau-spūda „daug spausti, didelė spūda“². Taip pat Lietuvos žemėje įsirėžusiomis Dainavoje Sainos ir Šalčios upėmis patenkama į Lenkijos teritorijos Saino (lenk. Sajno) ežerą ir Dainos (lenk. Dajna) upę („Įkandin Sainos ir Saino / Šalčios, Dainos ir Dainavos“. Birgelis 2006: 54), kurios mena jotvingiškąjį, gyvybės pilną kraštovaizdį, kertantį net Kaliningrado srities ribą („Nevaikšto stirna, briedis, lapė / Nei Donelaičio Regina Olefanti“. Birgelis 2006: 54).

Ne vieną kartą poeto eilėse akcentuojama Šešupė, turinti ypatingą reikšmę Lenkijos lietuvių gyvenime. Ši upė eilėraštyje „Šišara“ vadinama septintąja Jotvos slėnio upe arba „Jotvos sese“ (Birgelis 2012: 123). Kodėl ji tampa sese, galima paaiškinti, remiantis A. Uzdilos (2009: 64) tyrimais, kuriuose rašoma,

² „Taip upė pavadinta todėl, kad pavasariais joje vandens lygis pakyla beveik metru, dėl to intakuose atsiranda spaudimas atgal ir susidaro vadinamosios grįžomės, kuomet vanduo teka prieš srovę. Teritorija, per kurią teka Dauspuda, kitados priklausė Jotvai. Čia yra išlikusi ramovė, vadinama Šventąja Vieta – senųjų laikų kulto vieta. Nuo XV amžiaus Dauspuda buvo Lietuvos ir Prūsijos riba“ (pgl. Uzdila A. 2009: Upių dainos. Terra Jatwezenorum. Istorijos paveldo metraštis. Punkskas: Aušra, 49).

kad Šešupės vardo antrasis variantas yra Sesupė – „upė, kuri turi seserį“. Anot jo, jotvių ir prūsų kalboje nebuvo priebalsių š ir ž, todėl vietoj jų buvo tariamos s ir z. Jis (Uzdila 2009: 64) pateikia taip pat antrąją vardo etimologiją. „Šešupė ir Juodoji Ančia išteka iš tos pačios pelkės“, todėl natūralu, kad Šešupė buvo įvardinta kaip antrosios sesuo.

Atkreiptinas dėmesys į eilėraščio „Šišara“ pavadinimą. Tai yra upėvardis, kuriuo S. Birgelis (2005) įvardijo Šešupę. Jo (2005: 7) teigimu, Šešupės vardas „galįs būti giminiškas indų kalbos žodžiui *šišara*, reiškiančiam šaltą, vėsų. Taigi Šešupė reikštų vėsią upę“. Kitame S. Birgelio eilėraštyje „Yra Šešupė, Jotva“ kreipiamasi į Šešupę šiais žodžiais: „tekėk / kaip teka Lietuva“ (Birgelis 2006: 114). Greičiausiai taip nurodomas jos ryšys su Lietuva – šalimi, į kurią ji įplaukia iš jotvingių krašto. Tai vienintelė ir didžiausia Lietuvos upė, kuri plaukia Lenkijos lietuvių žeme. Nuo Šešupės krantų žvelgiama į Jotvos aplinką.

„yra žiedlapiai
klevai
rugiagėlės
yra keliai
rūpintojėliai
kryžiai
amžiai“

(Birgelis 2006: 114)

Jotvingių kraštovaizdis S. Birgelio kūryboje vaizduojamas „jotvingių ežeruos“, „Sitkiemio pabaly“ ir „Galviečių, šešupių“. Be jau minėtos Šešupės, dėmesį patraukia poeto įvardintas Sitkiemis – vietovardis, kurio neįmanoma surasti nei Lietuvos, nei Lenkijos vietų pavadinimų sąrašė. Poetas pasakoja, kad tai yra

jotvingiškas vietovardis („sit“ – septyni ir „kiem“ – kiemai), kuris XX a. net kelis kartus keitė savo pavadinimą. Dabar tai yra lenkiškas kaimas Żytkiejmy, esantis šiaurinėje Lenkijos dalyje, Geldapės apskrityje, prie Lietuvos ir Kaliningrado srities sienų.

S. Birgelio kūryba leidžia keliauti ir į kitas jotvingiškojo kraštovaizdžio vietas. Nuo Šiurpilio persikeliamą į vakarinę Jotvos pusę – Kirsną – Alnos intaką Lenkijoje.

„Jotvingių kvapas
(lyg kapas)
Šiurpilio sugeria rasą
rytmečio lūpas suspaudžia
užmarštį pakelia
uždega Kirsną
tarp Egluvos ir eilutės
Eglės lieptuose per Romintą
Dubeninkuose“

(Birgelis 2006: 106)

Jotvingiškasis kraštovaizdis išnyra ryte, kai gamta pradeda ryškėti auštant. Su aušra yra susijęs prisikėlimas, atgimimas, kuris gali būti siejamas su išnykusia jotvingių gentimi. Egluvos ir Dubeninkų teritorijoje gyvos Kirsnos ir Romintos upės kiekvieną kartą į atmintį sugrąžina ir tarsi atgaivina jotvingių istoriją. Dėmesį patraukia ne lenkiškos, o baltiškos kilmės hidronimai, kuriuos vertinga patyrinti, bandyti suprasti jų reikšmę.

Kirsnos upė priklauso Alnos³ (lenk. Łyna) dešiniajam intakui, tekančiam Priegliumi į Nemuną. Tai baltiškai vandenvar-

³ Alna – geografinio objekto vardas, kildinamas iš žodžių *alėti* : *alnėti* : *almėti*, kurie reiškia „*rėkauti*, *lalėti*“ (pgl. Uzdila A. 2009: Upių dainos. Terra Jatwezenorum. Istorijos paveldo metraštis. Punkskas: Aušra, 43).

džiai, todėl jie siejami su lietuvių – jotvingių ir prūsų – istorija. Kirsnos vardas kildinamas iš baltiško žodžio *kirsnan*, reiškiančio „juodas“. Itin sudėtinga ieškoti Romintos upės, kuri išplaukia iš Rusijos, Kaliningrado srities ir jos vardas pakinta. Ten yra rusiškai vadinama Krasnaja. Romintos vardą suteikė buvę šio krašto gyventojai prūsai, todėl upėvardžio reikia ieškoti užrašyto vokiečių kalba Rominte. Pasirodo, kad toje pačioje teritorijoje, kur teka ši upė, yra taip pat vadinama giria, šalia kurios yra Dubeninkų vietovė. Susidomėjimą kelia kitame poeto eilėraštyje „Nuo šv. Brunono“ įvardijama Bartų giria. Galbūt taip vadinama Romintos giria, kurios plotai I-II a. priklausė prūsų, bartų ir nadruvių genčių teritorijai (Stanaitis 2011). Čia vėl minimas Sitkiemis („Sūduva / saulėlydy / ties Sitkiemiu / ir Bartų giria“. Birgelis 2006: 65), kuri Romintos giria skiria nuo įvardintų Dubeninkų.

Jotvingiškasis kraštovaizdis dabartinėje Lenkijos teritorijoje nusėtas baltiškos kilmės vietovardžiais, vandenvardžiais ar piliakalnių vardais, kuriuos vis dar mena Lenkijos lietuvių – jotvingių palikuonys, tarp jų – poetas S. Birgelis.

3.2. Vietos sakralizacija S. Birgelio kraštovaizdyje

Anot V. Daujotytės (2010: 163), „kiekvienas kūnas yra kurioje nors vietoje, iš kurios nors vietos. Išėjęs, išstumtas, praradęs, nors mintimis į vietą grįžtantis. Pirminė, prigimtinė vieta yra vietos archetipas; visos vietos, į kurias patenkama, lyginama su pirmine, kur sąmonė tarsi atsibunda savęs suvokimui“. Fenomenologinė vietos patirtis remiasi praeitimi, istorine ar kultūrine atmintimi, kuri laikui bėgant pradeda vis mažiau rūpėti socialinei visuomenei. Kultūros istorijos suvokimas padeda

įvertinti dabartines vertybes, kurios yra svarbios ir kartais įgauti stabų bruožus, teigė A. Gaižutis (1992). Jis labai taikliai nupiešė įvaizdį visuomenės, kuri domisi savo kultūros ištakomis, ugdo istorijos jausmą ir yra atspari nepastovioms ir bevertėms šių dienų naujovėms. Kadangi visuomenę formuoja trys laiko dimensijos – praeitis, dabartis ir ateitis – jos visos yra svarbios kultūros vystymosi analizei. Šiuolaikinėje literatūroje ieškoma tolimų mitų atspindžių ir reikšmės šiandieniniame kontekste. Lietuvos istorijos tyrimuose neatsiejama ryšiais susijusios visos baltų tautų gentys, kurių vystymasis suformavo dabartinės lietuvių tautos įvaizdį. Kiekvienos genties istorija susijusi su sakraliais ženklais – pagrindiniu kultūros dėmeniu. Čia ieškoma jotvingių genties sakraliųjų ženklų. Pasirinktoje S. Birgelio kūryboje negalima nepastebėti ryšio su senuoju, pagoniškuoju jotvingių pasauliu. Poezijoje susiduria dvi pusės – šiapusybė ir anapusybė. Itin dažnai kalbama apie mirtį, gyvenimą po mirties, dvasių keliones. Sakraliniai ženklai ir istorija eilėse mena ne tik krikščioniškąsias, bet ir pagoniškąsias vietas, kuriose įspausta Punsco krašto bendruomenės praeitis. Išlikusios senosios religijos vietos saugoja praeities atminimą – jotvingių gyvenimą ir palikimą.

Kiekvienai tautai rūpi savos kultūros ištakos. Punsco ir Seinų krašto lietuviams svarbu žinoti ir suvokti savo kilmę, tirti lietuvių tautos atsiradimą šiose žemėse. Ne viename šaltinyje rašoma, kad didelė dalis dabartinės Lenkijos pakraščio nuo Lietuvos sienos priklausė vienai vakarų baltų genčiai – jotvingiams. S. Birgelis poezija ieško Punsco krašto kultūros šaknų. Jis eilėse saugo tautos atminimą, kuris laikui bėgant blėsta, praranda savo reikšmę. Būtina kiekvieną didesnę bendruomenę tirti nuo dvasios, kultūros paveldo pradžios, pažinti iš naujo, kad būtų

saugomas ir tinkamai suvokiamas kultūros ir pasaulėžiūros formavimasis. S. Birgelis bando nors mažą jotvingių praeities dalį priminti ir palikti savo poezijoje. Tokiu būdu primenamas Punsko ir Seinų krašto lietuvių kilmės, tapsmo šaltinis. Poezijoje einama nuo pamato – sakralios vietos ir jos reikšmės, kurioje ieškoma minimos bendruomenės ištakų. Itin svarbus yra S. Birgelio atsigręžimas ne tik į krikščioniškuosius, bet ir ikikrikščioniškuosius laikus, nes kultūros formavimosi šaltinio reikia ieškoti jau pagonybėje, todėl jo poezijoje randami ir vienos, ir kitos kultūros ženklai.

3.2.1. Ikikrikščioniškieji ženklai

Visos baltų gentys turėjos tam tikrą pasaulėžiūrą. Jų tikėjimas siejosi su gamtos ir žmogaus ryšiu, kuris formavo pagonybę. Ypač sudėtinga būtų kalbėti apie tautos kultūrą, jeigu nebūtų žinoma jos tolimesnė praeitis. Istorija primena įvykius, be kurių būtų sudėtinga suvokti šiandienos realijas, praeities ir dabarties jungčių sunarpliotus kelius. Istorija suteikia žinojimo apie save, papročių atsiradimą ir savitą, charakteringą savo tautos kultūrą. Vietos sakralumas nėra išgalvotas ar sukurtas. Jį liudija ne tik rašytiniai šaltiniai, bet ir krašto etnografijos, folkloro ir kalbotyros duomenys, kuriais remiasi pagoniškojo tikėjimo tyrinėtojai (Gaižutis 1992). Kultūroje ieškoma informacijos, kuri padėtų atskleisti pagonių gyvenimo būdą, apeigų ir kulto tradiciją. Tyrėjai (Jurginis 1976) teigia, kad visos baltų gentys garbino gamtos objektus, suteikdamos jiems nežemiškų galių, kurdavo šventyklas, o galbūt net stabus.

S. Birgelio poezijoje įvardijamos sakralios vietos, kurių saugotojai buvo jotvingiai. Ši gentis labai dažnai minima jo poezijoje. S. Birgelio stipri jungtis su praeitimi išvelgiama eilė-

raščiuose, kur bent kartą minimas „jotvingio“ vardas⁴ („jotvio atėjimas“, „kresnas, barzdotas / jotvis“, „jotvingių kvapas“). Tenka pripažinti, kad jotvingių genties nustatymas visuomet kėlė daug abejonių ir klausimų. Ne viename istorijos šaltinyje jotvingiai buvo tapatinami su vakarine baltų tauta – prūsais, nes vakarinę dalį sudarė tik prūsų ir jotvingių kalbos. Jų praeities realumą žymi išlikusių vietovių pavadinimai.

Tiek vietovių, tiek gamtos objektų vardai turi savo vietą S. Birgelio poezijoje. Jų minėjimas turi religijos ir geografinės aplinkos santykių reikšmę (Beresnevičius 2009)⁵. Čia (Beresnevičius 2009) nėra kalbama tik apie apčiuopiamus daiktus, bet ir žmonių elgesį, tikėjimą, garsus, spalvas ir pan. Koks peizažas iškyla S. Birgelio poezijoje, galima įsitikinti išanalizavus poezijos rinkinio „Visadan esma“ (2006) pasirinktus jo eilėraščius. Jau pirmosios eilėraščio „Tai tik pusė dainos“ eilutės nukelia skaitytoją į konkretų kraštą, nuo kurio pradeda skleistis vietos kraštovaizdis:

⁴ Jotvingiai – tai viena iš kelių baltų tautų, priskiriamų vakarų arealo gyventojams. S. Birgelis poezijoje mini prūsus kaip jotvingių kaimynus, bet į jų gentį nesigilina. Taip siekiama vizualiai suvokti šios pagoniškosios bendruomenės gyvenamąją vietą. Jotvingiai, kaip ir prūsai, kalbėjo panašiomis kalbomis, tarmėmis, turėjo bendrą kultūrą. Tik vėliau pradėjo viena nuo kitos skirtis papročiais, laidojimo būdu, pilkapių struktūra. Jotvingių kraštas vadinamas buvo Jotva. Slavų šaltiniuose rašoma, kad jotvingiai dar buvo vadinami sūduviais, o jų kraštas Sūduva. Jotvingių kaimynai jų kraštą vadino Denove, Dainove, Deinove, o oficialiai – Dainava. Kai kurie lenkų kronikininkai jotvingius vadino „poleksėnais“, o jų gyvenamą kraštą „Poleksija“. J. Kabelka teigė, kad „lietuviškuose istorijos darbuose šis kraštas paprastai vadinamas „Palenkė“, kuris išliko iki šių dienų. Šiandieną Punsko-Seinų-Suvalkų kraštas priskiriamas Palenkės vaivadijai. Tokia šaltinių gausa patvirtina jotvingių kultūros buvimą istorijoje ir patikslina genties paplitimą bei ribas.

⁵ Gintaro Beresnevičiaus straipsnyje „Vietos ir spalvos. Lietuvos religinės geografijos bruožai XII–XIV a.“ įvardijama religijų geografija, kaip religijotyros disciplina, nagrinėjanti religijos ir geografinės aplinkos tarpusavio santykių (2009: Senovės baltų kultūra / Tai, kas išlieka. Vilnius: Kronta, 31).

„tai tik pusė dainos
išimtos iš Lietuvos lūpų“

Žodžių paslaptینگumas būtų sunkiai suvokiamas, jeigu ne išankstinės žinios, susijusios su Punsco krašto istorija. Šios vietos žmonių sąmonėje gyva istorinė atmintis – visas jų lietuviškas žemės plotas yra atskirtas nuo Lietuvos. Kodėl šie lietuviai atribojami nuo Lietuvos, atsakymo reikėtų ieškoti istoriniuose šaltiniuose, kai buvo nustatytos Lenkijos ir Lietuvos ribos. Galima manyti, kad „išimta daina“ įvardija lietuvišką kraštą Lenkijoje, kuris puoselėja tas pačias tradicijas ir dainuoja tas pačias lietuviškas dainas kaip Lietuvoje. Per lietuvišką dainą, kuri yra individualumą ir išskirtinumą perteikiančiuoju menu, nusakomas visos lietuvių tautos bendrumas – priklausymas tai pačiai tėvynei ir jos istorijai, kurios viena dalis „išimama“ ir lieka atskirta. Atsižvelgiant į mitokritikos tyrimų galimybes, daina ir dainavimas siejamas su pagoniškojo ritualo dalimi, nes „žmogaus balsas neabejotinai lydėdavo religinius ritualus, meldžiamasi buvo irgi garsiai“ (Beresnevičius 2009: 34). Negalima tvirtinti, kad pagoniškoje kultūroje buvo giedama, nes nėra jokių patvirtinančių šaltinių, tačiau galima tik numanyti, kad nuolatinis ritualų atkartojimas davė dainos ar giesmės pradžią baltų kultūroje.

Kitose pasirinkto eilėraščio eilutėse kuriama paslaptinga atmosfera:

„nurausvinta pakalnė
kryžių kapinaitėse
stumdomi prieš audrą“

Žodžių švelnumą pakeičia tamsių spalvų elementai, žodžių junginiai kuria neraminančią įtampą. Atkreiptinas dėmesys į

pakalnės įvaizdžio spalvą, „nurausvintą pakalnę“. Jau Gintaras Beresnevičius teigė, kad spalvos yra vienas iš religijos atspindžių aplinkoje. Anot jo, raudona yra gyvybės, kraujo ir ugnies spalva, kuri dažnai matoma Perkūno įvaizdyje, o folklore ji būdinga velniui. Nors šiame kūrinyje nėra minima nė viena iš šių nežemiškų būtybių, bet „audros“ paminėjimas sietinas su blogiu arba artėjančia griausminga naujiena. Eilėraščio ištrauka įgauna aiškumo tuomet, kai skaitomos paskutinės eilėraščio eilutės:

„Barsukalnio tolis
siūbuoja beržynais
vizgina pakrantėm
pastoja šviesą
dviem
žada vienatvę“

„Barsukalnis“ – tai šventvietė, kuri siejama su pagoniškojo tikėjimo vieta. Barsukalnis senovėje buvo laikomas sakralia vieta. Manoma, kad kalvos viršūnėje viduramžiais buvo jotvingių alkavietės. Alkaviečių buvimą aiškina lietuvių tyrėjai. Vytautas Daugudis (1995: 50) teigia, kad be garbinamų šventųjų medžių, upių, miškų ar akmenų, būdavo statomi paminklai, kuriems „priklauso įvairios formos bei dydžio kalvos, kartais ir lygėnės netoli vandens esančios vietos, žmonių vadinamos alkakalniais, alkomis <...>“. Tai buvo išskirtinė vieta, kurioje vykdavo tikinčiojo jungtis su anapusybe, nematoma ir šventa erdve. Čia būdavo atliekamos pagoniškojo kulto apeigos: kūrenta šventoji ugnis, garbinti dievai ir aukojamos jiems aukos. Alkavietė buvo laikoma šventvietė. Čia nestatyta pilių nei papilio. Šventvietės būdavo įrengiamos ant kalvų arba girioje, giraitėje. Žinoma, kaimo ir alkavietės atstumai nebuvo dideli, nes šventose vietose

stovėjo aukuras, kūrenta amžinoji ugnis, kuri buvo gyvenviečių religinis centras. Todėl galima teigti, kad alkavietės buvo svarbi kultūros dalis.

Vertėtų trumpai pristatyti geografinę šios vietos padėtį. Barsukalnis – tai kalva, esanti prie Giluišių kaimo, netoli Lietuvos sienos. S. Birgelis mini šį kalną dėl to, kad tai buvo vieta, kuri glaudžiai siejama su jotvingių sakralumu. Šiandien kalva yra apžėlusis giria, vadinama Giluišgiriu, oficialiai priskiriamu Kreivėnų kaimo giriai. Barsukalnis turėjo ypatingą reikšmę pagoniškajai bendruomenei. Alkavietė, kaip tam tikra šventovė, buvo įrengiama pagal bendruomenės supratimą apie pasaulio sąrangą. Besiburiantys žmonės išreikšdavo savo bendrumą ir susivienijimą tikėjime. Alkavietė – tai vieta, kurioje jungdavosi dvi erdvės: žemiškoji ir dieviškoji. Pagoniškojo tikėjimo alkavietę galima būtų lyginti su dabartine krikščionių maldos vieta – bažnyčia, kurioje tikintieji maldomis jungiasi su Dievu.

Barsukalnis poeto siejamas su beržynu, kurio reikšmę pateikia G. Beresnevičius. Jo teigimu, šventvietėje visada augo medis arba pati šventa vieta buvo giraitėje. Pagal pagoniškąjį tikėjimą, medžiuose, ypač ąžuoluose, žyniai girdėdavo dievų balsus. Nežiūrint to, kad pačių medžių ošimas išduodavo garsus, bet tam tikrais atvejais jiems buvo suteikiama religinė prasmė.

Šio kalno „tolis“ palydimas visų išvardintų objektų, kol jis „pastoja šviesą dviem“. Šviesa siejama su balta spalva, kuri apskritai jotvingių ir prūsų pagonybėje reiškė anapusybę. Taip vėl patvirtinama Barsukalnio senoji, religinė reikmė. „Vienatvės žadėjimas“ nurodo išėjimą, apleidimą, kurį būtų galima sieti su mirtimi, mirusiųjų pasauliu, kuriuo tikėjo visi pagonys.

S. Birgelio eilėraščiuose pateikiamos konkrečios Punsko krašto vietos. Eilėse įvardijamas ne tik Barsukalnis, bet ir Eglinės piliakalnis arba tik Eglinė. Galima manyti, kad geografiškai

iškiliusios vietos niekuo nesiskiria viena nuo kitos, bet jų nereikėtų maišyti. Barsukalnis yra natūralus kalnas, kurio neformavo žmogus, o Eglinės piliakalnis yra žmonių rankomis supiltas kalnas. Būtų naudinga patį žodį „piliakalnis“ išanalizuoti morfologiškai. Jis sudarytas iš dviejų žodžių, t. y. „pilis“ ir „kalnas“. Žodžių semantika nurodo kalno atsiradimo istoriją ir paskirtį. Jotvingiai, kaip ir visos kitos baltų gentys, turėjo ginamąsias medines pilis su išorės įtvirtinimais, pakeliamais tiltais, papilium, kurias statydavo ant supiltų kalnų. Tvirtovę skalaudavo iškastas gilus griovys.

Eglinė – tai kaimas, esantis prie pat Lietuvos sienos. Anot A. Uzdilos (2009: 143), „šis vardas rodo vietą, kurioje augusios eglės. Jos turėjusios būti matomos iš toli, todėl negalėję būti ištisinio miško masyvo“. Norbertas Vėlius (1983: 121) aiškina, kad eglė senovėje buvo tipiškiausias velnio medis, bet etnologinėse sakmėse eglei suteikiama teigiama reikšmė. Žvelgiant į S. Birgelio pasirinktus eilėraščius, galima teigti, kad poeto įprasmintos eglės neturi neigiamos reikšmės. Jos tampa saugančiu žmogaus dvasią objektu. S. Birgelis, minėdamas Eglinę, visada įvardija piliakalnį ir įterpia jotvingių vardą, kaip, pavyzdžiui, šiuose dviejuose eilėraščiuose:

<p>„piliakalnis laukia jotvingių bet Eglinėje nėra vietos amžinybei“</p>	<p>„svyruoja Eglinės piliakalnis nublokštas nuo šakų veržiasi į nebūtį po pušim palaidotas jotvingis“</p>
--	---

l e n t e l ė. S. Birgelio poezijos rinkinio „Septynios dienos, septyneri metai“ (1998) eilėraščiai „Piliakalnis“ ir „Svyruoja“.

Galima pastebėti, kad poezijoje į piliakalnį žiūrima kaip į istorinę vietą. Pasak G. Beresnevičiaus (2009), tiriant religinius steiginius, kurie formuoja senos Lietuvos vaizdą, reikia pirmiausiai atsigręžti į piliakalnius. Jotvingių piliakalnio struktūra: supiltas iš žemės ir akmenų, pačioje viršūnėje plokštuma, apjuosta žemės pylimu. Kalno papėdėje yra gana erdvus plotas, todėl manoma, kad toje vietoje buvo įsikūrusi jotvingių gyvenvietė, kurios egzistavimą patvirtina atliktų archeologinių tyrimų iškasenos⁶.

S. Birgelio eilėraščiuose jaučiama senoji jotvingių dvasia. Visų pirma „piliakalnis laukiantis jotvingių“ nurodo gamtos objekto nemirtingumą. Pagoniškajame tikėjime žmogaus aplinka buvo labai gyvybinga, buvo tikima, kad kiekvienas objektas turėjo sielą kaip ir žmogus. Nors šiandien tikėjime tokia pasaulėjauta yra išnykusi, tačiau istorija, ypač vietos gyventojų atmintis, mena piliakalnio praeitį, susijusią su Punsko ir Seinų krašto žmonių protėviais, kurie gyveno ir buvo palaidoti piliakalnių aplinkos teritorijoje. Eilėraščiu perduodamas tikėjimas atgimimu, senojo pasaulio sugrįžimu, o galbūt pačių žmonių atsigręžimu į šią vietą, didesniu dėmesiu praeičiai. Kita vertus, eilėraštyje greitai pateikiamas nusivylimas, kad „Eglinėje nėra vietos amžinybei“, nes istorinė atmintis pamaži eina į užmarštį.

Piliakalnio „nubloškimas nuo šakų“, galima manyti, nurodo šios vietos tolimos praeities gyvenimo išnykimą. Pažvelgus į piliakalnio išorinį vaizdą, sunku būtų pasakyti, kad čia gyveno

⁶ Piliakalnio istoriją Punsko krašto žmonės perduodavo iš lūpų į lūpas, tačiau niekas nežinojo, kad po žeme yra išlikęs turtas: lipdytinė keramika, dirbiniai iš kaulo ir rago, žemės apdirbimo įrankiai, geležies ir plieno ginklai, papuošalai – visa tai archeologai atrado tik 1990 metais.

jotvingiai, stovėjo gynybinė pilis ir pan. Šiandien kalnas yra tuščias, tik iškasenos mena egzistavusią gyvenvietę. Dėl to visiškai piliakalnio ištuštėjimą galima būtų apibūdinti kaip gyvybės ir ją liudijančių elementų išrovimą, išėmimą iš pačių giliausių žemės klodų.

Eilėraštyje minima jotvingio palaidojimo vieta „po pušim“ suteikia daug informacijos, susijusios su pagonių tikėjimu ir jotvingių pasaulėžiūra. Nustatyta, kad „tradicinė baltų kultūra buvo geografiškai orientuota“, o „orientacija buvo paremta pasaulio modelio principu“ (Vėlius 1983: 216). Nekyla abejonų, kodėl S. Birgelio eilėse minimos „šakos“, „laidojimas po pušim“. N. Vėlius teigia, kad laidojimo būdas labai daug pasako apie tam tikro arealo žmonių kultūrą, pasaulio suvokimą. Būtent vakarinėje baltų tautų dalyje, kuriai priklauso visas Punsko ir Seinų kraštas Lenkijoje, „mirusieji buvo kasami į žemę“ (Vėlius 1983: 18). Stiprus mirties neišvengiamumo suvokimas lydėjo pagonis jotvingius. Tačiau būtina pridurti, kad indoeuropietiškos kultūrose medis, šiuo atveju „pušis“, padėdavo mirusiojo vėlei kopti į dausas.

Kaip pastebėta, ikikrikščioniškųjų ženklų S. Birgelio poezijoje yra gana nemažai. Kiekvienas mažiausias įvardintas elementas nukreipia į istorinius, pagonių jotvingių laikus. Sudėtinga būtų paaiškinti kalno arba piliakalnio pavadinimo išlikimą nuo jotvingių laikų. Nėra šaltinių, kurie padėtų prieiti prie jų reikšmės pagonybėje.

Atsižvelgus į eilėraščiuose minimus medžių pavadinimus, pastebėta, kad visi senojoje kultūroje, o tiksliau, vakarinėje baltų dalyje, t. y. jotvingių ir prūsų pasaulėžiūroje, turi neigiamą konotaciją. Įvardijamas beržynas, o beržas N. Vėliaus (1983) tyrimuos aiškinamas kaip velnio arba laumių augalas. Tačiau tokios reikšmės neįgauna S. Birgelio eilėse aptiktas „pušies“

ir „eglės“ įvaizdis. Čia perduodamas individualus santykis su gamta, kuris teikia apsaugos ir ramybės jausmą.

S. Birgelio poezijoje tikėjimo ženklai įvairuoja. Eilėse susipina pagoniškosios ir krikščioniškosios religijos įvaizdžiai. Jis ne tik įsigilina į mitinį jotvingių pasaulį, bet ir pateikia ženklus, kurie nurodo tikėjimo pasikeitimą, senos kultūros keitimąsi kita ir išlikusia iki šių dienų krikščioniškąja kultūra.

3.2.2. Krikščioniškieji ženklai

Besikeičiančioje istorijoje vienas religijas pakeisdavo kitos. Senoji pagonių kultūra užleido vietą krikščionybei, kuriai ilgus metus priešinosi jotvingiai. Lenkų profesorius Jerzy Strzelczyk (2010: 314) rašė, kad kryžiuočių nukariauti jotvingiai buvo išžudyti arba perkelti į kitas gyvenvietes, naujus plotus, kuriuos pavadindavo jotvingiškais vardais, kūrė naujus kaimus ir pamaži pratinosi prie naujo tikėjimo, o kartu naujos kultūros kūrimo. Nors „nedaug žinoma apie bandymus sukrikščioninti jotvingius“ (Strzelczyk 2010: 315), krikščioniškųjų ženklų atsiradimas senose alkavietėse nurodo religijos pasikeitimą.

Krikščioniškieji ženklai randami ne vienoje S. Birgelio eilėse. Atsižvelgiama į eilėraščio „Tai tik pusė dainos“ pavartotą žodį „kryžius“, kurio semantinė reikšmė pritraukia itin daug prasmių. Šiame eilėraštyje yra paminėtos „kryžių kapinaitės“. „Kryžiaus“ įvaizdis pirmiausiai nurodo krikščionių simbolį. Jis siejamas su nukryžiuotuoju Kristumi. Juo tikintysis perteikia tikėjimą, jog miręs Jėzus prisikels iš numirusiųjų ir pakils virš mirties. Būtina pabrėžti, kad kryžius nėra tik krikščionių tikėjimo simbolis. Jis aptinkamas ne tik

kitose kultūrose, bet ir kitose pasaulio vietose, turintis skirtingas reikšmes. Atsižvelgus į Punsco ir Seinų krašto kultūrą ir religiją, manoma, kad tai buvo krikščioniškieji kryžiai. Kai kurie tyrėjai teigia, kad kryžius jungia tris skirtingas sferas: požemius, žemę ir dangų, t. y. pragarą, žemiškąjį ir dangiškąjį gyvenimą. Per kryžių įvyksta visų sferų jungtis, kuria nukankintasis Jėzus gali nužengti į pragarus ir išvesti kenčiančius žmones. Vaclovas Bagdonavičius (1992: 78), tirdamas lietuviškus koplytstulpius, teigė, kad krikščioniškame kryžiuje gali būti įvairių tikėjimų ženklų, o kartais ir simbolių. Jis patvirtina kryžių statymą bet kurioje vietoje, ne tik ant kapo. Todėl nereikėtų apsiriboti ties viena S. Birgelio sukurto „kryžių kapinaičių“ įvaizdžio reikšme. Algirdo Juliaus Greimo atlikti tyrimai nurodo dviejų tikėjimų panašumus, kuriais gyveno baltų tautos, taip pat jotvingiai. S. Birgelio eilėraštyje įvardinto Barsukalnio vietoje atsiranda krikščioniškieji ženklai. Vietos žmonės, gyvenantys netoli Barsukalnio, pasakoja, kad po alkavietės sunaikinimo kalne buvo įkelta koplytėlė. Galima teigti, kad lietuviams priėmus krikštą, pagoniškąją alkavietę pakeitė krikščioniškoji koplytėlė. Ji buvo prikalta prie vieno iš ten augusių medžių, kur žmonės meldavosi. Galbūt koplytėlės forma galėjo priminti pikelės rūpintojėlį, kuris buvo įkeliamas nedideliame aukštyje, tačiau Punsco krašto istorikas Petras Vitkauskas (2013: 14–15), rašydamas apie Punsco ir Seinų krašto knygnešius ir jų slepiamas knygas, teigė, kad knygų „slėptuvė buvo Barsukalnyje, Kreivėnų miške, po koplytėlės pamatais (7x7 m)“. Iš tikrųjų koplytėlės yra priskiriamos mažajai architektūrai, kurių aukštis įvairuoja nuo mažų ir žemų iki didelių ir aukštų. Vakarų baltų dalyje būdingas nedidelių koplytelių statymas (Vėlius 1983).

Nors krikščioniškųjų ženklų pasirinktuose S. Birgelio eilėraščiuose nėra daug, tačiau jų buvimas leidžia suvokti skirtingų religijų sanpyną tose pačiose vietose. Pastebėtų ženklų analizė leidžia suprasti ne tik tikėjimų skirtumus, bet ir panašumus, kurie nurodo tų pačių elementų arba reikšmių perėjimą iš vienos religijos į kitą.

Lietuvių poeto lyrika yra turtinga tikėjimo ženklų. Jo kūryboje ir žodžiuose galima atrasti kelius, vedančius prie pagonybės, kuria daug metų gyveno šio krašto vakarų baltų bendruomenė – jotvingiai. Religijoje reikia ieškoti Punsko ir Seinų krašto kultūros šaknų, kuri formavo savitus ritualus, tampančius papročiais ir tradicijomis. Mitopoetika padeda atidžiai pažvelgti į šiuolaikinę literatūrą, kurioje užkoduojami mito ženklai.

Piligriminės vietos

Visame pasaulyje yra šventų vietų, traukiančių minias žmonių. Religiniai objektai, sakralios vietos domina ne tik tikinčius, bet ir ištroškusius naujų įspūdžių, išsiilgusius kitokios kultūros žmones. Sakralumas yra glaudžiai susijęs su kultūra. S. Birgelio poezijos rinkiniuose išvelgiamos piligriminės vietos, esančios Lietuvoje ir Lenkijoje – Punsko ir Seinų krašte. Taip pat lietuvių regione būtina išskirti religinius, žmones traukiančius objektus.

Žolinės atlaidai Punske. Tai Lenkijos lietuvių centre vykstančios didžiausios krikščioniškojo tikėjimo iškilmės Punske, kurias mini S. Birgelis eilėraštyje „Mano mielas eilėrašči“.

„dėkingumo vainikai
Žolinės atlaidai
Dangun ėmimai
nekalto prasidėjimo eilėraščiai“

(Birgelis 1999: 28)

Eilėraštyje konkrečiai nustatoma įprasta Žolinės atleidų vieta, kurią nurodo šie žodžiai: „Dangun ėmimai“. Vietos gyventojams nekelia abejonių, jog kalbama apie Punsko Švč. Mergelės Marijos dangun ėmimo bažnyčią, o tuo pačiu ir apie Žolinę – Švč. Mergelės Marijos šventę. Kiekvienais metais vykstančius Žolinės atlaidus puošia „dėkingumo vainikai“ – tai kiekvieno kaimo ir kiekvieno miestuose gyvenančio lietuviu padėka Dievui už visas gamtos gėrybes ir derlių. Kadangi tai yra vasaros pabaigos ir rudens darbų pradžios šventė, ją puošia žolynai, gėlės ir javai, kurių gausu tiek soduose, tiek laukuose arba sodybų kluonuose.

Žolinės šventė labai pakeičia Punsko ir Seinų kraštovaizdį. Žolynais puošiamos bažnyčios ir aikštės, pakelės kryžiai ir rūpintojėliai. Žolinei ruošiasi kiekvienas kaimo gyventojas, kurio augantį javų lauką pakeičia ražiena, o banguojančią aukštos žolės jūrą – plati nukirptų kupstų pieva.

Atkreiptinas dėmesys į sakraliuosius objektus – rūpintojėlius, kuriuos dažnai S. Birgelis mini savo eilėraščiuose („mediniai rūpintojėliai / mediniai žodžiai“. Birgelis 1999: 8). Punsko ir Seinų krašte galima ne ant vieno pakelės medžio kamieno pamatyti medinius rūpintojėlius, kurie turi vietos apsaugos paskirtį. Žinoma, tai yra ir krikščioniško tikėjimo išpažinimo būdas. Remiantis eilėraščio „Bijau“ ištrauka, kurioje rašoma, jog „tu gyveni / taip netoli rūpintojėlio“ (Birgelis 1992: 251), patvirtinamas lietuviško krašto Lenkijoje specifiškumas – rūpintojėliai kabinami šalia gyvenamųjų pastatų. Atsižvelgus į vietos gyventojų pasakojimus, ypač seniau kiekvienas praeinantis pro rūpintojėlį malda išreikšdavo savo pagarbą Dievui. Todėl galima teigti, kad tai buvo tam tikra žmones traukianti vieta. S. Birgelio eilėraščio „Kiek mažiau žemėje dangaus“ ištraukoje patvirtinama rūpintojėlių kabinimo vieta ir paskirtis.

„kiek daugiau laukuose rūpintojėlių
tiek mažiau gyvenime rūpesčių
klausosi patvorių Kristus
prisikėlęs iš mirties
gieda kryžius
Aleliuja –,

(Birgelis 1999: 43)

Anot M. Martinaičio (2002: 33), „žmonės savo kiemo, palaukių ir pakelių šventukų nelaikė be darbo, jiems stengdavosi užkrauti ir savo rūpesčius“. Tikima, kad rūpintojėliai rūpinasi žmogumi – sveikata, darbais, derliumi ir pan. Galbūt todėl Punsko ir Seinų krašte jų tikrai nemažai. Šios mažos koplytėlės, kuriose pastatomas Kristaus atvaizdas, kabinamos netoli sodybų, todėl perkeltine prasme rašoma, kad jos „klausosi patvorių“, girdi žmonių kalbėjimą, maldas. Be rūpintojėlio, minimas eilėraštyje kryžius taip pat turi religinę apsaugos reikšmę.

Apibendrinus galima teigti, kad pateiktos S. Birgelio piligriminės vietos ir religiniai objektai lyrikoje padeda atpažinti stiprų žmogaus santykį su tikėjimu, kuris vis dar gyvas lokaliais bendruomenės gyvenime. O religijos motyvais paremta kultūra praturtina regiono kraštovaizdį.

3.3. Lenkijos lietuvių kolektyvinės atminties žemėlapis

Punsko ir Seinų kraštas yra žinomas Lenkijoje kaip stiprios ir ryškios kultūrinės veiklos regionas. Be lietuviškų liaudiškų dainų ir šokių, yra puoselėjamos senosios lietuvių tradicijos ir papročiai, įsišakniję Lenkijos lietuvių lokalioje aplinkoje. „Tautinės šventės ir simboliai, tautinės tradicijos ir istorijos pa-

minklai yra buvusio tautos gyvenimo liudytojai, su kuriais susidūrę pajaučiame praeities realumą bei josios ryšį su dabartimi ir mūsų pačių buvimu“, – rašė Punsco krašto mokytojas Juozas Bliūdžius (1995: 42). Lenkijos lietuvių regioną puošia ne vienas kultūrinis paminklas, primenantis ir pabrėžiantis tautos vietą, istoriją, tapatybę bei ryšį su gimtine – Lietuva. Kai kurios kultūrinės vietos iškyla S. Birgelio eilėraščiuose ir suteikia Punsco ir Seinų kraštovaizdžiui naujų formų ir spalvų.

Punsco ir Seinų krašto bendruomenėje itin dažnai menama istorija ir nepakeičiamas likimas gyventi atskirtoje nuo Lietuvos žemėje („ištrauktas iš motinos įsčių / aš neturėjau, neturiu kitų / tik vieną, vieną, vieną / LIETUVĄ“. Birgelis 1998: 58). Visa informacija, susijusi su šios bendruomenės gyvenimo kokybe dvikalbiame skirtingų tautų ruože, yra nuolatos atgaivinama ir menama tiek šeimyninėje, tiek viešojoje erdvėje. S. Birgelio eilėraštyje „Praėjo penkeri metai“ atsigręžiama į Punsco ir Seinų kraštovaizdį kultūriniu ir istoriniu aspektu.

„praėjo penkeri metai
supriešintoj, nesuprastoj
kalbos ir kryžių žemėj
ar galėjo būti daugiau
išmestų vaikysčių
proto antkapių
ar galėjo būti daugiau paminklų
kalbos sargų
daraktorių ir mokytojų
Punske
vėl persekiojama žemė
atseikėta po saiko nežinomybei“

(Birgelis 1998: 52)

Punsko ir Seinų lietuvių kraštas šiame eilėraštyje vadinamas žeme, kuri dėl kalbos, kultūros skirtumo ir tautinės tapatybės jausenos skirtumo Lenkijoje ne visada yra suprantama. Įvardintas supriešinimas „supriešintoj, nesuprastoj“ galėtų reikšti minimo krašto istorinius įvykius, susijusius su dviejų tautų – lietuvių ir lenkų – sudėtingu gyvenimu šalia viena kitos. Lyrinis subjektas kelia klausimus iš krašto praeities, kurioje minima pažeista žmogaus vaikystė. Jaučiama nuoskauda istorijos sužalotoms asmenybėms, žmogaus mąstymui, protui. Galbūt šiame eilėraštyje atkuriami Punsko ir Seinų krašto praeitis, kai vietos švietimo sistemoje didelę reikšmę turėjo lietuvių kalbos sargai, daraktoriai ir mokytojai, kurių atminimą šiandien saugoja žmonių atmintis, minėjimai ir paminklai. Lyrinis subjektas mini tik patį Punsko miestelį kaip Lenkijos lietuvių centrą, kuriame išreiškiama sudėtinga viso krašto padėtis – lietuvių tautinės mažumos persekiojimai. Galima teigti, kad šiomis mintimis prieinama prie atskleidžiamo tolerancijos trūkumo kitataučiams, kurių šaknys stumiamos į užmarštį.

Punsko ir Seinų krašto žmonių atmintis ir pagarba jų švietėjams bei patriotams išreiškiama lietuvių kraštovaizdį puošiančiais paminklais, kurie įvardijami S. Birgelio poezijoje. Eilėraštyje „Laikas kuris neateina“ minimas Matulevičiaus akmuo. Tai yra Kreivėnų kaime stovintis paminklinis akmuo, skirtas knygnešiui Povilui Matulevičiui atminti.

„laikas kuris neateina
pasiimti manęs
suklupusio
prie Matulevičiaus akmens
lemtingas knygnešio maišas

nužengs nuo
gyvenimo
mirties valandą“

(Birgelis 1998: 16)

Atkreiptinas dėmesys į eilėraštyje minimą „knygnešio maišą“. Spaudos draudimo laikotarpiu, po 1863 metų sukilimo, įvardintas maišas kaupdavo patį svarbiausią tautos švietimo įrankį – knygą. P. Matulevičius, vadinamas „Poviliuku“ (Pakutkienė 2011), ne tik aukojosi dėl Punsco krašto žmonių, kad jie galėtų skaityti lietuviškas knygas ar melstis iš lietuviškų maldaknygių. Jis kraštą puošdavo savo rankomis skaldytais akmenimis. Poviliukas padirbo akmeninius Punsco bažnyčios laiptus ir du indus švęstam vandeniui laikyti, kurie pastatyti bažnyčios prieangyje (Pakutkienė 2011). „Matulevičiaus akmuo“ šio krašto žmonėms yra itin svarbus ir kiekvieną kartą primena kreivėniškio didelius darbus, platinant lietuvišką raštą, puošiant krikščionių tikėjimo namus. Punsco ir Seinų kraštovaizdis tokiais paminklais, kaip Matulevičiaus akmuo, leidžia pažvelgti į aplinką iš kitos, kultūrinės ir istorinės perspektyvos. Kraštas tampa ne tik žmogaus ir gamtos suderinimo, bet ir bendruomenės išlikimo istorijos verpetuose vieta.

Kolektyvinėje atmintyje slypi svarbūs Seinų miesto istoriniai momentai ir asmenybės. Eilėraštis „Seinuose“ perkelia skaitytoją iš dabarties į praeitį – į Jono Jablonskio laikus. Primenami kalbininko lietuvių bendrinės kalbos norminimo nuopelnai Lietuvai. Lyrinis subjektas mini jį Seinuose, kur 1909 metais pirmą kartą įvyko žymiausių lietuvių kalbininkų suvažiavimas, kur buvo svarstomi kalbos dalykai. Šis svarbus istorinis momentas suteikė galimybę mokyti ir mokytis vienos bendros lietuvių kal-

bos, kuria galėjo susikalbėti tarmiškai šnekanti Lietuva. Tačiau J. Jablonskio minėjimas turi kitokią reikšmę, kurią aiškina pats poetas S. Birgelis. XX a. pradžioje, tarpukariu buvo persekiujama lietuvių tauta, uždaromos ir naikinamos lietuvių įstaigos, organizacijos, bendruomenės ir mokyklos, išnyko lietuvių kalba atnašaujamos šv. Mišios Seinų bazilikoje, buvo polonizuojamas visas lietuvių kraštas. Šiandien „seinuose / dabar dažnai lankosi / jablonskis“ (Birgelis 1997: 16). Po įvairių lietuvių persekiojimų vėl atgyja lietuvių kalba, kurios nešėjas yra J. Jablonskis. Dabar „lietuviškas žodis“ yra laisvas, malonus ir toks skanus, kaip vaikui šokoladas („lietuviškas žodis vaikams / skanesnis už šokoladą“. Birgelis 1997: 16), kurio lūpose skanaujamas lietuviškas žodis (Birgelis 2012).

Šalia J. Jablonskio eilėraštyje minimas Seinų vyskupas Antanas Baranauskas, kuris važiuoja „karieta / pakinkyta / ketvertu žirgų / <...> / per laiko žemėlapius“ (Birgelis 1997: 16). Kodėl eilėse atsiranda karietos ir žirgų vaizdinys, atsakymą pateikia S. Birgelis, kuris pasakojo, kad „pats A. Baranauskas sakydavo, jog jam nereikia ketverto žirgų, bet jam reikia būti vyskupu. Šiandien jis vyksta pas mus padrašinti lietuvišku žodžiu“ (Birgelis 2012). A. Baranauskas ne tik vyskupavo, bet ir tyrė lietuvių kalbą, tarmes. Seinų lietuvių istorijoje jis paliko gilų ženklą – vienas pirmųjų Seinų katedroje prabilo lietuviškai. Šis jo žingsnis lietuviams suteikė galimybę sava kalba melstis. Būtina atkreipti dėmesį į įvardijamus „stumdomus avinėlius“ („bazilikos avinėliai / stumdomi ant laiptų / melsis į Kristų / neįžengusį / į vyskupų rūmus“. Birgelis 1997: 16). Manoma, kad lyrinis subjektas pristato Seinų krašto lietuvius, kurie ne vieną kartą kovojo su lenkais, su lenkų kunigija už tai, kad Seinų bazilikoje būtų atnašaujamos šv. Mišios lietuvių kalba. Vietos žmonės (Latvis 2009: 284) pasakoja, kad „pirmieji konfliktai dėl

pamaldų gimtąja kalba Suvalkų krašte kilo XX amžiaus pradžioje. <...>. Kasdieniški lenkų ir lietuvių nesutarimai peraugdavo į rimtus, sunkiai išsprendžiamus konfliktus“.

Eilėraštyje „Seinuose“ minima dar viena Lenkijos lietuviams nusipelnusi asmenybė – Vincas Dvaranauskas. Tai buvo lietuvių katalikų savaitraščio „Šaltinis“ leidėjas ir „Šaltinio“ spaustuvės įkūrėjas lietuvių krašte, nes šiame regione nebuvo nė vieno lietuviško leidinio („seinuose / iš darbo / tuoj pareis / dvaranauskas“. Birgelis 1997: 16). Nors spaustuvė yra seniai uždaryta, tačiau vis leidžiamas „Šaltinio“ žurnalas apie Lenkijos lietuvių gyvenimą, primenantis leidinio įkūrimo edukacinę ir švietėjišką svarbą XX a. pradžioje (VLE 2012: 365).

S. Birgelio kūrybos keliai užčiuopia itin žiaurias lietuvių ir lenkų kovų vietas. Eilėraščiu „Berznyke“ prikeliama lietuvių atmintyje saugojamas svarbus istorinis momentas, įamžintas Berznyko kapinėse, Seinų valsčiuje. Lyrinis eilėraščio subjektas pasakoja: „Atvykau į Berznyką. / Kapus nuskaidrino saulė. / <...>. / Atvykau į Berznyką. / Kapus apgaubė naktis.“ (Birgelis 2012: 14). S. Birgelis lyrika piešia kapus lietuvių didvyrių, kurie 1920 m. rugsėjo 22–23 d. kovojo su lenkų kariais dėl pietų Sūduvos valstybinės priklausomybės. Čia nuolat tęsiasi lietuvių ir lenkų nesutarimai dėl Berznyko kapinių teritorijoje statomų paminklų, skirtingo istorijos interpretavimo. Visa tai neleidžia tylėti ne tik Lenkijos lietuvių spaudai, žmonėms, bet ir poetui S. Birgeliui.

Kartais S. Birgelio poezijoje istoriniai įvykiai yra koduojami, tačiau platesnis istorinis žinojimas padeda įminti poeto lyrikos raktinius žodžius. Tik du eilėraščių „Antgamtinė“ žodžiai „Soldino“ ir „sūnų“ („Soldino / atomų dulkės / ieško sūnų“. Birgelis 1998: 59) tampa nuoroda į tragiškai žuvusių Lietuvos lakūnų S. Dariaus ir S. Girėno mirtį. Šiuo eilėraščiu išreiškiama

pagarba drąsiems lietuvių lakūnams ir jų skrydžiui per Atlantą („tėvynė / prašanti pasilikti / amžinai akimirkai“. Birgelis 1998: 59). Vietos bendruomenė kiekvienais metais prisimena jų didelį žygį tiek Soldino miške, tiek spaudoje ir minėjimuose.

Lenkijos lietuvių poetas atveria ne tik savo krašto žmonių atmintinus istorinius įvykius Lenkijoje, bet ir visą pasaulį sukrėtusius praeities momentus. Jis mini Osvencimą ir Bžezinką – vietoves, kuriose Antrojo pasaulinio karo metu buvo kankinami žmonės. Lyrinis subjektas perteikia kankinių kelią „per kaminą“ (Birgelis 2012: 121). Tokiu būdu atveriamas XX a. painius istorijos laukas, įsirežęs žmonių atmintyje.

Taip pat prie Punsko ir Seinų kolektyvinės atminties galima priskirti nesenus įvykius, kurie paveikė Lenkijos lietuvius, šios valstybės piliečius. S. Birgelis eilėraščio pavadinimu „Smolensko beržas“ sugrąžina skaitytoją į 2010 metų balandžio 10 dieną Lenkiją sukrėtusią prezidentinio lėktuvo avariją Smolensko miške, kurioje žuvo vieni svarbiausių valstybės atstovų, taip pat pats Lenkijos prezidentas Lechas Kaczyńskis. Eilėraštyje įrašomas lyrinio subjekto prašymas parodyti „<...> man pirmą / laimingą nusileidimo / aikštelę / ir susitaikymą / tarp žmonių“ (Birgelis 2012: 17). Jis piešia katastrofos aplinkybes: nematomą nusileidimo aikštelę ir aplink augančius medžius, tarp jų kyšantį į istoriją nužengusį „Smolensko beržą“ – avarijos kaltininką.

Lenkijos lietuvių kolektyvinės atminties žemėlapis, kurį nubrėžia S. Birgelis, neapsiriboja tik Punsko ir Seinų krašto vietovėmis (Seinai, Berznyku, Punksku ir jo aplinkiniais kaimais), bet nukeliaujama daug toliau – į Osvencimą ir Bžezinką, Soldino mišką ir Smolensko beržyną. Akivaizdu, kad Lietuvos ir Lenkijos istorija šio krašto žmonėms yra svarbi, palikusi gilius įspaudus sąmonėje, istorijos žinios nuolatos atgaivinamos literatūroje ar spaudoje, mokyklos ar namų erdvėje.

3.4. Individualus patirties žemėlapis

Visi S. Birgelio poezijos rinkiniai skleidžia savotišką kūrybinio žodžio aurą. Jau pats rašytojo autoritetas M. Martinaitis (2012: 5) pasakojo, kad „kiekvieną kartą, kai skaitau jo eilėraščius, ištinka kažkoks keistas žodžio jautimas, kurį galėčiau pavadinti labai savita poetine tartimi“. Galima pastebėti fenomenologinį poeto mąstymą, patirties įrašymą poezijoje. Rašytojas sugaudo tokius vietos elementus, kurie eilėse tampa mįsle net Punsko ir Seinų kraštiečiui. Eilėraščiuose neapsiribojama tik S. Birgelio gimtine, o žvelgiama už šios lokaliaios vietos horizonto. Poezija nukeliaujama į pačius didžiausius Lietuvos ir Lenkijos miestus, Europos ar Azijos kraštus. Tai S. Birgelio labirintas, kuris perteikia savotišką charakterį, skatinantį mąstyti, kartais net pasiduoti fantazijai ir nuklysti, kad būtų galima įminti mįslę. Ši kūryba verčia susitapatinti su pačiu rašytoju, kad būtų galima pajusti eilių ritmą ir susigyventi su žodžiais brėžiamu intymiu patirties žemėlapiu, nes ne be reikalo S. Birgelis eiliavo, kad „eilėraštis turi atvėsti / jį reikia valgyti kaip duoną“ (Birgelis 1999: 14).

3.4.1. Punsko ir Seinų krašto vietų kodavimas

Lenkijos lietuvių krašto geografinė padėtis yra gerai žinoma ne tik vietiniams gyventojams, bet ir istorikams ar kultūros atstovams, besidomintiems lokaliais regionais, turinčiais sudėtingą ir painią praeitį.

Punsko, Seinų ir Suvalkų kraštas yra vadinamas Lenkijos lietuvių trikampiui. S. Birgelio eilėraštyje „Visi matematikos mokytojai“ brėžiamas atskirtas nuo Lietuvos poeto gimtojo krašto plotas. Žvelgiant į Lenkijos lietuvių gyvenamąją teritoriją nuo Punsko iki Seinų ir Suvalkų, ji sudaro aiškią trikampę

formą, kuri įvardijama pasirinktame poeto eilėraštyje: „kodėl nepasakėt šito visai, / kad tirpsta trikampiai, atskirti nuo Tėvynės“. (Birgelis 1992: 239). Lyrinis subjektas aiškiai mini Tėvynės dalijimo problemą, reiškiančią lietuvių krašto sunkumus dėl atskyrimo nuo Lietuvos: „Kaip kalbėti, kokia kalba ar tarime, / kad širdis išrautų krūtinę, / kam tikėti, kam padlaižiauti klusniai, / kad tavęs neišduočiau, Tėvyne.“ (Birgelis 1992: 239). Aiškiai nurodomas vietos gyventojų susidvejinimas ir pasimetimas tampant kitos valstybės, kultūros ir politikos dalimi.

Punsko ir Seinų krašto padėtis gali būti nurodoma, remiantis gamtos reiškiniiais. Itin painiame S. Birgelio eilėraštyje „Lietus“ lyrinis subjektas klausia:

„ar lenkiškai lyja lietus
Punske
einantiems laukais
į Lietuvą
ar lenkiškai lyja
Lietuva
Punske
ir Seinuose“

(Birgelis 2012: 13)

Lenkijos lietuvių pagrindiniai centrai (Punskas ir Seinai) yra nutolę nuo Lietuvos sienos tik kelis arba keliolika kilometrų. Tai didžiausios šio regiono vietos, esančios arčiausiai Lietuvos ribos, todėl žvelgiant į gamtoje vykstančius reiškinius, jie dažniausiai apglėbia tiek šią Lenkijos teritoriją, tiek Lietuvos pietinį pakraštį. Manoma, jog lietaus kelione po išskirtą teritoriją koduojama ne tik šio krašto padėtis, bet ir keliamas lietuvių ben-

druomenės tapatybės klausimas – ar Punsko ir Seinų lietuviai savo kraštą jaučia kaip Lietuvos dalį, nepriklausomai nuo to, jog šiandien tai yra Lenkijos teritorija, ar vis dėlto jaučiamas stiprus ryšys su pilietine priklausomybe lietuviškoje vietoje. Galima pridurti, kad „einančių laukais į Lietuvą“ paveikslas susijęs su žmonių istorinės ir kultūrinės atminties ryšiu.

Itin dažnai S. Birgelis Punsco ir Seinų kraštovaizdį lygina su Lietuvos kaimu, kuriame „po tėviškės stogu / džiūsta tėvo pradalgiai / ražienų prakaitas ir rankos <...>“ (Birgelis 1998: 55). Tai yra įprastas artojų žemės vaizdas, dvelkiantis „senolių prakaitu“ (Birgelis 1998: 63), negalintis pasislėpti „nuo tėvynės meilės“ (Birgelis 1998: 63). Galima teigti, kad tokiu būdu norima parodyti lietuviško kaimo Lenkijoje stiprų ryšį su Lietuva ir kultūros tęstinumą, jungiantį vienos tautybės žmones, todėl visa tai lyriniam subjektui „primena Lietuvą“ (Birgelis 1998: 55). Šiame lietuvių krašte jaučiamasi tarsi Lietuvoje, o ne Lenkijoje, todėl S. Birgelio gimtojoje vietoje sakoma, jog į Punsco ir Seinų kraštą vykstama lyg į pasimatymą „su tėvyne“, kurioje raudonuoja toks pats „nukrėstų rudens sodų / susirinkusių obuolių <...>“ paveikslas ir geltonuoja „avižų laukas“ (Birgelis 1998: 68).

S. Birgelis brėžia Lenkijos lietuvių centro – Punsco padėtį. Eilėraščio „Kelionė“ lyrinis subjektas pateikia nuorodą, kaip reikia vykti į Punską.

„į Punską reikia važiuoti
pro tėvų laukus
išsiėmus gimimo metrikus
lyg į tėvų vestuves
į Punską reikia važiuoti
lyg kviestum į tuoktuves

lyg važiuotum su nuotaka
pasiėmėš už rankos Tėvynę“

(Birgelis 2012: 64)

Čia labiausiai pabrėžiamas vykstančiojo į Punską teigiamas nusiteikimas ir itin artimas, tarsi šeimyninis santykis su šia vieta. Artimumo jausmas siejamas su vėliau įvardijama Tėvyne. Galima teigti, jog šiuose žodžiuose koduojamas gimininis Punsko ir Tėvynės (Lietuvos) ryšys, nepriklausomas nuo istorinio Lietuvos žemių atskyrimo.

Lenkijoje gyvenančių lietuvių kraštas yra vadinamas Šešupės kraštu. S. Birgelio poezijoje dažnai įvardijama Šešupė, kuri tekėdama per Suvalkų kraštą, susijungia su Lietuvos žemėmis ir įteka į Nemuną. Šešupė tampa dviejų krantų – Lietuvos ir etninių Lietuvos žemių jungtimi, todėl rašoma, kad „Šešupė glaudžia pakrantes / pirmojo / lemtingo / prisilietimo / link“ (Birgelis 2006: 25). Šešupės krašto ryšys su Lietuva yra menamas bendra istorine „daraktorių, knygnešių“ atmintimi, „nedraudžiamo rašto“ praeitimi, įspausta „tarp dviejų (abiejų) / krantų“ (Birgelis 2006: 69). Taip pat šis kraštas kartais yra vadinamas Sūduva. Eilėraštyje „(Ne)išvengta prisilietimų“ Punsko ir Seinų teritorija netiesiogiai įvardijama kaip Sūduvos (Lietuvoje) „(Ne)sielos dvynė“ (Birgelis 2006: 55). Lyrinis subjektas, piešdamas Lietuvos ir Lenkijos lietuvių Sūduvą, sugrįžta mintim į praeitį, kai tarp šių žemių „(Ne)išvengta prisilietimų / (Ne)sielos žvilgsnių“ dėl jų jungties, priklausymo vienam plotui. Vienovė nukelia į jotvingių laikus, į jų apgyventą teritoriją, kuri šiandien yra „ribota“. Ribos įvardijamas gali būti siejamas su valstybine Lenkijos-Lietuvos siena, perrėžiančia buvusį ir besitęsiantį už šios ribos Sūduvos kraštą.

Lietuviškas kraštas Lenkijoje koduojamas ne tik iš gamtinės, istorinės ar kultūrinės pusės. Eilėrašcio „Augina“ „vilkiško“, „vairuotojo“ ir „tyrlaukių“ įvaizdžiu nukeliamą į nuo Punsko nutolusią Baltijos kelio teritoriją. Šis kelias asocijuojasi su kelione į Lietuvą, su vieninteliu pramoniniu Lietuvos-Lenkijos keliu, taip pat su vieninteliu iki 2007 m.⁷ Punsko krašte esančiu keliu, vedančiu Lenkijos lietuvius į Tėvynę („Lietuvon keliauja / gyvenimas“. Birgelis 2004: 64).

Punsco ir Seinų krašto geografinė padėtis primena Lietuvos kraštą. Šešupės ir Sūduvos regionas atkuria stiprią jungtį tarp Lietuvos ir atskirto Lenkijos lietuvių trikampio. S. Birgelis poezijoje ne visada tiesiogiai įvardija gimtojo krašto vietas. Jas koduoja tam, kad susitelktų ties gamtos objektais, teritorijos kraštovaizdžiu ir pastebėtų šių kraštų panašumą, primintų baltų genčių gyvenamąjį plotą, istorinį jų palikimą – baltiškų vietovių ir vandenvardžių pavadinimų kilmę. Neužmirštamasis kultūrinis laukas, kurio ženklai taip pat teikia nuorodas į Lenkijos lietuvių kraštą. Įvairiausiais kodais parodomas šio krašto nenutraukiamas kultūrinis ryšys su Lietuva.

3.4.2. Lietuvos vietų tinklas

Individuali S. Birgelio patirtis ir asmeninis santykis su vieta turi įtakos jo meninei išraiškai. Sudėtinga kalbėti apie kitą, ne savo, ne gimtąją vietą, jeigu prie jos nebuvo prisiliesta. Poe-

⁷ 2007-ųjų gruodžio 21 dieną devynios Europos Sąjungos valstybės, tuo tarpu Lietuva ir Lenkija pasirašė Šengeno sutartį, kurios nariai sutinka panaikinti pasienio kontrolę, suteikia laisvą judėjimą šią sutartį pasirašiusių valstybių nariams. Prieiga per internetą: <http://www.euro.lt/lt/apie-lietuvos-naryste-europos-sajungoje/lietuva-europos-sajungoje/sengeno-erdve/> (žiūrėta 2014 04 27).

to kūryboje yra itin daug įvardijamų Lietuvos vietų, kurios yra žinomos, girdėtos, apdainuotos, aprašomos ir pan. Vėlgi būtina pabrėžti, kad S. Birgeliui pavyksta užkoduoti vietas, kurioms įminti būtina pasitelkti papildomų žinių, padėsiančių suprasti individualų S. Birgelio vietų tinklą.

Lietuvių poeto kūryboje visas dėmesys sutelkiamas į Nemuno lygumų kraštą. Akivaizdu, kad S. Birgeliui ši vieta turi daug reikšmės jo gyvenimo patirtyje. Eilėraštyje „Nupjauk mane nuo žemės“ išvystamas lyrinio subjekto santykis su Nemuno aplinka: „Nupjauk mane nuo žemės / <...> / it ašarą / prie Nemuno krantų“ (Birgelis 1992: 85). Susitapatinimas su ašara leidžia išvysti ašaros ir Nemuno dydžio santykį. Įvyksta lyrinio subjekto suartėjimas su gamta ir savo trapumo suvokimas. Jaučiamas žmogaus vienišumas ir skausmas, kurio priežastis išvėlgiamė šiuose eilėraščio žodžiuose:

„Paversk šienu
paversk žodžiu
priglausk kaip vienžolį
kaip dzūką
Maironio Lietuva!“

(Birgelis 1992: 85)

Nemunas yra turtingas intakų (pavyzdžiui, Neris, Šešupė), kurie driekiasi per visą Lietuvą ir už jos ribų. Kaip minėjau, S. Birgelio poezijoje dažnai minima Šešupė turi ypatingą ryšį su Nemunu. Ji jungia Punsko ir Seinų lietuvišką kraštą su Lietuva, todėl poetas dažnai Šešupę įprasmina savo lyrikoje. Eilėraštyje „Sapnuoju“ lyrinis subjektas sapnuoja „Tėvynės nuotrauką / išimtą / gamtovaizdį / (Vingrėnuose)“ (Birgelis 2006: 8). Nurodoma konkreči Lietuvos vieta – Vingrėnai, esantys netoli

Lietuvos-Lenkijos sienos. Vingrėnus su Nemunu jungia Šešupės slėnis, kuris „pakelia / uodegą / paneria / galvą / po smėliu / <...> / pagirdo Nemuną“ (Birgelis 2006: 8). Nors pačių Vingrėnų neplauna Šešupė, kuri savo vaga įteka į Nemuną, tačiau ji paliečia minimą vietovę požeminiais smėlio takais.

Nemuno slėnyje yra įsikūrusi Važatkiemio gyvenvietė, kurią S. Birgelis poezijos rinkinyje „Septintas naktį“ mini du kartus (eilėraštyje „Žodis“ ir „Sėja“). Akcentuojama ne tiek pati vieta, kiek jos „sūnus“ – Justinas Marcinkevičius. Šio poeto minėjimas nėra atsitiktinis, o turintis ypatingą reikšmę pačiam eilėraščių kūrėjui. Galima teigti, kad Nemunas tarsis išaugina vieną žinomiausių Lietuvos poetų, kurio žodžiai yra tokie galinigi ir tvirti, kaip minėtas Nemunas.

Nemunas turi ypatingą reikšmę. Eilėraštyje „Vėjas iš rytų“ lyrinis subjektas svajoja „alsuoti / Nemuno pakrantėm“ ir pamatyti tai, ko nemato (Birgelis 1993: 49). Žodžiuose piešiamas ilgesingas Nemuno krašto paveikslas:

„Toli nuo pievų
mano rankos.
Toli nuo Nemuno
pražydę dobilai.
Iš rytų pučia vėjas, iš rytų
plaukia nukirstas rugių laukas –
duona.“

(Birgelis 1993: 49)

Įžvelgiamas kaimo kraštovaizdis, kuris tampa ramybės, saugumo ir namų idilija. Rytų vėju lyrinis subjektas nusako tam tikrą istorinį motyvą – tremties laikotarpį, kai žmonės buvo varomi iš Lietuvos į rytų kraštus („Žalias pievas padangėję / skaitei,

/ ištremtas gėles ir žmones, / toli nuo tėvynės“. Birgelis 1993: 49). Su vėjo kryptimi sekamas lietuvių kelias į svetimą vietą. Jų atmintyje kelis kartus iškyla Nemuno kaip Lietuvos širdies vaizdinys, kuriuo nusakomas žmonių skausmas ir ilgesys, įsispaudęs jų sapnuose.

Nuo Nemuno pakrančių S. Birgelio eilėraščiais galima persikelti į Nidą – pajūrio kraštovaizdį. Eilėraštyje „Nidoje“ piešiamas tingus ir ramus sekmadienio rytas, kurio horizonte linguoja vėjo supama nendrė. Kūnu jaučiamas vėjas ir akimis liečiamas pajūrio vaizdas, paveikiantis lyrinio subjekto sąmonę ir provokuojantis apmąstymams. Jis netiesiogiai įvardija Neriją, kuri asocijuojasi su jūros smėlio uodega („kažkur / jūra / išmetė / krantą / kaip uodegą“. Birgelis 1997: 11). Individuali patirtis leidžia Nerijos juostos mieste pamatyti savitą krašto paveikslą.

S. Birgelio poezijoje Lietuvos vietų vaizdavimo tinklas pritraukia vandeningus taškus. Nemunas tampa pagrindiniu gamtos objektu, pritraukiančiu tiek kitus vandens telkinius, tiek labiausiai nutolusius Lietuvos taškus, tiek pačių žmonių sielas, pakirstas šaknis. Šis poeto kuriamas individualus tinklas padeda mintimis nukeliauti į Lietuvos vietas, o išsklaidytų taškų savotiškas vaizdavimas skatina ieškoti prasmingos jungties su centru – Nemunu.

3.4.3. Miesto topografija

Miesto motyvas literatūroje yra dažnas tyrimų objektas. Miestai – didesni ar mažesni – paprastai yra dinamiški ir apsupti judėjimo. Šios vietos šurmulys, pastatų ir žmonių gausa primena chaoso erdvę. Anot V. Daujotytės (2010: 263), miestas yra ne tik kultūros, istorijos, bet ir gamtos darinys, nes „gamta teikia miestui vietą, ji turi būti išskirtinė, nuo to priklauso mies-

to likimas“. S. Birgelio kūryboje yra miesto vaizdiniai, kurie perteikiami per individualią rašytojo prizmę. Poeto miestuose įprasminama jo asmeninė patirtis, kitoks žiūros taškas į atskirus objektus. Pastebėta, kad S. Birgelio miestuose įvyksta nuolatinis žmogaus kontaktas su Kitu. Poeto eilėse prie pilkų miesto sienų prieinama žmogiškomis jauslėmis, kurios miestui suteikia gyvumo, nuspalvina kitokiomis spalvomis.

S. Birgelio eilėraščių miestai ne visada turi vardus. Poeto mieste važinėja troleibusai su užklijuotais langais, „kad pasaulyje / nesimatytų / bado“ (Birgelis 1997: 54). Miesto rytas gali būti „prišiukšlintas kritulių / užnuodytas automobilių variklių“ (Birgelis 1998: 46). Šlapio miesto paveikslą dar labiau pabjaurina žmogaus veiklos padariniai, jo paliktas „autobuse suglamžytas / <...> negražus lietuvis rytas“ (Birgelis 1998: 46). Akivaizdu, kad lyrinis subjektas vaizduoja Lietuvos miestą. „Lietuvos rytas“ gali būti suvokiamas dviprasmiškai – nurodoma teritorija, valstybė arba laikraštis pavadinimu „Lietuvos rytas“. S. Birgelis eilėraštyje miesto aprašymą konstruoja taip, jog dviprasmybė nurodo į atstumiantį ir bjaurumo suteikiantį įvaizdį.

Už troleibuso ir autobuso lango matomos miesto gatvės ir keliai, kuriuose „<...> daug skubėjimo / arklių, automobilių, praeivių / turgaviečių, parduotuvių, kekšių / faneros jurty, daugiaaukščių namų“ (Birgelis 1999: 24). Miesto objektų įvardijimas kuria priešpriešas, formuojančias viso miesto įvaizdį, susidedantį iš skirtingų socialinio sluoksnio žmonių gyvenimo kokybės. Pateikta eilėraščio ištrauka padeda itin greitai susikurti chaotiško miesto paveikslą.

S. Birgelio eilėraščiuose dėmesys skiriamas net šaligatviams. Čia „pavargę debesys pereina gatvę“ (Birgelis 1998: 25). Nuo gatvės traukiamasi į šaligatvius, kurie „<...> pritvinkę mulkių bučinių / mergų su dažytais plaukais / ašarojančių akių,

širdies nuojautų“ (Birgelis 1998: 25). Akivaizdu, kad šaligatviai yra prisigėrę įvairių žmonių žingsnių, jausmų ir gyvenimų. Pėsčiųjų takas – lyg žmogus – išgirsta, pamato ir jaučia Kito buvimą.

Nuo miesto erdvės atributų – šaligatvių, einama prie namų – visų pirma, viešbučių, kuriuose „iš sugedusios kriauklės / nustodamas bėgo laikas“ (Birgelis 1997: 56). S. Birgelio lyrinis subjektas paprastiems objektams suteikia naujas, neįprastas prasmes. S. Birgelis nevengia metaforų, todėl jo kuriamuose miesto viešbučiuose taip pat „pro pirštus / bėga / pinigai“ (Birgelis 1998: 31). Taip nurodoma prabangos vieta, kuri reikalauja tam tikrų finansinių išlaidų. Šis viešbutis rašytojo eilėraštyje „Pakyla rytas“ siejamas su miesto rytu, kuris pakyla „kaip liftas / keliantis į dangų / šeštame gyvenime“ (Birgelis 1998: 31). Viešbučio aukštį hiperbolizuoja lifto kilimo krypties nurodymas. Šis miesto pastatas nėra pastovi gyvenamoji vieta, todėl viešbučio gyventojus kiekvieną dieną gali pakeisti kiti. Dėl šios priežasties vieni žmonių gyvenimai pakeičia kitus. Be viešbučio erdvės piešiama chaotiška autobusų stotis, kurioje žmonių balsų ir kalbėjimo maišymasis vadinamas „praeivių mišiomis / <...> / iš ubagės maldaknygės“ (Birgelis 1998: 65). Neužmirštama ir sakrali erdvė – Katedros aikštė. Čia iškyla įprastas besimel džiančių, aukos prašančių žmonių vaizdas: „moteris katedros aikštėje / prašo malonės / bet praeiviai žiūri į ją / kaip į paskutinę girtuoklę“ (Birgelis 1998: 65). Lyrinis subjektas perduoda realią miesto situaciją, susijusią su žmonių požiūriu į vargstančius benamius, kurių mieste ne tiek bijoma, kiek juos keikiama, laikoma girtuokliais.

Kaip S. Birgelio lyrikoje spalvinamas miesto rytas, taip ir vakaro laikas. Mieste „pavakary grįžta gatvės, / Laimingos neonų šviesoj.“ (Birgelis 2004: 95). Atsiveria vakarėjančio miesto

vaizdas, kurio prieblandą išblaško gatvių apšvietimas, neleidžiantis joms būti tamsoje. Čia „vakarienauja kiemai, / Kavinių valgyklos.“ (Birgelis 2004: 95). Vėlgi piešiamas įprastas miesto paveikslas.

Nuo nenusakomų miestų topografijos prieinama prie konkrečių Lietuvos miestų vaizdavimo. Itin dažnai įvardijamas Vilnius, kuris pačiam poetui S. Birgeliui yra svarbus. Jis pasakojo, kad „Vilnius man buvo pasakų miestas. Pirmą kartą jį pamatčiau 1986 metais. Tada teko išgyventi nepaprastą pakylėjimą, savotišką, nepakartojamą, išsvajotąjį rojų. Vilnius man buvo kaip musulmonui Meka. Šventovių šventovė“. Individualus poeto ryšys su šiuo miestu įsispaudžia jo minimalistinėje kūryboje ir tampa vieta, į kurią nuolat sugrįžtama. S. Birgelio atkuriamas Vilniaus kasdienybė tampa neįprastų reiškinių vieta:

„Vilniuje –
gatvės pritvinkusios automobilių
žmonių skubančių į rytdieną
šurmulio ateinančio iš tylėjimo

Vilniuje –
dangus užrioglintas mėnesienos
išniekintas pienėm, žvaigždžių taku
tylėjimu, pasimatymu su vidurnakčiu“

(Birgelis 1998: 51)

Pasirinktoje eilėraščio „Vilniuje“ ištraukoje gatvių šurmulį sukelia judantys tyloje ir mintyse apie „rytdieną“ paskendę žmonės. Spūstį kelianti automobilių gausa tik patvirtina skubėjimą „į rytdieną“ vakaro metu, kai kiekvienas Vilniaus gyventojas nekantrauja pasiekti namus. Vilniaus kraštovaizdyje

dėmesys skiriamas dangaus vaizdai: vidurnakčio tamsoje piešiamas sunkumo jausmą sukeliantis mėnulis ir Paukščių Takas, išvedžiotas pienėmis bei žvaigždėmis.

„Vilniuje“ S. Birgelio lyrinis subjektas įtaigiai kuria asmeninį Vilnių. Eilėraštyje rašoma, kad „statomas miestas, kuriame kiekvieną pavasarį / susirenka poetų sielos ir mirusios eilės“ (Birgelis 1998: 51). Čia atpažįstamas paties poeto biografijos elementas – ilgas kelias į Poezijos pavasario šventę Vilniuje ir įsitvirtinimas poezijos pasaulyje.

Kartais S. Birgelis įvardija Vilniaus miesto vietas arba gatves, pavyzdžiui, Gedimino prospektą, Subačiaus gatvę, Geležinį vilką, televizijos bokštą, Lukiškių kalėjimą arba Paupio gatvę, kur „apsodintos kavinės, valgyklos, kiemai. / Vakarieniauja vienišai surikiuoti stalai.“ (Birgelis 2003: 36). Rašytojas, tarsi gidas, eilėmis vedžioja skaitytoją Lietuvos sostinės gatvėmis. Jis akcentuoja žinomas vietas, kurios kelia teigiamas arba neigiamas emocijas. Vilniaus miestas nuspalvinamas įvairių laikotarpių spalvomis. Vaizduojamas ne tik dabartinis Vilnius, bet ir praeities sostinės kraštovaizdis su Lukiškių kalėjimu ir Lenino paminklu („seniau jie būtų žingsniavę / nuolankiai / prie Lenino paminklo / Lukiškių kalėjime“. Birgelis 1999: 40).

Lyrinis subjektas eilėraštyje „Sėdėdamas Gintaro viešbutyje“ atveria Vilniaus miesto panoramą, kuri neleidžia akių atplėšti nuo regimo vaizdo („akimis paėmęs Vilnių kaip ant delno“. Birgelis 2003: 48). Čia jis pasakoja: „negaliu nieko daryti / negaliu rašyti eilių“ (Birgelis 2003: 48). Galima teigti, kad perteikiama individuali lietuvių rašytojo patirtis iš Poezijos pavasario laikotarpio, kai jam, kaip užsienio svečiui, būdavo parūpinta nakvynė viešbučiuose, kuriuose jis ne tik žavėjosi miesto vaizdu, bet ir kurdavo eiles. Iš šio viešbučio matyti Šv. Rapolo bažnyčios bokštai, kuriuos rašytojas išskiria eilė-

raštyje „Išsikvėpino statinės“: „Šv. Rapolo bažnyčios bokštai / naivuoliai – / ko žiūrite pro langą / lyg žiopliai ir praeiviai / vestibulyje – / po pusryčių <...>“ (Birgelis 1999: 9).

Vilniuje atskleidžiama sakrali miesto erdvė. Eilėraščio „Aušros vartuose vaikštinėja gatvės“ ištraukoje aprašoma Aušros vartų aplinka:

„Aušros vartuose vaikštinėja gatvės,
Sunerimusios, be tikėjimo.
Rankos pakeltos išmaldai
Nekaltais drabužiais, užgimę kūnuose.“

(Birgelis 2004: 81)

Eilėraštyje piešiamas vaikštančių Aušros vartuose žmonių paveikslas. Pastebėta, kad jie nėra tiesiogiai įvardijami. Jie vadinami gatvėmis. Įsigilinus į eilėraščio žodžius, suprantama, jog čia lyrinis subjektas kalba apie žmonių sielas, „užgimusias kūnuose“. Čia vaikšto nešvarių sielų, „dėmėti žmonės“, kaip teigia lyrinis subjektas, o jų „vidus sugrauztas išorės šalčio“ (Birgelis 2004: 81).

Aušros vartai traukia stebuklinguoju Madonos be kūdikio paveikslu, kuris netiesiogiai įvardijamas eilėraštyje „MADONA SU KŪDIKIU“.

„Aušros vartuose tekanti aušra,
70 biljardų vaikaičių Madona.“

(Birgelis 2004: 80)

Įžvelgiamas eilėraščio pavadinimo ir Aušros vartų paveikslu supriešinimas, kuriame nėra vaizduojama Madona su kūdikiu. Jos vaikais vadinami viso pasaulio žmonės.

Lietuvos topografinis žemėlapis neapsiriboja tik Vilniumi. S. Birgelio poezijos rinkiniuose galima aptikti Vilniaus krašto

vietovių pavadinimus: Anykščius, Panerius, Medininkus. Jos nėra charakterizuojamos, bet žymimos Lietuvos žemėlapyje, galbūt dėl istorinių XX amžiaus pabaigos šalies įvykių, susijusių su Lietuvos nepriklausomybės siekimu ir kovojimu su jos išdavikais, minimais šioje eilėraščio „Rytoj būsiu Lietuva“ ištraukoje: „rytoj būsiu Lietuva / Anykščiai, Paneriai, Medininkai / kur dešimt metų / neskalbta / nepriklausomybė / atsiduoda / burokevičiais / jarmalavičiais“ (Birgelis 1999: 72).

Tarp Vilniaus ir Anykščių yra įsispraudęs Molėtų miestas, minimas S. Birgelio eilėraštyje „Molėtuose po nakties“. Sudėtinga spręsti, kodėl Molėtai poetui yra svarbūs ir įtraukiami į lyrikos tinklą. Eilėraštyje „Nemuno pušys“ minimi Druskininkai – kurortinis miestas, esantis Dzūkijos miškų teritorijoje. Itin jautriai prisiliečiama prie „aukštų juodbruvų pušų“. Tik lyriniam subjektui žiūrint į jų siūbavimą atrodo, kad jos „vaikštinėja aplink Nemuną“ (Birgelis 2012: 52). Druskininkus nuspalvina ne tik „vėlyvos rudens popietės“ klevo lapai, bet ir Nemuno vingis, išsagstytas pušimis, nubėgiotas „pilku miško takeliu“ (Birgelis 2012: 52).

S. Birgelio lyrika brėžia ne tik Lietuvos, bet ir kitų pasaulio šalių miestų topografiją. Atkreiptinas dėmesys į Lenkijos sostinės kraštovaizdį. Kiekvienas Varšuvos žinomas objektas nuskomas ypatingu kalbėjimo stiliumi. Lyrinis subjektas eilėraštyje „Varšuvoje“ gamtą (saulė, vakaras, naktis) išpildo nerealiais, originaliais ir sukultūrintais vaizdiniais.

„Varšuvoje –
aistringa nakties šviesa
pakimba ant dangoraižių viršūnės

karaliaus Žygimanto kolona
palinkusi virš miesto
linksmina laukiančius rytdienos

tuoj virš dangaus patekės liftas
septintam aukšte
septyneri metai nusileis į apačią

sunkiasi diena į gerą vyną
kambarys raudonom akim
skaitys mėnesieną

ant saulės sustingusio disko
kultūros ir mokslo pamatai
hipermarketai atidarys duris į dangų

naktis dar Varšuvoje
naktis –
Varšuva dar miega amžinybėje“

1998

(Birgelis 2005: 46)

Į pirmą planą iškeliamą viršutinė Varšuvos dalis, kurios formas nubrėžia šviečiančių dangoraižių viršūnės ir išryškina Varšuvos simbolį – Žygimanto koloną. Ši karaliaus statula yra šiek tiek palinkusi į priekį, žvelgianti į apačią, tarsi rodanti tai, kas yra apačioje – tai yra praeiviai, laukiantys rytojaus. Galima teigti, kad „kultūros ir mokslo pamatais“ netiesiogiai įvardijamas itin svarbus Varšuvos centro pastatas – Kultūros ir mokslo

rūmai. Horizontali ir vertikali kelionė po Varšuvą atskleidžia dar kelis miesto taškus: gotikos bažnyčių bokštus (supančius miesto centrą) arba Varšuvos centrinę stotį, esančią prie pat Kultūros ir mokslo rūmų („gotikos bažnyčių bokštai / susirinę į benamių gimtadienį / didmiesčių dangoraižių viršūnės / Varšuvos centrinėj stoty“. Birgelis 1998: 23). S. Birgelio kūryboje į Varšuvą žiūrima iš įvairių miesto pusių – nuo senamiesčio ir naujamiesčio vietų. Pastebėta, kad poetas sostinės kultūrų sąmyšiu suteikia lengvumo, išreiškiamo per pojūčius.

Lietuvių poetas vaizduoja ne tik Lietuvos ar Lenkijos miestus. Jo lyrika atveria Pietų Europos žemėlapi. Eilėraštyje „Romoje“ žymima „akmeninė verona“, kurią puošia marmurinės statybos objektai, arba „akmeninė širdis“, kuri primena Romeo ir Džiuljetos istoriją. Lyrinis subjektas italų kalba įvardija „via apia antica“, t. y. Apijaus, seniausią romėnų kelią, kuriuo galima nuvykti į Italijos sostinę Romą. Šiuo keliu grįžtama į praeitį, į imperatoriaus Nerono laikus. Nors eilėse nėra jokių tikslių miestų aprašymų, tačiau grįžimas į Antiką iš karto piešia neįprastą Italijos žemėlapi, galintį sąmonėje įveikti kelionę nuo Veronos iki Romos, įsivaizduoti, kaip kadais „nutilo / paskutiniai / krikščionys“, ir išgirsti, kaip „naktį / kaukė šuva / vedamas / pas neroną“, vieną didžiausių krikščionių persekiotojų (Birgelis 1997: 19).

S. Birgelio poezijos kraštovaizdžiu nukeliaujama į Azijos kraštus – Babiloną, esantį Irako teritorijoje. Poetas neapsiriboja esamu atstatomo miesto vaizdu ir žvelgia į klestinčio Babilono laikus (2000 m. pr. m. e.). Eilėraštyje „Svečiuose pas Nabuką“ piešiamas ištuštėjęs, smilgomis pasipuošęs Babilono miestas („Kur kitados užė Babilonas, šiandien auga smilgos...“. Birgelis 2012: 83). Čia atveriami Ištaros vartai, pro kuriuos buvo galima nueiti į „Marduko – Babilono dievo – šventovę“, gatve nuke-

liauti į „kabančių sodų“ rojų, pamatyti ir ranka paliesti tai, kas išnyra „tik užsimerkus. / Medžiai, fontanai, upeliai, kriokliai“ (Birgelis 2012: 83). Mintimis liečiamas praeities miestas verčia įsijausti į dabartinio Babilono vaizdą, pajusti augančias smilgas, po kuriomis vis gilyn grimzta senojo Babilono mūrai, aštuoni jį saugantys vartai, įkvėpti šimtmečius menančių raudonų sienų kvapą („Sienos, šimtmečių nudilintos, kalbina, / Plytos, vis dar tvirtos, raudonos, šnekina.“ Birgelis 2012: 83). Babilono miestas skendi karštyje, saulės spinduliuose, vėjo nešiojamuose smėlio kamuoliuose, nuo kurių slepiamasi pavėsyje – namuose be jokių durų ir langų („Šviesa vėsi, atklydusi į kambarį, sukepusi / Statiniuose be durų ir be langų.“ Birgelis 2012: 83). Lyrinis subjektas teigia, kad „šventovė atkasta“ ir „gatvė pakyla virš smėlio“, nes Babiloną ir Menama Ninmah (dievų motinos) šventovę bei liūto statulą ne vieną kartą buvo bandoma atstatyti, liekanas rekonstruoti.

Analizuojant pasirinktus S. Birgelio eilėraščius ir žvelgiant į jo menamų miestų įvaizdį, pastebėta, kad poetas piešia ne tik šiuolaikinio miesto topografiją, bet ir seno, nykstančio arba išnykusio miesto žemėlapi. Galima teigti, kad kiekvienas miesto objektas yra liečiamas visais žmogiškaisiais pojūčiais, išgyvenamas kūnu. Remiantis eilėraščių turiniu, akivaizdu, kad individuali lietuvių poeto gyvenimo patirtis dirgina jo sąmonę itin stipriai, todėl jo eilių lyrinis subjektas neribojamai peržengia realybės lauką, geba kurti nepaprastą asociacijų srautą.

3.5. Riba S. Birgelio kraštovaizdyje

Riba yra svarbus ženklas žmogaus mąstyme. Ji leidžia pamatyti panašumus ir skirtumus, padeda suvokti jungties ir apribojimo prasmę. Ši riba gali būti reali arba fikcinė, kuriama

tik kalbos ir kultūros skirtumais. Ribos reikšmė labiausiai jaučiama ir įžvelgiama paribio teritorijoje, kur istorijos suformuota riba skiria arba jungia kitokios kultūros bendruomenę. Būtent lietuvių poetą galima vadinti paribio rašytoju. Jo gyvenimas ir kūryba įsispaudusi Lenkijos rytiniame pakraštyje prie Lietuvos sienos, kur susipina dviejų kultūrų erdvės. S. Birgelio lyrikoje jaučiamas kitoniškumas, perteikiantis Punsko ir Seinų krašto specifiškumą, kurį formuoja gyvenimas prie dviejų valstybių – Lenkijos ir Lietuvos ribos.

3.5.1. Riba Lenkijos lietuvių krašte

Lenkijos lietuvių gyvenime riba yra itin svarbi ir neatsiejama nuo šio krašto kultūros ar istorijos. Vietos gyventojų sąmonėje nuolatos gyva čia buvusios Lietuvos atmintis, kuri „tęsiasi iš anapus“, t. y. iš Lietuvos. Aiškiai įvardijama riba, kuri neriboja Punsko ir Seinų krašto žmonių puoselėjamos lietuvių kultūros, kuri lyg „per upę permesta svirtis“ pratęsia tuos pačius lietuvių papročius ir tradicijas. Nežiūrint istorijos suformuotos ribos ir minimo krašto lietuvių bendruomenės atskyrimo nuo Lietuvos, „nuosprendis pasilikti“ kitapus tėvynės neapriboja patriotišku jausmu ir lietuviška tapatybe paremto žmonių gyvenimo tęsti tai, kas buvo ir yra bendra Lenkijos lietuviams ir Lietuvai.

Riba S. Birgelio poezijoje taip pat vadinama siena, dalijančia tautos kultūrą ir senų laikų istoriją.

„lėtai slenka vakaras per sieną
sulaikytas už dainų žodžius
už jotvingius, piliakalnius
už pagonius prūsus
laiko horizonte

kontrabanda
permesta mirtis
prisirišta prie svetimų artimųjų“

(Birgelis 1999: 49)

Pasirinktame eilėraštyje įvardijama vakarinė Lietuvos siena (pagal Europos žemėlapi), už kurios lieka lietuviškos dainos, ikirikščioniškieji lietuvių gyvenimo ženklai. Sieną tampa riba, kuri neleidžia susijungti Lietuvai su buvusiu baltų dalimi. Už sienos laikas slapta pasiglemžia tai, kas istorijoje turėjo reikšmę. Svetimame krašte – Lenkijoje – nyksta artimas lietuviams jotvingių ir prūsų kultūros gyvenimas. Čia lyrinis subjektas perteikia realią Punsco, Seinų ir Suvalkų krašto padėtį, akcentuoja istorijos padiktuotą vietos lietuvių likimą – gyvenimą pačiame paribyje prie nepasiekiamos tėvynės.

Ribos įvardijimas S. Birgelio poezijoje ne visada reiškia baltus skiriančią sieną. Riba gali būti išibrėžusi Lenkijos lietuvių vietoje, pasivertusi vandens telkiniu – ežeru, kuris skiria šiapus ir kitapus gyvenančių žmonių erdvę. Vis dėlto riba įveikiama „iš anapus ežero“ siunčiamais laiškais („iš anapus ežero / papiktinantys laišakai / kviečia / aistras“. Birgelis 1998: 39). Žvelgiant į Lenkijos lietuvių krašte kaimų teritoriją, ežeras skiria vieną kaimą nuo kito arba to paties kaimo gyventojus, kurių sodybos išsidėsčiusios aplink ežerą, todėl paprastai ežeras laikomas skiriančia, bet įveikiama riba. Šios ribos buvimas formuoja tam tikrą vietos kultūrą. Į atmintį sugražinamas Punsco ir Seinų krašto žmonių gyvenimo būdas, kai laišakai būdavo svarbus jaunų žmonių intymus komunikacijos šaltinis, įveikiantis ežero ribą.

Žvelgiant į ribos motyvą S. Birgelio poezijoje, Lenkijos lietuvių krašte siena/riba kiekvieną kartą primena istorinį mo-

mentą – Punsko ir Seinų krašto atskyrimą nuo Lietuvos, kuris įsispaudžia tiek literatūroje, tiek vietos politiniame arba kasdieninių pokalbių kontekste. S. Birgelis poezijoje įamžina tai, kas yra artima kiekvienam šios vietos gyventojui: lietuviškos tradicinės ir pagoniškosios kultūros tęstinumas Lietuvos užribyje. Taip pat riba šiame krašte gali būti gamtos objektas, kuris nežiūrint to, kad trukdo greitesniems asmeniniams tikslams pasiekti, suteikia kraštui išskirtinį charakterį.

3.5.2. Jūra – ribos įvaizdis

Jūros įvaizdis S. Birgelio poezijoje itin dažnas, nors poeto gyvenamasis kraštas neturi tiesioginio ryšio su jūra. Tačiau jūros motyvas gali turėti individualią reikšmę pačiam rašytojui. Bet koks vandens telkinys turi įvairias reikšmes kultūrose, tradicijose, asmeninėse asociacijose. Iš tikrųjų sudėtinga nustatyti, kokia jūra minima poeto lyrikoje, kai nėra įvardinta konkreti vieta. S. Birgelio jūros kraštovaizdyje telpa žuvėdros ir vandens bangų („Jūra žuvėdroje skrieja / Bangos kyla / Aukštyn“. Birgelis 2004: 24), gintaro ir smėlio kopų paveikslas („prisirinkau / jūros krante / tavo bangavimų / gintaro pėdų / <...> smėlio kopų labirintuose“. Birgelis 1998: 96). Poeto jūros įvaizdyje piešiamas kranto, kaip ribos, ženklas, skiriantis regimą kranto aplinką iki horizonto.

Riba, skirianti du pasaulio elementus – vandenį ir žemę, yra peržengiama ir įveikiama. S. Birgelio poezijoje ties riba susitinka dvi priešingybės, kurias įveikia žmogus. Manoma (Eleratas, Kasiliūnaitė 2007: 5), kad „paribiuose susitinka ir susipina priešingybės. <...> Paribiai keičia santykius: skatina gintis ir atsiverti. Už jų plyti nežinomybė, grėsmė atrasti ir prarasti“.

Pastebėta, kad punskiečio kūryboje jūros pakraštyje susiduria didžiausios priešingybės – gyvenimas ir mirtis. Jūra tampa galinga stichija, kuri „nervingai siūbuoja krūtim“ (Birgelis 2004: 16). Tačiau gyva, ošianti jūra greitai miršta ir mirtis atsistoja gyvybės vietoje. Bangos nusileidžia ir išvystama smėlio kopas. Pastebėta, kad pasirinktoje poezijoje pasitvirtina G. Bachelardo (1993: 179) teiginys, kad „stovintys vandenys atrodo mirę todėl, kad mirę vandenys yra miegantys vandenys“. Galima teigti, kad jūros riba pati gali išnykti ir vėl sugrįžti. Natūraliai mirtis visą laiką ateina ir sugrįžta, todėl ir į žmogaus sąmonę sugrįžta mirties paslaptį apmąstymai, neatsiejami nuo kiekvieno gyvenimo (Bachelard 1993: 183).

Poeto lyrikoje įvardinta riba nesudėtingai peržengiama. Ją bando įveikti žvejai, laivai ar paukščiai („krantas išmetė jūrą / su žvejų laivais / su žuvų gaudymu“. Birgelis 2012: 34 / „Viduržemio uostuose / rytiniame ir vakariniame krašte / išplaukdavo laivai“. Birgelis 2012: 86). Pastebėta, kad S. Birgelio poezijoje žemės krantas visuomet keliauja į jūros pusę. Eilėraštyje „Šuoliuoja krantas į jūrą“ išvystamas Nidos kraštas, kuriame išlieka minėta kelionės kryptis („šuoliuoja krantas į jūrą / ant žuvėdros sparnų / glaudžiasi bangos / baltas žirgas / lyg pieno puta / Nidoje / plaukia / užmiega / valtis“. Birgelis 2004: 22). Ribos peržengimas tampa drąsos ir naujų patirčių siekimo reikšme.

Jūros krantas – tai pradžios ir pabaigos riba, „kur prasižemėda ir baigiasi / jūra“ (Birgelis 1998: 77). Žvelgiant į jūrą iš vienos pusės, atrodo, kad horizontas brėžia pabaigos ribą, bet už jos yra kitas kraštas, toks pats žemės kraštas. Galima teigti, kad žmogiškoji regėjimo joslė kuria fikcinę ribą, formuojančią pabaigos arba pradžios įvaizdį.

Žvelgiant į jūros horizontą, atrodo, kad jūra ribojasi su dangumi. Tačiau kartais jūros paviršiaus veidrodis susilieja su dangumi ir išnyksta minėta riba. G. Bachelardas (1993: 144) yra teigęs, kad nebijoma vaizduoti apversto jūros peizažo, t. y. tokio, „kuriame dangus galėtų būti vandeniu, o vanduo – dangumi“. Toks paveikslas piešiamas S. Birgelio poezijoje, kur „atbulom rankom / atbula širdimi / debesys išmeta gintarą“ (Birgelis 2003: 32). Dangus atsispindi kitoje pusėje – jūros paviršiuje. Taip atsiranda lyrinio subjekto sąmonę palietę neįmanomai įmanomi gamtos reiškiniai, lemiantys keistą erdvių tarsi vieno kūno perėjimą į kitą.

Jūros kraštovaizdyje ribos motyvas S. Birgelio poezijoje atskleidžiamas per filosofinę plotmę. Nors įvardijami realūs jūros aplinkos objektai (žvejai, valtys, gintaras), tačiau vandens stichijai tarsi suteikiama antgamtinė galia, praryjanti dangaus erdvę, pralaužianti viršaus ir apačios ribą, slepianti nematomą pasaulį už mėlyno jūros horizonto.

IŠVADOS

Išanalizavus visus Lenkijos lietuvių poeto S. Birgelio poezijos rinkinius, pastebėta, kad juose įrašomos Punsko ir Seinų krašto, Lenkijos, Lietuvos bei kitų kraštų vietos. Jų kraštovaizdį formuojantys elementai pasireiškia gamtos ir žmogaus paveiktos aplinkos tarpusavio sąveika, kuri aiškinama V. Butkaus literatūros topografijos teorinėse išvalgose. Anot tyrėjo, verta kalbėti apie vietos svarbą šiandieniniame, globaliame pasaulyje, kuriame lokaliai vietos ribas išsaugoti ypač sudėtinga.

S. Birgelio kūryboje pabrėžiamas Punsko ir Seinų lietuvių kraštas, vadinamas lietuvių tautinės mažumos regionu šiaurės rytų Lenkijoje. V. Daujotytės iškelta *genius loci* svarba kraštovaizdyje patvirtina tautinės mažumos lokališkumą, paremtą konkrečios vietos kultūra, kuri visuomet skyrė regioną nuo bendro valstybės kraštovaizdžio, brėžiamo žemėlapyje. Kultūra kaupia savyje vietos ženkliskumą, ką S. Weigel pabrėžia *topographical turn* sąvoka. Paprastas topografinis žymėjimas būtų paviršutiniškas, todėl tampa svarbu gilintis į vietos dvasią, paremtą vietos bendruomenės kultūros paveikslu, kylančiu iš tautos istorijos, pasaulėžiūros ir tapatumo.

S. Birgelio poezijos kraštovaizdis nukelia į gimtąjį jo kraštą – Punsko ir Seinų regioną. Kita vertus, šis autorius poetizuoja ir kitas pasaulio vietas. Tačiau didžiausias dėmesys skiriamas poeto kraštui, kurį dažniausiai mini savo eilėse. Keliaujant gimtąja S. Birgelio vieta, įsigilinta ne tik į natūralaus grožio aplinką, bet ir į vietos kultūros paveikslą. Individualus rašytojo santykis su kraštu koduojamas vietos žmonių santykyje su lietuvių kultūra, įsitvirtinusia bendruomenės kartose.

Įsigilindama į poeto lyriką, pastebėjau, kad poezijoje vaizduojamas ne tik dabartinis kraštas. Lyrinio subjekto akimis galima keliauti minimo krašto praeitimi, kuriančia kultūros paveldo ir tautinio tapatumo grandinę bendruomenės kartose. Praeities ženklų S. Birgelio kūryboje aptinkama iš tiesų nemažai. Pastebėta, kad jotvingiškasis kraštovaizdis yra itin svarbus tiek pačiam rašytojui, tiek jo gyvenamosios vietos lietuviams, kurie save tapatina su jotvingių palikuonimis. Tačiau šis kraštovaizdis neapsiriboja tik Punsko ir Seinų regionu. Pabrėžiama taip pat šiaurės rytų Lenkijos ir Lietuvos pietvakarinė dalis. Dažnas jotvingio ir Jotvos minėjimas S. Birgelio kūryboje atveria kelią į ikirikriščioniškąjį pasaulį – pagonybės laikus, davusius pradžią vietos kultūrai – tradicijoms, gyvenimo būdui, požiūriui į aplinką, santykiui su vieta ir religija. Remdamasi mitopoetikos kritika, atvėriau ženklų reikšmę kultūroje ir dviejų religijų santykį bei jų perėjimą į vietos bendruomenės gyvenimą.

Knygoje atvaizdavau iškeltą kolektyvinės atminties žemėlapi, kuriame minimi istoriniai įvykiai tiek Punsko ir Seinų krašte, tiek Lenkijos ar kitos šalies teritorijoje. Įsitikinau, kad poezijoje aiškiai įvardijamos tikslios vietos, kurių įvykiai jau yra perėję į istoriją. Rašytojo eilėraščiuose įžvelgiau individualų santykį su Lenkijos lietuvių krašto praeitimi. Žengdama sudė-

tingą žingsnį į paslaptinę poeto žodį, atskleidžiau koduojamą Lenkijos lietuvių trikampio – etninių Lietuvos žemių – atskyrimą nuo tėvynės. Poezijos analizė aiškiai įrodo, kad minimo krašto žmonių ryšys su Lietuva nėra perteikiamas tiesiogiai – poetizuojamos kraštovaizdžio elementų jungtys, tačiau visas reikšmes pavyko atkoduoti remiantis lietuvių krašto patirtimi ir santykiu su kitapus sienos esančia tėvyne.

Verta trumpai paminėti, kad S. Birgelio kūryboje svarbi Lietuvos kraštovaizdžio, ypač Nemuno, kaip krašto centrinės ašies patirtis. Poezijos tyrimai įrodo, kad tokiu būdu atskleidžiamas stiprus lietuvių tautos ryšys, nepriklausomas nuo laiko ir vietos. Asmeninis rašytojo žvilgsnis į Lietuvos skirtingus regionus, kuriuose ne tik iškeliamas gamtos grožis, bet ir žmonių santykis su vieta, leidžia suprasti tvirtą poeto jungtį su tėvyne. Natūralios aplinkos vaizdiniai nusveria žmogaus pakeistos vietos įvaizdį, tačiau šiuolaikinio, seno, nykstančio arba išnykusio miesto vaizduose dominuoja fenomenologinis lyrinio subjekto santykis su objektais.

Tiek magistro darbe, tik knygoje atsigręžiau į ribos fenomeną, kurio vaizdinys S. Birgelio poezijoje turi tokią pačią reikšmę – skyrimą arba jungimą, pradžią arba pabaigą. Todėl galima teigti, kad šis lietuvių poetas yra paribio rašytojas, kuris lyriniais žodžiais perteikia Lenkijos lietuvių bendruomenės ribos svarbą gyvenime. Čia riba dažniausiai siejama su Lenkijos ir Lietuvos siena, skiriančia Lenkijos lietuvius nuo tėvynės. Ši riba kartu nurodo ryšį su lietuvių kultūra. Siena tampa Lietuvos veidrodžiu, kuris atspindi lietuvių tautos tąsą kitapus ribos.

Atlikusi pasirinktos lyrikos analizę, galiu teigti, kad S. Birgelio poezijos kraštovaizdžiu galima keliauti tarsi dviem kryptimis: horizontaliai, paliečiant įvairiausių spalvų ir formų objek-

tus, bet toks žvilgsnis į aplinką nesuteikia to, ką gali padovanoti vertikali kelionė: gilinamasi į kraštovaizdį, kuriame atidus poezijos klausymas atveria kelią į kultūrą – religinį, socialinį ir istorinį lauką.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

1. Birgelis S. 1992: Tarp krantų: poezija. Punkskas: Aušra.
2. Birgelis S. 1993: Tarp durų ir dulkių: poezija. Trakai-Vilnius: Voruta.
3. Birgelis S. 1997: Eilėraščiai iš anapus Dievo: poezija. Punkskas: Aušra.
4. Birgelis S. 1998: Septynios dienos, septyneri metai: poezija. Punkskas: Aušra.
5. Birgelis S. 1999: 75 eilėraščiai: poezija. Punkskas: Aušra.
6. Birgelis S. 2003: Iš toli ir arti: poezija. Punkskas: Aušra.
7. Birgelis S. 2004: Holograma: poezija. Punkskas: Aušra.
8. Birgelis S. 2005: Prie trijų Šešupės krantų: poezija. Punkskas: Aušra.
9. Birgelis S. 2006: Visadan esma: poezija. Punkskas: Aušra.
10. Birgelis S. 2012: Septintas naktį: poezija. Punkskas: Aušra.
11. Bachelard G. 1993: Svajonių džiaugsmas. Vilnius: Vaga.
12. Bagdonavičius V. 1992: Lietuviško koplytstulpio genezės klausimu. Senovės baltų kultūra. Iki krikščioniškosios Lietuvos kultūra. Vilnius: Academia, 78.
13. Baranauskas K. 1995: Ekonominiai Punksko valsčiaus bruožai. Iš Suvalkų krašto praeities ir dabarties. Punkskas: Aušra, 120.

14. Beresnevičius G. 2009: Vietos ir spalvos. Lietuvos religinės geografijos bruožai XII–XIV a. Senovės baltų kultūra / Tai, kas išlieka. Vilnius: Kronta, 31.
15. Birgelis S. 2005: Jotvos pakraštys: nuotraukų albumas. Punkskas: Aušra.
16. Birgelis S. 2012. Prieiga per internetą: <http://www.sigitasb.punkskas.pl/video/v1.htm> (žiūrėta 2014 04 02).
17. Bliūdžius J. 1995: Lietuvių kultūros paminklai ir lankytinos vietos Suvalkijoje. Iš Suvalkų krašto praeities ir dabarties. Punkskas: Aušra, 43.
18. Bobinienė B. 2009: Jotvingių ir prūsų gyvenvietė. Terra Jatwezenorum. Istorijos paveldo metraštis. Punkskas: Aušra, 338.
19. Butkus V. 2008: Literatūros topografija: (poli)metodologinės trajektorijos. Colloquia, 21, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 11.
20. Butkus V. 2011: Literatūros topografija: lietuviškoji patirtis ir jos kontekstai. Colloquia, 26, 50.
21. Daugudis V. 1992: Pagoniškųjų šventyklų Lietuvoje klausimu. Senovės baltų kultūra. Iki krikščioniškosios Lietuvos kultūra. Vilnius: Academia, 50.
22. Daujotytė V. 2008: Kraštovaizdis ir vietos dvasia literatūros klasikoje. Colloquia, 21, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 31.
23. Daujotytė V. 2010: Patirties žodynas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
24. Elertas D. Kasiliūnaitė D. 2007: Pratarmė. Ėlija. Šventąja. Šventoji. Paribio ženklai. Mokslo straipsnių rinkinys. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 5.

25. Gaižutis A. 1992: Kultūros istorijos tyrimų reikšmė. Iki-krikščioniškosios Lietuvos kultūra. Istoriniai ir teoriniai aspektai. Vilnius: Academia, 5.
26. Hildebrandt-Redke I., Makohonienko M. 2011: Krajobraz kulturowy Wielkopolski w pradziejach i czasach historycznych – wprowadzenie. Prieiga per internetą: http://geoinfo.amu.edu.pl/sgp/LA/LA16/LA16_017-097.pdf (žiūrėta 2014 02 10).
27. Idem 2008: Kraštovaizdis ir vietos dvasia literatūros klasikoje. *Colloquia*, 21, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 35.
28. YI-FU Tuan 1987: *Przestrzeń i miejsce*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
29. Jurginis J. 1976: *Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje*. Vilnius: Mintis.
30. Kalėda A. 1992: Po žemiškų rūpesčių žvaigžde (recenzija). *Rec. kn.: Birgelis S. Tarp krantų*. Punkskas: Aušra, 4.
31. Kara M., Makohonienko M. *Wielkopolska krainą grodów – krajobraz kulturowy kolebki państwa polskiego w świetle nowych ustaleń chronologicznych*. Prieiga per internetą: http://geoinfo.amu.edu.pl/sgp/LA/LA16/LA16_017-097.pdf (žiūrėta 2014 02 18).
32. Latvis G. P. 2009: *Kovos dėl lietuviškų pamaldų Seinų bazilikoje. Terra Jatwezenorum. Istorijos paveldo metraštis*. Punkskas: Aušra, 284.
33. *Leidėjai* 1995: *Ižanga. Iš Suvalkų krašto praeities ir dabarties*. Punkskas: Aušra, 3.
34. Lotman J. 2004: *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos.
35. Mačaitytė-Kaselienė L. 2011: *Regioninės savimone (re)prezentacijos: kraštovaizdis, vieta ir tapatumas XXI a.*

- pradžios Kauno literatūriniuose ir fotonaratyvuose. Literatūrinė Kauno regiono savimonė. Mokslo straipsnių rinkinys. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 66.
36. Martinaitis M. 1993: Sigitas iš Ožkinių. Metai, 5, 22.
 37. Martinaitis M. 1997: Eilėraščiai iš anapus Dievo (recenzija). Rec. kn.: Birgelis S. Eilėraščiai iš anapus Dievo. Punkskas: Aušra, 1997, 5.
 38. Martinaitis M. 2002: Laiškai Sabos karalienei. Vilnius: Tyto alba.
 39. Martinaitis M. 2012: Septintas naktį (recenzija). Rec. kn.: Birgelis S. Septintas naktį. Punkskas: Aušra, 5.
 40. Myga-Piątek U. Historia, metody i źródła badań krajobrazu kulturowego. Prieiga per internetą: http://www.paek.ukw.edu.pl/wydaw/vol17/Urszula_Myga_Piatek.pdf (žiūrėta 2014 02 10).
 41. Pabarčienė R. 2010: Kur yra moterų rojus? Gimtasis žodis, 14, Vilnius: Gimtasis žodis, 8.
 42. Pakutkienė E.: Kovo 16 – Knygnešių diena. Prieiga per internetą: <http://ausra.pl/index.php/numeriai/archyvas-2012/nr-2012-06/knygne-i-dienai/> (žiūrėta 2014 04 10).
 43. Paransevičius J. S. 2012: Šiurpilio ir Pilypavo piliakalniai. Terra Jatwezenorum. Istorijos paveldo metraštis. Punkskas: Aušra, 35.
 44. Puzinas J. 2009: Jotvingiai ir jų gentys. Terra Jatwezenorum. Istorijos paveldo metraštis. Punkskas: Aušra, 14.
 45. Ryan M. L. Space, Place and Story. Prieiga per internetą: <http://users.frii.com/mlryan/spaceplace.pdf> (žiūrėta 2014 02 10).
 46. Rybicka E. 2008: Od poetyki przestrzeni do polityki miejsca. Zwrot topograficzny w badaniach literackich. Teksty

- Drugie, 4, Warszawa: Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk, 22.
47. Stanaitis A. 2011: Apie Romintos girią. Prieiga per internetą: http://vistytis.puslapiai.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=1129:-apie-romintos-giri-algirdas-stanaitis&catid=1:latest-news (žiūrėta 2014 04 07).
 48. Strzelczyk J. 2010: Užmirštos Europos tautos. Vilnius: Mintis.
 49. Szymiski A. M. Percepcja krajobrazu kulturowego w teorii i praktyce. Prieiga per internetą: http://suw.biblos.pk.edu.pl/resources/i4/i3/i2/r432/SzymiskiA_PercepcjaKrajobrazu.pdf (žiūrėta 2014 02 15).
 50. Uzdila A. 2009: Upių dainos. Terra Jatwezenorum. Istorijos paveldo metraštis. Punkskas: Aušra, 49.
 51. Uzdila A. 2012: Ką pasakoja vietovardžiai (A–L). Terra Jatwezenorum. Istorijos paveldo metraštis. Punkskas: Aušra, 120.
 52. Vėlius N. 1983: Senovės baltų pasaulėžiūra. Vilnius: Mintis.
 53. VLE 2012: Visuotinė lietuvių enciklopedija XXI, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
 54. Vitkauskas P. 2013: Knygnešių diena. Aušra 6, 14–15.
 55. Weigel S. 2009: On the Topographical turn: Concepts of Space in Cultural Studies and Kulturwissenschaften. A Cartographic Feud. Prieiga per internetą: http://kodu.ut.ee/~cect/teoretilised%20seminarid_2009%20s%C3%BCgis/4_seminar_AEGRUUM_08.12.2009/1.Weigel-Topographical_turn-2009.pdf (žiūrėta 2014 02 18).

PRIEDAS

– INTERVIU SU POETU SIGITU BIRGELIU

Kodėl ir kada Jūsų gyvenime atsirado poezija? Kokie buvo pirmi Jūsų žingsniai?

Man atrodo, kad kiekvienas turi savo dykumą, ėjimą per ją ir savo pažadėtąją žemę. Kiekvienam ji kitokia, nepakartojama, skirtinga. Tu turi spėti įlipti į tau skirtą „ėjimą“, bet nebūtinai jis tave nuves prie numatyto tikslo. Nebūtina eiti pirmu pasitaikiusiu keliu, nėra ko sielvartauti, jei paklydai, nes gyvenime jų bus milijonai. Neretai reikia eiti vingiuotais keliais, kartais ir klystkeliais. Jie gali duoti tai, kad į savo pažadėtąją žemę pateksi su tam tikra gyvenimo patirtimi. Antai, Izraelio tauta į Pažadėtąją žemę ėjo keturiasdešimt metų, o galėjo nueiti per tris savaites.

Nuo pat vaikystės, kiek prisimenu, mane traukė knygos. Pirmoje ar antroje klasėje (žinoma, pirmiausia reikėjo išmokti skaityti, rašyti) buvau vienas iš uoliausių Punsko bibliotekos lankytojų. Tuometinė Punsko bibliotekos mokytoja Vlada Pajaujienė man buvo pasakų, knygų karalienė. Ji buvo stebuklingas žmogus, kuris valdo šitiek knygų! Iš pradžių skaitydavau

pasakas. Turėjau namuose dvi mėgstamas knygas: „Lietuvių pasakas“ ir „Tūkstantį ir vieną naktį“. Man labiau patiko antroji. Ją skaičiau šimtą kartų. Ir šiandien kai kurias galėčiau atpasakoti.

Mano minėtoji Pajaujienė nebuvo šiaip sau bibliotekininkė. Ji buvo literatė, rašė eilėraščius, bet ir vykdė tam tikrą misiją. Žiūrėdavo, ką vaikas skaito, ką jam galima patarti. Praėjus šiek tiek laiko, gal trečioje klasėje, nusprendė, kad jau galiu pats ieškotis knygų. Tuomet buvo tokia tvarka, jog tik nuo penktos klasės mokiniai galėjo savarankiškai naršyti po biblioteką. Pajaujienė, pastebėjusi mano pomėgį literatūrai, nusprendė, kad reikia mane pakreipti kita linkme. Kartą, kai atėjau skolintis pasakų, bibliotekininkė paėmė man jas iš rankų ir sako: „Ne. Jau užtenka. Tau reikia ko nors rimtesnio“. Ir atnešė knygelę. Tai buvo gan ilga poema. Neprisimenu pavadinimo, bet žinau, kad ji buvo apie vaiką, paverstą gulbe. Pasakos herojus turėjo apkeļiauti visą pasaulį ir grįžti į savo namus, kad vėl taptų žmogumi. Tai buvo pirmas sąlytis su poezija, kuri padarė didelį įspūdį. Nuo to laiko pradėjau domėtis poezija.

Po ilgesnio laiko Pajaujienė nusprendė nukreipti mane į filosofijos pasaulį.

Kiek Jums tada buvo metų?

Turbūt buvau šeštoje ar septintoje klasėje. Ji siūlydavo gana rimtus veikalus. Vienas iš jų buvo Romaino Rollando „Žanas Kristofas“. Ši knyga, galima sakyti, pakeitė mano gyvenimą. Perskaičiau ją kelis kartus. Nuo to laiko labai susidomėjau filosofija.

Pagrindinėje mokykloje didelį įspūdį padarė dar vienas žmogus – mokytojas Juozas Vaina. Jis dėstė chemiją ir fiziką.

Vaina mane užkrėtė kažkokia aistra. Iš tikrųjų aš chemijos nemėgau, buvau toks vidutiniškas mokinys – nei labai blogas, nei labai geras. Buvo daug blogesnių už mane, bet Vaina nusprendė skirti man ypatingą dėmesį. Vienąkart jis pasakė, kad man gresia dvejetas. Nustebau, nes kitiems, kurie blogiau mokėsi, jis trejetukus rašė, o man dvejetą... Vaina pradėjo mane palikinėti po pamokų. Nežinau, ar įsivaizduojate, ką reiškė tada likti po pamokų?

Galbūt pagrindinėje mokykloje buvau kartą likusi po pamokų už tai, kad neatlikau namų darbo...

Tais laikais likti po pamokų pas mokytoją Vainą reiškė papildomas nemokamas pamokas. Vaina atsisėsdavo šalia tavęs ir visą valandą aiškino. Jis tai darydavo labai sumaniai, kad nesukeltų mokinio pasipriešinimo. Aš pamėgau chemiją, bet svarbiausia – jis mane užkrėtė savo savotiška gyvenimo filosofija.

Pagrindinėje mokykloje lankiau lietuvių kalbos pamokas pas mokytoją ir literatą Joną Stoskeliūną. Aš jį nepaprastai gerbiu, bet jis nepaliko man tokio įspūdžio kaip Vaina. Stoskeliūnas dėstė akademiškai, o tai mums, vaikams, buvo neįdomu, nuobodu ir nepatrauklu. Jis nemokėjo suvaldyti klasės, vaikai triukšmaudavo. Tai buvo tokie laikai, kai mokytojai imdavosi griežtų priemonių, kurios dabar uždraustos. Vaikai būdavo disciplinuojami liniuote, dienynu arba statomi į kampą, varomi už durų, o vėliau kviesdavo tėvus į mokyklą.

Tuo metu buvo dar vienas žmogus, kuris man paliko įspūdį – lenkų kalbos mokytoja Alicija Uzdilienė. Mane sužavėjo tai, kaip ji dirbdavo pamokose, jos dėka pradėjau gilintis į literatūrą. Pamėgau lenkų poeziją, ypač Wisławos Szymborskos, Tadeuszo

Różewicziaus kūrybą, o net ir Władysława Broniewskio poeziją. Nors jis buvo komunistas, bet turėjo daug gražių eilėraščių.

Mane domino knygos, literatūra, filosofija, fotografija, tėvus – visai kas kita. Tiesa, tėvas mėgo knygas, bet gyvenimas jam buvęs žiaurus. 1943 metais žuvo jo tėvas. Keliolikos metų jaunuolis turėjo per vieną dieną subręsti, pakelti užkritisią ant jo sunkią šeimos galvos naštą.

Šiaip buvau paklusnus vaikas. Man net į galvą neateidavo, kad galiu nesutikti su tėvų nuomone. Tėvai – didžiausias autoritetas, ką jie pasakys, taip turi būti. Tėvų žodis galutinis, lyg teismo sprendimas. Net apeliuoti negalima. Tėvai nepaisydavo mano susidomėjimų, aš turėdavau paisyti jų norų. Ir pradėjau neapkęsti kitų ir savęs. Maištaudamas bėgdavau iš pamokų. Nuvažiuodavau į mišką ar prie ežero ir ten praleisdavau dienas. Sunku įsivaizduoti, kaip mokytojai nekreipė dėmesio, kad nelankau pamokų.

Turbūt vaikų santykis su tėvais labai priklausė nuo jų išauklėjimo.

Taip, ir nuo tėvų, ir nuo aplinkos, bet gal daugiausia – nuo paties žmogaus charakterio. Vienu metu pasijutau tarsi tuštumoje. Nutrūko ryšiai su draugais, su kuriais galėjau rasti bendrą kalbą. Pasijutau prastas, menkas, žemas... Ta erdvė, kuri mane domino, buvo uždaryta. Neturėjau apie ką kalbėti su tais, su kuriais galėjau kalbėtis. Manęs nedomino jų šnektos apie arimus, traktorius, variklius, jiems nerūpėjo literatūra ir filosofija. Visiškai užsidariau savyje ir pradėjau rašyti eilėraščius.

Galima suprasti, jog eilėraščius pradėjote kurti baigęs pagrindinę mokyklą.

Jau anksčiau kūriau.

Ar tai buvo vaikiški eilėraščiai, ar jau po truputį formavosi filosofinės literatūros įkvėpta poezija?

Sunku norėti filosofinių eilėraščių iš dvylikos metų vaiko. Buvo eilėraščiai, kokie buvo. Nė vieno nėra išlikusio iš pradinio laikotarpio. Pradėjau kurti iš vidinės širdgėlos. Tas rašymas plaukė iš sielos gelmių.

Gyvenimo lūžis lėmė, kad Jūs pradėjote rašyti.

Taip. Galimas daiktas, kad jeigu būčiau ėjęs lygiu keliu, nebūčiau poetas. Dėl nepakenčiamo gyvenimo atsiranda tai, kas tampa kūryba.

Jeigu negalima ko nors pasiekti, susidomima visiškai kitais dalykais.

Man taip nebuvo. Kai gyveni be rūpesčių, kai nieko netrūksta, nėra lūžių, nereikia ir kūrybos. Dideli pasaulio kūrėjai, tapytojai išgyveno dideles vidines dramas.

Žinoma, daug rašydavau „į stalčių“, bet kažkiek mano kūrybos patekdavo į Punsko licėjaus sienlaikraštį „Akiratis“, į leidinius „Aušra“, „Susitikimai“ ir kt. Daug kas pasikeitė, kai pradėjau studijuoti Varšuvos žemės ūkio akademijoje.

Jūs žengėte tada rimtą žingsnį savo norų link.

Taip, bet neužteko ryžto, kad pasakyčiau „ne, ne, ne“. Svarbiausia, kad tuo metu mano gyvenime atsirado draugas,

su kuriuo galėjau kalbėtis apie filosofiją, literatūrą, fotografiją, meną, poeziją. Žaisdavome šachmatais, bet daug kalbėdavom. Šis laikotarpis buvo labai reikšmingas mano gyvenime. Pagaliau radau atspirtį, buvau ne vienas su savo mintimis.

1981 metų vasarą į mano gyvenimą pasibeldė Marcelijus Martinaitis. Jis mano kūryboje (ir ne tik) turėjo ir turi išskirtinę vietą. Martinaitis buvo jaunųjų poetų, užsienio poetų globėjas. Jis sakydavo, kad „žemė, kuri neturi savo poeto, yra kaip dykuma“. Martinaitis panoro rasti šiam kraštui [Punsko kraštui] kūrėją, poetą, kad įprasmintų ją, kaip kitados tai padarė Albinas Žukauskas.

Anais laikais Lietuvoje studijavo keli iš Punsko krašto kilę studentai. Lietuvių literatūros katedros vedėjas Martinaitis liepė jiems parinkti mūsų krašto žmonių eilių. Norėjo susivokti, ar anapus sienos yra kas nors įdomaus. Pateikiau savo kūrybos ir aš, bet labai netvarkingai, net neperrašęs. Martinaitis ne kartą kalbėjo apie pirmą susidūrimą su mano poezija. Jam ji turėjo padaryti nemažą įspūdį, jei įsiminė tą momentą visam laikui. Žinojau, kad Martinaitis nori su manimi susitikti. Nebuvo galimybės patekti į Lietuvą, reikėjo kvietimo, kelionė buvo sunki, per Gardiną. Aš neturėjau savyje tiek ryžto ir veržlumo. Man atrodė, kad viskas priklauso Apvaizdai, kad ji mane veda.

Pirma proga susitikti su Martinaičiu pasitaikė 1986 metais. Studentai organizavo išvyką į Lietuvą. Atrodo, susitikimas vyko Rašytojų sąjungos Didžiojoje salėje. Ten Martinaitis mane paragino sudaryti rinkinį, kuris būtų išleistas Lietuvoje.

Po pusmečio atrinkau eilėraščius ir kažkam perdaviau, kad nuvežtų į Lietuvą. Po metų Martinaitis atvyko į Punkską. Tai buvo įsimintinas vizitas. Su juo atvažiavo Juozas Baltušis ir dar keli Lietuvos rašytojai. Punksko mokyklos sporto salė, kurioje vyko susitikimas, buvo sausakimša. Daug žmonių stovėjo tarp-

dury. Man prieš tai buvo pranešta, kad Martinaitis norės po renginio su manim susitikti. Aš į salę įeiti nedrįsau. Kažkur pakampėje tupėjau ir girdėjau, kas ten šnekama. Girdėjau Martinaičio žodžius, kad šiame krašte jis rado literatą, poetą Birgelį. Sunku nusakyti, kokia tada buvo mano savijauta.

Ar niekas nežinojo, kad rašote?

Žinojo. Savam krašte buvau žinomas. Visi mane vadino poetu.

Ar po renginio išdrįsote susitikti su Martinaičiu?

Gera neprisimenu. Man atrodo, pabėgau, nepakėliau įtampos. Organizatoriai Martinaičiui paaiškino, kad „ai, tai čia ūkininkas. Tikriausiai nulėkė namo darbus dirbti“. Buvo visai kitaip. Kita vertus, niekada nebuvo ūkininku tikrąja šio žodžio prasme.

Ar tuomet Jums Martinaitis buvo tapęs autoritetu?

Jis buvo autoritetų autoritetas. Man jo kūryba patiko labiau už viską. Patiko tai, ką dainavo Vytautas Kernagis, bet ne tik. Poeziją galima suprasti, kai suprantame jos kūrėją, susipažįstam su visom jo gyvenimo aplinkybėm, jo kraštu, jo patirtimi...

Per vieną susitikimą Martinaitis manęs paklausė, kodėl neatvažiuoju į Poezijos pavasarį. Ką aš jam galėjau atsakyti? Gal – kad niekas nekviečia, o gal – kad patekti į Lietuvą sunku? Martinaitis netikėtai pasakė: „Jeigu taip, tai mes atvažiuosim.“ 1987 metais įvyko pirmasis Poezijos pavasaris Punsko krašte. Aš dalyvavau jame kaip lygus su lygiais.

Kaip minėjau, man atrodė, kad mane veda Apvaizdos ranka. Po daugelio metų supratau, kad jos ranka buvo Martinaitis. Jis daug metų rūpinosi mano kūryba ir manimi. Stengėsi, kad eilėraščiai, kuriuos rašiau, būtų spausdinami Lietuvos spaudoje, almanachuose. 1988 metais Martinaičio pastangomis Rašytojų sąjunga pakvietė mane į Poezijos pavasarį Lietuvoje. Kas aš buvau? Niekas. Nebuvau išleidęs nė vienos knygos, nebuvau žinomas, o jie mane pakvietė kaip garbingą užsienio svečią. Tokių dalykų nebūna.

Prieš tai mano eilėraščiai pasirodė Poezijos pavasario almanache. Už kelis išspausdintus eilėraščius mokėdavo honorarą. Jis nukeliavo į Maskvą, o iš ten į – Varšuvą. Man beliko nuvykti į Lenkijos sostinę ir jį atsiimti. Tai buvo atlyginimas, lygus vieno mėnesio algai. Tokie laikai buvo, kai poetas, išleidęs knygą, galėdavęs metus laiko išgyventi. Poetai buvo keliami ant pjedestalo lyg dievaičiai.

Galima sakyti, kad geri laikai buvo.

Na, nežinau. Buvo sovietinė santvarka, kuri iš poetų reikalavo dievinti komunistinę ideologiją. Martinaičio Kukutis griovė aną sistemą iš vidaus. Justinas Marcinkevičius vienu momentu tapo tokiu autoritetu, kad cenzoriai nedrįso braukti, ką „reikėjo“ braukti.

Per vieną susitikimą Martinaitis paklausė: „Kas su tuo poezijos rinkiniu?“ Supratau, kad 1986 metais sudaryto poezijos rinkinio jis negavęs. Reikėjo galvoti apie kito leidinio sudarymą.

Ar Jūs turėjote dingusių eilėraščių kopiją?

Neturėjau. Pirminių eilėraščių net neatsimenu, jie dingo.

Per tuos visus metus aš toliau rašiau. Turėjau parašęs porą poezijos sąsiuvinių. Taip iš jų atrinkau eilėraščius ir 1989 metų pavasarį pats nuvykau į Vilnių ir įteikiau Marcelijui Martinaičiui.

Tais pat metais vėl buvau pakviestas į Poezijos pavasarį. Įsimintinas buvo atidarymas Kaune, Palemone (dabar, kiek mačiau, ta vieta apaugusi dilgėlėmis, bet dar galima aptikti aukurą). Per renginį vėl man teko sėdėti šalia garbingiausių žmonių: Martinaičio, Marcinkevičiaus, Milošo ir kitų. Aš tuomet buvau labai nedrąsus. Jeigu Martinaitis mane kalbindavo, atsakydavau vienu kitu žodžiu.

Pirmoji mano poezijos knyga turėjo pasirodyti 1990-ųjų pavasarį. Ją rengiant dalyvavo Viktorija Daujotytė. Ji parašė rinkiniui labai gražią įžangą. 1990 metai viską pakeitė – Lietuva atgavo nepriklausomybę, buvo nutraukta cenzūra, buvo galima laisvai veikti, rašyti, spausdinti ir leisti. „Vagos“ leidykla nustojo būti globojama valstybės, bet turėjo savarankiškai uždirbti pinigų. Poezija, deja, nebuvo geras pajamų šaltinis.

Tuo tarpu strigo ir Jūsų rinkinio leidyba.

Taip. Pasikvietė mane, kiek prisimenu, „Vagos“ redaktorė ir paaiškino, kokia yra padėtis ir kaip būtų galima ją gelbėti. Man tai buvo milžiniška pinigų suma.

Būtų reikėję dirbti dešimt metų, kad užsidirbtumėte rinkinio leidimui.

Tokia išeitis man buvo tąsyk nepriimtina. Nusprendžiau pasiimti rinkinį ir atiduoti jį kitai Vilniaus leidyklai. Rinkinys

„Tarp durų ir dulkių“ pasirodė 1993 metų vasarą. Pirmas leidinys išėjo kaip antras.

Gal galite tai paaiškinti?

1992 metais „Aušros“ leidykla išleido mano poezijos rinkinį „Tarp krantų“. Tai buvo Lietuvos ir Lenkijos vertėjų bei literatų bendradarbiavimo vaisius. Rinkinį redagavo literatūros tyrinėtojas Algis Kalėda.

Jūsų darbas yra susijęs su rašytu, spausdintu žodžiu. Papasakokite apie tai.

1989 m. pradėjau eiti Lenkijos lietuvių žurnalo „Aušra“ programinės tarybos pirmininko pareigas. Po metų buvau vienas šio leidinio redaktorių. Tuometinė „Aušros“ vyriausioji redaktorė Alicija Sitarskienė subūrė neseniai baigusią studijas jaunų žmonių kolektyvą. Reikėjo susidoroti su rimtais iššūkiais: pradėti savarankiškai leisti ir platinti žurnalą, įsigyti ir įvaldyti kompiuterinę techniką ir kt. Mums žengti pirmuosius žingsnius padėjo JAV lietuviai bei informatikai iš Vilniaus. „Aušra“ iš ketvirtinio leidinio virto mėnraščiu, po dvejų metų – dvisavaitraščiu. Redakcijoje ėjau atsakingojo sekretoriaus, techninio redaktoriaus, vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojo bei vyriausiojo redaktoriaus pareigas. Spausdintinos medžiagos daugėjo, tad reikėjo pagalvoti apie knygų leidybą ir spaustuvę. 1993 m. leidykla buvo įregistruota ir aš tapau jos pirmuoju vadovu.

Lietuviškos leidyklos Lenkijoje prisijėjo laukti beveik dešimtmečius. Galima sakyti, kad ji gimė iš spausdinto

žodžio ilgesio, iš ilgai užsitęsusio šiame krašte knygų bado, iš knygnešių takų, iš slaptąjį daraktorių mokymo, iš Antano Baranausko darbų ir kūrybos, bubelioko Albino Žukausko poetinio žodžio žavesio, prozininkų brolių Markevičių plunksnų, galiausiai iš Seinų „Šaltinio“ spaustuvės leidybinių tradicijų.

Šio krašto žmonėms lietuviškos knygos turėjo ir turi beveik sakralinę reikšmę.

Papasakokite apie leidykloje nuveiktus darbus.

Punsko „Aušros“ leidykla gyvuoja 20 metų. Per šį laikotarpį ji leido (arba talkino leidžiant) 7 lietuviškus žurnalus: dvisavaitraštį „Aušra“, mėnraščius „Aušrelė“ ir „Pasaulio lietuvis“, ketvirtinius leidinius „Suvalkietis“, „Šaltinis“ ir „Dėmesio“ bei istorijos paveldo metraštį „Terra Jatwezenorum“ (Jotvingių kraštas). Per 20 metų pasirodė daugiau kaip 800 numerių, kurių bendras tiražas siekia 600 000 egzempliorių. Punsko „Aušros“ leidykloje išėjo daugiau kaip 210 knygų (per 60 leidinių, skirtų mokykloms). Knygų tiražai – nuo 200 iki 3000 egzempliorių.

Ne kartą dalyvavome ir savo leidinius demonstravome Varšuvos knygų mugėje, Vilniaus „Knygų pavasario“ mugėje, Vilniaus knygų mugėje ir kt. Knygų sutiktuves rengėme Vilniuje, Kaune, Marijampolėje, Lazdijuose, Merkinėje, Druskininkuose, Varšuvoje, Suvalkuose, Seinuose, Punske. „Aušros“ leidykla ėmėsi organizuoti literatūrinius renginius, susitikimus su knygų autoriais, rašytojais, dailininkais, aktorais, kino režisieriais ir kt. Kasmet organizuojame Poezijos pavasarį, Rudens literatūrinius skaitymus ir kt.

Glaudžiai bendradarbiaujame su lietuviškomis įstaigomis ir organizacijomis, Kauno technologijos universitetu, redaguojame

ir administruojame 6 interneto svetaines. Svarbiausios iš jų: Lenkijos lietuvių interneto portalas www.punskas.pl, www.ausra.pl, Pasaulio lietuvių bendruomenės svetainė www.plbe.org.

Turime lietuvišką knygyną, spaustuve. Svarbiausias mūsų turtas – tai žmonės, jų darbštumas, gebėjimai ir patirtis leidžiant žurnalus, knygas, albumus, vadovėlius ir kt.

1997 m. leidyklos vairą atidaviau kolegai Romui Vitkauskui, o pats daugiau laiko skyriau leidiniams redaguoti. Turėjau šiek tiek daugiau laiko ir kūrybai. Tais pat metais pasirodė trečioji poezijos knyga „Eilėraščiai iš anapus Dievo“. Ją redagavo ir įžangą parašė Martinaitis. Knyga buvo šiltai sutikta, o jos pristatymas vyko LRS Rašytojų klube. Martinaitis redagavo ir ketvirtą mano poezijos rinkinį „Septynios dienos, septyneri metai“. Dar po metų pasirodė „75 eilėraščiai“, kuriuos redagavo poetas Valdemaras Kukulas.

Užsimezgė draugystė su Australijoje gyvenančia poete Lidija Šimkute. To bendravimo vaisius buvo bendras rinkinys, pavadintas „Iš toli ir arti“. Knyga buvo išleista 2003 m. lietuvių ir lenkų kalbomis. Jos sutiktuvės buvo surengtos Vilniuje ir Varšuvoje.

2004 m. Punsko „Aušros“ leidykloje pasirodė septintoji mano poezijos knyga „Holograma“. Jai įžangą parašė poetas Vladas Braziūnas. Po metų lietuvių ir lenkų kalbomis išėjo trijų iš Punsko krašto kilusių rašytojų (Jonuškaitės, Uzdilos ir mano) bendras rinkinys „Prie trijų Šešupės krantų“.

„Visadan esma“ – devintasis mano eilėraščių rinkinys – naujas žingsnis mano kūryboje. Šio rinkinio eilėraščiuose jaučiama atsakomybė už savo kraštą, jo jotvingišką ir pojotvingišką praeitį. Knygos pavadinimas jotvingiškasis. Joje yra ir jotvingiškų eilėraščių. Leidinį redagavo poetas Vladas Braziūnas. Panaši te-

matika gvildenama ir dešimtoje poezijos knygoje „Septintas naktį“, kuri pasirodė 2012 m. Ją redagavo Palmira Mikėnaitė, įžangą parašė Martinaitis, iliustravo mano dukra Laima Birgelytė.

Apie šią knygą poetas Stasys Stacevičius 2012 gegužės mėn. „Respublikoje“ rašė: „Ypatinga tai knyga – jeigu skaitysiu nenurimęs ir paskubom, tai neką bepajausi. „Septintą naktį“ reikia skaityti taip, lyg rengtumeis pokalbį su pačiu savim ar su įsivaizduojamu dvasininku. Ir tuomet trumpuose, paprastuose, bet neprastuose eilėraščiuose atsiveria istorijos šūrupuliai ar švytėjimai, suvirpa autoriaus ar skaitančio būsenos, akistatos su Viešpačiu, laikino ir amžino santykiai. Kadangi Punkskas, Suvalkai, Seinai – tai kraštas, kur iki XIII a. pabaigos gyveno giminingi mums jotvingiai, tai ir Sigitos poezijoje daug jotvingiškų temų. Ne paviršiumi einama, kartais atrodo, jog eilėraščiai parašyti ne dabar ir ne namuos, o dalyvaujant XIII a. įvykiuose Jotvos laukuose ar Šiurpilio pilyje.

(...) Paradoksas: šios naujos ir puikios poezijos knygos Lietuvos bibliotekose, deja, beveik ir nebus. Todėl, kad ją išleido „Aušros“ leidykla Punske, o tai jau užsienis, o Lietuvos kultūros ministerija, pasirodo, dabar negali pirkti bibliotekoms knygų, išleistų užsienyje. Nenumatyta... Knyga „Septintas naktį“, kurios išleidimą finansavo Lenkijos administracijos ir skaitmeninimo ministras, išleista kietai ir gražiai, tačiau tiražas – tik 300 egzempliorių. Ir jeigu tarsim, kad lietuvių visame pasaulyje alsuoja dar trys milijonai, tai vienas knygos egzempliorius teks dešimčiai tūkstančių... Šiurpus santykis... Jeigu skaitytume daugiau ir ne bet ką, tai geras knygas apsimokėtų leisti be ministerijų rėmimo, tūkstantiniais tiražais. Bet... Lyg perspėjimas dabar atrodo „Septintas naktį“: nebus panašiai pagarbinančių lietuvių ir latvių, jeigu ištiks mus prūsų ar jotvingių likimas. Todėl... Gyvybės daugiau!“

Esate LRS narys. Ar priklausyti šiai organizacijai Jums svarbu?

Stoti į Lietuvos rašytojų sąjungą 1995 m. mane paskatino tuometis LRS pirmininkas Valentinas Sventickas. Tais pat metais buvau priimtas į šios elitinės rašytojų organizacijos gretas. Ji kurti, žinoma, nepadeda, bet suteikia galimybių dalyvauti įvairiuose renginiuose, populiarinti savo kūrybą.

Kiek žinau, kita Jūsų aistra – fotografija.

Fotografija mane lydėjo nuo vaikystės. Ieškojau joje ko nors neįprasto, savitiško: spalvų ir atspalvių, užšaldyto laiko, šešėlių žaismo.

Ar fotografija Jūsų gyvenime atsirado vėliau nei poezija?

Man atrodo, kad ji mano gyvenime buvo nuo pat pradžių, kiek siekia mano atmintis.

Kartais greitai fotografuojant praleidžiamas pro akis tikrai vertingas kadras.

Pirmiausia apžiūriu fotografuotiną objektą, kaip jis atrodo iš vienos, kitos pusės, kaip krenta šviesa, bandau įsivaizduoti, kaip jis atrodys kitu dienos metu, kaip pavasarį, rudenį, žiemą. Saulės neperstatysi, nepasuksi, kur tau reikia, bet gali ateiti vėliau, po dienos, kitos, kitą mėnesį, kitais metais. Fotografuodamas gamtovaizdį, turi su juo susidraugauti, jis tau tada atsiškleis.

Kurdamas nuotrauką Jūs kreipiate dėmesį į kiekvieną smulčiausią elementą.

Panašiai ir eilėraštyje. Kiekvienas žodis yra nepaprastai svarbus ir negalima jo „peršokti“, skaityti skubiai. Prie jo reikia grįžti, nes kitądien tu jį gali pajusti ir suprasti kitaip.

Savo santykį su fotografija esu išsakęs 2006-aisiais: „Daugiau kaip 40 metų beieškąs savęs gėrio ir grožio pasaulyje, diafragmos mirksnyje fiksuodamas sielos kadruose alsuojančią nežinomybę... iki kiekvienos dienos, kiekvieno vakaro, iki amžinybės pamišęs kitaip suprasti pasaulį, beieškąs grožio lapų spalvose, paukščio skrydyje, žėruojančiuose saulėtekiuose ir saulėlydžiuose, kurie viską pradeda, viską keičia, kuriuose išnyra žmonių kartos, jotvingiai, istorijos vingiai... bei palikti smėlyje pėdsakai, bylojantys mane – menką žiežirbos dulkę, užsitęsusių daugkartinėse ugnikalnio proveržose. Daugiau kaip visą amžinybę kažkas ryškina saulėje besimaudančių klevų lapus, kurie dengia apleistas kaimo kapinaites, nudažo pakelių kopyltstulpius, kryžius, rūpintojėlius, besipuikuojančius rudens saule miškus, ežerus, upes, upokšnius... Suvalkų kraštas – Tėviškės gamtos grožis lyg giesmė išsilieja laukais, vaizdais, nuotraukomis, kuriomis galėtum apdainuoti vaikystę ir džiaugtis, kad tau šią akimirką vienam duota matyti nepakartojamą grožio spindesį, švytėjimą, perlų tyrumą, tikėjimą Dievu, pasaulio harmonija...“

Išleidote keletą nuotraukų albumų. Papasakokite apie tai.

1997 m. kartu su Vaina išleidau nuotraukų albumą „Punsko ir Seinų krašto materialinė kultūra“, 2005 m. – fotoalbumą „Jotvos pakraštį“, o 2007 m. – „Punsko parapija 1597–2007“.

Jūsų nuotraukos ne kartą buvo eksponuojamos ir Lenkijoje, ir Lietuvoje.

Parodų buvo daug. Gal apie 40. Mano nuotraukos buvo rodomos Punske, Seinuose, Suvalkuose, Balstogėje, Varšuvoje, Lazdijuose, Marijampolėje, Kaune, Vilniuje.

Be poezijos ir fotografijos, dar verčiate. Esate išvertę Šimkutės poezijos rinkinį „Iš toli ir arti“ (2003), Jonuškaitės eilėraščių knygą „Vaikas pražilusiom akim“ (2004), Gedos eilėraščius, lenkų poeto Czajkowskio rinkinį „Jeruzalės pėdsakai“ (1999). Įdomu, kodėl išvertėte būtent šiuos kūrinius?

Verčiama, kai yra toks poreikis. Labai įdomus buvo mano susitikimas su Gedos kūryba. Šis rašytojas man buvo artimas nuo pat jaunystės. Jo eilėraščius skaitydavom užlipę ant piliakalnių, prie Šešupės ir kt. Versdamas Gedos kūrybą, dar labiau praregėjau. Kai reikėjo „sustoti“ ties kiekviena jo eilute, kiek-vienu žodžiu, tada daug ką kitaip pradėjau suprasti ir vertinti.

Būdavo ir tokių atvejų, kad versdavau tekstus dėl savęs. Savo malonumui išverčiau, pvz., šiek tiek Milošo kūrinių.

Jūs esate ne vienos knygos sudarytojas.

Dariaus ir Girėno skrydžio 60-osioms metinėms (1993 m.) parengiau vienkartinį leidinį „Dariaus ir Girėno paminklas Pščelnike“, 1999 m. – turistinį vadovą „Kviečiame lankyti Puską ir Seinus“, 2000 m. – kartu su Paransevičiumi ir Gasperavičiūte – „Lietuvių kūrybos antologiją“, 2002 m. – poezijos almanachą „Poezijos pavasaris Punsko ir Seinų krašte“,

2005 m. – poezijos rinkinį, skirtą 2005 metų Poezijos pavasario dalyviams – „Poezijos almanachą“.

2009 m. sumanėme redaguoti ir leisti „Terra Jatwezenorum“ (Jotvingių kraštas) – tarptautinį ir tarpregioninį istorijos paveldo metraščių, skirtą jotvingiams ir tiems, kurie jų atminimą puoselėja. Metraštyje kalbama apie narsiausios iš narsiausių baltų genčių gyvenimą ir lemtį, daug dėmesio skiriama pojotvingiškai to krašto istorijai. Čia publikuojama daug straipsnių apie archeologinius radinius, piliakalnius, vandenvardžius. Jotvingių kalbos klausimais rašo žymūs Lenkijos ir Lietuvos istorikai, archeologai, praeities tyrinėtojai bei kalbininkai. Išėjo 5 tomai. Rengiamas 6-asis.

Bet grįžkime prie Jūsų kūrybos. Visi rinkiniai, galima sakyti, atsirado Martinaičio paskatinimų dėka.

Marcelijus Martinaitis man buvo patriarchas, žmogus, kuriam esu dėkingas už viską. Kiek kartų Vilniuje jį susitikdavau gatvėje, visada nuoširdžiai pasikalbėdavom, klausdavo, ar turiu parengęs naują rinkinį. Jis buvo man labai nuoširdus. Tarp literatų būna įvairiai – būna pagiežos, pavydo, abejingumo. Būdavo tokių, kurie alkūnėmis stumdydavosi, bet Marcelijus Martinaitis buvo visiškai kitoks. Ten, kur kiti stumdydavosi, jis pasitraukdavo.

Dabar norėčiau pereiti prie Jūsų poezijos, jos išskirtinumo. Pastebėjau, kad Jūsų pirmuose poezijos rinkiniuose prie kai kurių eilėraščių yra datos arba vietos, dažniausiai įrašomas Vilniaus vardas. Ar tam tikros datos ir vietos turėjo Jums kokią nors ypatingą reikšmę?

Daug eilėraščių parašiau per Poezijos pavasario renginius.
Daug iš jų – Vilniuje.

Galima sakyti, kad Poezijos pavasaris Jus įkvėpdavo.

Visų pirma, tai pavasario šventė, o pavasaris labai kūrybingas. Tam tikri metų laikai labiau įkvepia nei kiti. Kai aplink poezija, kai skaitai ją, girdi, dalyvauji renginiuose, pajunti nepaprastą jos alsavimą.

Turiu pasakyti, kad skaitant Jūsų poeziją, jaučiamas stiprus ryšys su gamta. Atrodo, kad Jūsų papasakota vaikystės istorija, bėgimas iš pamokų į gamtą leidžia manyti, kad visa tai turėjo įtakos.

Žiūrint į du pirmuosius leidinius „Tarp krantų“ ir „Tarp durų ir dulkių“, ryšys yra labai artimas, tiesioginis, viskas tarytum iš gamtos išplaukia. Vėlesniuose rinkiniuose tas ryšys nutrūksta ir atsiranda kitokios, religinės ir filosofinės, temos.

Pastebėjau, kad Jūsų kūryboje yra nemažai miesto vaizdų, kurie dažnai kelia neigiamų emocijų. Susidaro įspūdis, kad miesto ir kaimo erdvės supriešinamos. Ar toks erdvių skirtumas buvo kuriamas sąmoningai?

Iš tikrųjų miestas nėra vaizduojamas taip atšiauriai. Miestas sukelia kitus jausmus nei bendravimas su gamta. Mieste vyrauja nerimas, eismas, užesys, bėgimas iš niekur į nieką, niekieno nevaldomas, niekam nepaklusnus, nereikalingas. Tas erdvių supriešinimas mano kūryboje yra kuriamas apgalvotai ir sąmoningai.

Atkreipiau dėmesį į minimus Varšuvos ir Vilniaus miestus. Tarsi dvi sostinės, du dideli miestai, bet jų vaizdavimas šiek tiek skiriasi. Vilniaus paveikslas yra daug švelnesnis nei Varšuvos.

Tai labai akivaizdu. Vilnius man buvo pasakų miestas. Pirmą kartą jį pamačiau 1986 metais. Tada teko išgyventi nepaprastą pakylėjimą, savotišką, nepakartojamą, išsvajotąjį rojų. Vilnius man buvo kaip musulmonui Meka. Šventovių šventovė. Į Vilnių daug kartų važiauvau traukiniu, autobusu, automobiliu. Buvau į jį nuėjęs ir pėsčiomis.

Kelintais metais pasiryžote priimti šį iššūkį?

1995 metais. Tais pat metais buvau nuvykęs į Romą, bet kelionė į Vilnių buvo nepakartojama.

Iš tikrųjų labai įdomus yra pats Jūsų poezijos kūrimo procesas. Kaip tai vyksta? Kasdien po truputį, o gal eilių gimimo neįmanoma nuspėti?

Neįmanoma rašyti poezijos perdėm, kiekvieną dieną. Įkvėpimas ateina arba ne. Ne nuo tavęs priklauso. Tarkim, važiuoji automobiliu ir tave užplūsta mintys. Stengiesi jas įsiminti, kiek tai įmanoma, bet ne visada pavyksta.

Būna, kad prie parašyto eilėraščio „sėdi“ savaitę, kartais mėnesį. Pasitaiko, kad šiandien parašytas eilėraštis rytoj „atvėsta“.

Ar Jums dažnai tenka taisyti eilėraščius? Ar jų forma ir turinys labai dažnai pasikeičia?

Visko būna. Viskas priklauso nuo eilėraščio. Jeigu eilėraš-
tis nuo pradžių geras, jis geras išlieka.

Galima sakyti, kad Jūsų kūryba yra minimalistinė.

Aš labai mėgstu trumpus eilėraščius. Tokius mėgau nuo
pat pradžių pradžios. Gal tai dalinai ir lenkų poeto Różewicziaus
įtaka. Niekada nesižvalgydavau į kitus, nesistengiau nieko pa-
mėgdžioti. Stengiausi eiti savo keliu. Martinaitis mano kūrybos
stilių vadino „birgelišku“.

Trumpi eilėraščiai reikalauja ypatingo skaitytojo dėmesio.
Norint juos suprasti, reikia įsigilinti į platų poeto kūrybos kon-
tekstą.

*Perskaičius visus Jūsų kūrybos rinkinius, susidarė įspū-
dis, jog pirmieji eilėraščiai yra gana filosofiški, yra nemažai
gamtos elementų. Vėliau atsiranda jotvingio paveikslas, atsi-
gręžiama į istoriją. Ar į poeziją perkėlėte savęs, tapatumo ieš-
kojimus? Ar tai yra savotiškas gyvenimo kelio žemėlapis?*

Jotvingių etosas nesumenkina Lietuvos etoso, o jį daug
kuo praturtina. Tarkim, jeigu mes nesietume savęs su jotvin-
giais, būtume tik šių žemių kolonistai, ne čiabuviai, gyvenantys
savo žemėje nuo tūkstančių metų.

*Norėčiau dar sugrįžti prie Jūsų poezijos, kurioje galima
rasti tikslus vietovių pavadinimus, pavyzdžiui, Ožkiniai, Sei-
nai, Seivai. Kuo jie Jums ypatingi?*

Kodėl Ožkiniai, manau, aišku. Tai mano gimtasis kaimas,
iš kurio išėjau, kuris mane subrandino.

Mano dėmesį patraukė eilėraštis, kuriame minimas kaimas Raistiniai.

Turite omeny „Martinaitišką kelionę į Raistinius“. Tai atšiauri mano krašto žmogaus, jo praeities ir dabarties laiko priešprieša. Laikas čia neturi savęs ardančios potekstės. Lyrinis subjektas dar bando išlikti savimi, nenumaldomai keliauja iš tradicijų pasaulio į neaiškų ateities šauksmą. Prarasti gali daug, o nerasti nieko.

Kiek žinau, Jūsų eilėms yra sukurta keletas rimtų muzikos kūrinių.

Kompozitorius Vytautas Juozapaitis mano eilėraščiams parašė kelias kompozicijas profesionaliems chorams bei muzikinį ciklą „Prisikėlė Tėvynė“.

Labai Jums ačiū už malonų pokalbį.

PABAIGA

Šioje knygoje patalpintas kelis mėnesius augintas magistro darbas, kuriame atveriamas rašytojo Sigito Birgelio poezijos kraštovaizdis. Pasirinktoje lyrikoje daugiausia dėmesio skiriama Punsko ir Seinų kraštui, tačiau neapsiribojama Lenkijos lietuvių vieta. Pasineriama į Lietuvos, Lenkijos ir kitus regionus, jų vietos reikšmės kultūros kontekste. Tyrime siekiau atskleisti, kaip lietuvių poetas S. Birgelis tiesiogine arba perkeltine prasme vaizduoja savo gimtosios vietos kraštovaizdį, kurį formuoja natūrali ir žmogaus sukurta aplinka, vietos bendruomenė ir jos kultūra. Itin svarbu buvo perteikti religinę Punsko ir Seinų kraštovaizdžio dimensiją, todėl analizėje atsigręžiama į krikščioniškąją ir ikikrikščioniškąją minimos vietos žmonių pasaulėžiūrą, kultūrą.

S. Birgelio kūryboje išvelgiau stiprų individualios patirties žemėlapi, leidžiantį perskaityti poeto santykį su Lietuva – Lenkijos lietuvių tėvyne; pažvelgti į lokalią bendruomenės tapatumą, kolektyvinės atminties paveikslą, ryšį su Lietuva, santykį su etnine Lietuvos žeme. Nors poeto eilėraščiuose gausu kaimo kraštovaizdžių, tačiau įdomu pažvelgti į kitą kultūros

pusę – miesto topografiją, kurios formų ir spalvų įvairovė leido įsijausti į piešiamo miesto paslaptį. S. Birgelio žodžiais kuriamų žemėlapių gausa nuveda į koduojamą prasmų erdvę, talpinančią ribos ženklus ir reikšmes.

Ši knyga – tai kraštovaizdžių žemėlapis, kuriame brėžiamos skirtingos vietos, saugančios kultūros palikimą, tvirtą žmogaus atmintį. Ši knyga, tai tik pradžia kelionės į S. Birgelio kūrybą, kurioje vis dar slepiasi žodžiais nenumindžioti takai, neatrasti lyrikos kelio vingiai.

Jo kūrybą lengviausia rasti virtualioje erdvėje:

<http://sigitasb.punskas.pl/>

Jurgita Stankauskaitė
Sigito Birgelio poezijos kraštovaizdis

Knyga parengta pagal magistro baigiamąjį darbą,
apgintą Kauno Vytauto Didžiojo universiteto
Humanitarinių mokslų fakulteto
Lietuvių literatūros katedroje.
Knygoje analizuojamas Sigito Birgelio
poezijos kraštovaizdis, kuriame ieškoma vietos
paveikslo kultūros kontekste.

Mokslinio darbo vadovė
doc. dr. Aurelija Mykolaitytė.

Korektorė
Birutė Burdinaitė-Olów

Dailininkė
Laima Birgelytė

Išleido Punksko „Aušros“ leidykla
A. Mickevičiaus g. 23, 16-515 Punkskas
info@punkskas.pl, www.punkskas.pl

